

Bevarandeprogram för odlingslandskapet

GÄSTRIKLAND

BEVARANDEPROGRAM FÖR ODLINGSLANDSKAPET

Program för bevarande av natur- och kulturvärden
i odlingslandskapet i Gävleborgs län

Gästrikland

FÖRORD

Insikten om natur- och kulturvärdenas betydelse i odlingslandskapet har ökat. Den gradvisa marknadsanpassning, som låg till grund för 1990 års livsmedelspolitiska beslut, innebär att dessa värden hotas om markanvändningen förändras. Detta föranledde beslutet om att ta fram länsprogram för bevarande av odlingslandskapets natur- och kulturvärden.

Bevarandeprogrammet skall vara ett långsiktigt program för skötsel och förvaltning av natur- och kulturvärdena i odlingslandskapet. Det skall utgöra underlag för den fysiska planeringen och för samordning och styrning av samhällets olika former av ekonomiska ersättningar och stöd till det värdefullaste områdena. Programmet skall också kunna användas för information till lantbrukare och allmänhet, och för att sprida kunskap om det historiska sambandet mellan natur och kultur.

Bevarandeprogrammet skall följas av ett kortsiktigt åtgärdsprogram. Detta skall utgöra en verksamhetsplan för vilka åtgärder som skall initieras och genomföras under de närmaste tre åren. Det är viktigt att åtgärdsprogrammet blir sektorsövergripande. En samordning av de samhälleliga resurserna är nödvändig för att uppnå ett bra resultat i bevarandearbetet.

Sedan det livsmedelspolitiska beslutet 1990

har mycket hänt. Från en nationell marknadsanpassning av jordbruket, har vi börjat en anpassning till den europeiska jordbrukspolitiken. EU-medlemskapet har ändrat förutsättningarna för exempelvis möjligheterna till landskapsvårdersättning i sin nuvarande form. Behovet av ett bevarandeprogram har dock inte minskat på grund av detta. En samlad redovisning av de områden som speglar länets odlings- och kolonisationshistoria, är av stor betydelse för samhällsplanering och för natur- och kulturmiljövårdsarbetet.

Programmet har på länsstyrelsens uppdrag utarbetats av Kelvin Ekeland som varit projektanställd. Gunvor Gustafsson och Jan Lundell vid Hälsinglands Museum har bidragit med kulturhistoriska synpunkter, fältkontroller och urval. Kelvin Ekeland har skrivit de inledande avsnitten om länets odlingslandskap. Lena Landström, länsstyrelsen, har skrivit de avsnitt som rör jordbrukets utveckling, värdena i odlingslandskapet samt målen för bevarande. En viss bearbetning av programmets allmänna del har skett av länsstyrelsens ledningsgrupp för kulturlandskapsfrågor genom Erik Nordin. Slutlig redigering har utförts av Lena Landström, Kjärstin Pelttari och Jennie Nilsson.

Innehåll

Förord	3	Gustavsberg	50
Inledning	9	<i>Gammal by i nyodlingslandskap</i>	50
Övergripande mål	9	Skommarhyttan	51
Syfte	9	<i>Bergsmansby i odlingsbygd med</i>	
Arbetsmetodik	10	<i>fäbodursprung</i>	51
Länets odlingslandskap	11	Gammelstilla	52
Naturliga förutsättningar för odling i		<i>Bruksmiljö med sambetesmarker</i>	52
länet	11	SANDVIKENS kommun	53
Kolonisations- och odlingshistoria	11	Bevarandeområden i Sandvikens kommun	55
Naturgeografiska regioner	15	Överbyn med flera byar	57
Odlingsregioner i Gävleborgs län	16	<i>Odlingsbygd i ådal, bruksmiljö</i>	57
Jordbrukets utveckling i länet	18	Storåns dalgång	58
Markanvändningen	18	<i>Odlingsbygd kring åsväg</i>	58
Djurhållningen	20	Åmotan	59
Det värdefulla odlingslandskapet	21	<i>Nyodlingsbygd med fäbodursprung</i>	59
Program för bevarande	27	Nybodarna	60
Mål för bevarandet	27	<i>Nyodlingsbygd</i>	60
Styrmedel – lagstiftning	28	Styttingarna	61
Ekonomiska styrmedel	29	<i>Ensam gård och torp i utbygd</i>	61
Övrigt	30	Herräng, Storbodarna, Dalsäng	62
Särskilt utvalda områden i Gävleborgs län	32	<i>Nyodlingsbygd vid å</i>	62
Kriterier och klassificering	32	Västra Ovensjö skogsbygd	63
Presentation	33	<i>Fäbodan, finngårdar, bergs-</i>	
Databas	34	<i>mansbruk</i>	63
Bevarandeområden i Gävleborgs län (karta)	35	Åshammar	65
HOFORS kommun	37	<i>Flackt odlingslandskap i bruksbygd ..</i>	65
Bevarandeområden i Hofors kommun	39	Västerberg	66
Sibbersbo	41	<i>Odlingslandskap i bergsmansbygd</i>	66
<i>Jordbruk vid bäck</i>	41	Övermyra-Mom	67
Vi och Vibyhyttan	42	<i>Odlingslandskap, bergsmansgårdar,</i>	
<i>Odlingslandskap med bergs-</i>		<i>utanvidsbebyggelse, fornlämningar ...</i>	67
<i>mansgårdar</i>	42	Centrala Ovensjöbygden	68
Ältebo	44	<i>Odlingsbygd med bergsmansgårdar</i>	
<i>By vid sjö</i>	44	<i>och herrgårdar, kyrkmiljö</i>	68
Stenshyttan	45	Olsbo-Sätra	70
<i>Odlingslandskap i sjödal</i>	45	<i>Stadsnära odlingslandskap</i>	70
Kalvsnäs	46	Storvik-Sund	72
<i>Bergsmansby med odlingslandskap</i>		<i>Bergsmansby med torrläggings-</i>	
<i>i sjödal</i>	46	<i>marker</i>	72
Torsåkersbygden	47		
<i>Odlingslandskap i bergsmansbygd</i>	47		

Näs	74	GÄVLE kommun	97
<i>Odlingslandskap med järnåldersgrav-</i>		Bevarandeområden i Gävle kommun	99
<i>fält</i>	74	Öar i Gävlebukten	101
Gavelhyttan	75	<i>Fodermarker vid fiskehamnar</i>	101
<i>Gårdar vid bergsmanshytta</i>	75	Runstensängen och Järvsta norra hagen	103
Ginborn	76	<i>Tätortsnära odlingsrester,</i>	
<i>Nybruksområde vid sjö</i>	76	<i>fornlämningar</i>	103
Kungsberg	77	Grinduga	104
<i>Odlingslandskap kring åravän</i>	77	<i>Jordbruk till skogsby vid sjö</i>	104
Kalltjärn	78	Axmar	105
<i>Gårdar i nyodlingslandskap</i>	78	<i>Odlingslandskap vid havsvik – fiske-</i>	
Södra Järbobygden	79	<i>jordbruk</i>	105
<i>Odlingslandskap i bergsmansbygd</i>	79	Viksjö	106
Lund	80	<i>Litet odlingslandskap vid sjöar</i>	106
<i>Bymiljö i odlingslandskap</i>	80	Centrala Hamrångebygden	107
Centrala Årsundabygden med Messmanskärr ...	81	<i>Odlingslandskap på f d havsvik</i>	
<i>Kyrkmiljö med fornlämningar,</i>		<i>Fornlämningar, kyrkmiljö, gårdar,</i>	
<i>bymiljö</i>	81	<i>järnbruk</i>	107
Vismuren	83	Bastfallet	109
<i>Odlingsbygd vid myrmarker</i>	83	<i>Skogsby med småskaligt odlings-</i>	
Åkra	84	<i>landskap</i>	109
<i>Nybruk vid sjö</i>	84	Lövåsen	110
Lingbo	85	<i>Odlingslandskap kring mindre</i>	
<i>Gårdar vid slättlandskap</i>	85	<i>landsbygdscentrum</i>	110
Österbo och Finnfallet	86	Kågbo	111
<i>Gästrikegårdar i nyodlingslandskap</i>	86	<i>Radby i älvlandskap</i>	111
Västanhede	87	Lågbo	112
<i>Naturbete</i>	87	<i>Gårdar i älvlandskap</i>	112
Grönsinka	88	Vinnersjöbygden	113
<i>Odlingsrester i bruksmiljö</i>	88	<i>Odlingslandskap i våtmarkscomplex</i> ..	113
Stålbo och Ängsnäs	89	Norra Brunn	114
<i>Odlingslandskap med bruksgårdar</i>	89	<i>Nyodlingslandskap</i>	114
Stärte, Fors och Kräbäck	90	Centrala Hedesundabygden	115
<i>Byar kring å</i>	90	<i>Odlingsbygd kring gammal åsväg i</i>	
Centrala Färnebobygden	92	<i>älvlandskap</i>	115
<i>Kyrkmiljö, byar och nyodlingsmarker</i> ..	92	Ålbo	117
Fågle och Bärrek	94	<i>Strandnära by i älvlandskap</i>	117
<i>Byar i älvlandskap</i>	94	Dalkarlsbo	118
Laggarbo, Nässja, Ista och Bäckebo	95	<i>Bondby med älvängar</i>	118
<i>Byar längs åsväg i älvlandskap</i>	95	Gysinge, Rödracksmuren och Storön	119
Gysinge	96	<i>Odlingsmarker i bruksmiljö</i>	
<i>Odlingsmarker i bruksmiljö</i>		<i>(Se Sandviken, 8105-08 Gysinge)</i>	119
<i>(Se även Gävle 8004-10)</i>	96	Utomälven, Hade, Sevallbo	120
		<i>Bruksjordbruk i älvlandskap</i>	120

Iggön	122	Östra Ockelbobygden	146
<i>Fiskejordbruk på skärgårdsö</i>	122	<i>Sjönära odlingslandskap</i>	146
Trödje	123	Klubbäcken	147
<i>Odlingslandskap i skärgårdsnatur</i>	123	<i>Odlingsbygd vid sjö</i>	
Björke	124	<i>(Se Lingbo 0103-01)</i>	147
<i>Odlingslandskap vid ås och</i>		Mörtebo	148
<i>sänkta sjöar</i>	124	<i>Skogsby</i>	148
Centrala Hille	125	Åbron	149
<i>Odlingslandskap vid ås och sänkta sjöar,</i>		<i>Odlingslandskap vid hytta</i>	149
<i>kyrkmiljö</i>	125	Ockelbos södra finnskog	150
Åbyggeby	126	<i>Byar med finnläge</i>	150
<i>Odlingslandskap kring å</i>	126	Lingbo med Östervik och Klubbäcken	151
Införa	127	<i>Odlingsbygd vid sjöar, kyrkomiljö</i>	151
<i>Skogsby vid åsväg</i>	127		
Södra Valboslätten	128	Fäbodan i Gästrikland	153
<i>Jordbruksbyar i odlingslandskap</i>	128	Fäbodan i Ockelbo, Hamrånge och Valbo	
Mackmyra	130	församlingar	154
<i>Odlingsbygd med bruksjordbruk</i>		Gåsbo och Kuxbo fäbodan	155
<i>och jordbruksbyar</i>	130	Gåsbäcken	155
Verkebro med Kessmansbo (Hedesunda)		Häckelsängsbodarna	156
saamt Hästbo och Grååsen	131	Lunds fäbodan	156
<i>Byar i nyodlingsbygd</i>	131	Fäbodan i Järbo, Ovansjö, Högbo och Årsunda	
		församlingar	157
OCKELBO kommun	133	Björkmuren	158
Bevarandeområden i Ockelbo kommun	135	Österfäbodarna	158
Källsjön, Rönbacken, Västra och		Finnäs fäbodan	159
Östra Fallåsen	137	Vettsjöns fäbod	159
<i>Ockelbos nordvästra finnskog –</i>		Nybodarna	159
<i>byar i finnlägen</i>	137	Norra och södra Åmotan	160
Centrala Åmotsbygden	139	Jockara fäbod	160
<i>Bruksjordbruk och smågårdar vid</i>		Broby fäbodan	160
<i>norrlandsgränsen</i>	139	Storviks fäbodan	160
Västerbo och Nybo	140	Västanåsen	161
<i>Nyodlingsbygd i ådal</i>	140	Väsarbodarna	161
Gåsbo, Kuxbo och Brasselbacka	141	Fäbodan i Hedesunda, Österfärnebo och	
<i>Nybruk med fäbodursprung</i>	141	Torsåkers församlingar	162
Vallsbo, Strömbacka och Gnupen	142	Bäckavall	163
<i>By i fäbodområde</i>	142	Aspholma och Källberget	163
Norra Ockelbobygden	143		
<i>Odlingslandskap kring å</i>	143		
Centrala Ockelbobygden	144		
<i>Odlingslandskap vid sjö, fornlämningar,</i>			
<i>kyrk- och bruksmiljö</i>	144		

Säter (See fäbodlar)	164
Sälängarna	164
Åsbyvallen	165
Tallens fäbodlar och Österbor ängar	165
Knalbo – Norrfäbodarna – Sörbofäbodarna – Mossbo	165
Lindesbergs fäbodlar	166
Åsmundshyttans fäbodlar	166
Ordförklaringar	167-171

INLEDNING

ÖVERGRIPANDE MÅL

"Jordbrukets miljömål är att slå vakt om ett rikt och varierat odlingslandskap och att minimera jordbrukets miljöbelastning på grund av växtnäringssläckage och användning av bekämpningsmedel. Det är viktigt att odlingslandskapets natur- och kulturmiljövärden bevaras. Ett rikt och varierat odlingslandskap är av central betydelse för flora, fauna och för att säkra den genetiska mångfalden. Jordbruket skall således beakta behovet av en god miljö och en långsiktig hushållning med naturresurserna." (Prop 1989/90:146).

Jordbrukets miljömål är således betydligt mer långtgående än det vårdslösa uttrycket, "behålla ett öppet landskap", som man ibland hör. Miljömålen gäller naturligtvis för jordbruket i hela Sverige. För Norrlands del får de emellertid en vidare betydelse:

"Jordbruket i norra Sverige har en särskild regionalpolitisk betydelse, som grundar sig på den mångfald av värden som näringen och dess verksamhet förknippas med. Jordbruket bidrar, förutom med den grundläggande produktionen av livsmedel, till att upprätthålla sysselsättning, befolkning och samhällsstruktur i dessa delar av landet. Jordbruket är betydelsefullt för livsmedelsberedskapen och har därutöver en viktig roll för att bevara landskapsbilden och de kulturella värden som hör samman därmed." (Prop 1989/90:146).

I varje län skall upprättas ett program för bevarande av odlingslandskapets natur- och kulturvärden. Beslutet om programarbetet har statsmakterna fattat med hänsyn, dels till den ökade insikten om den betydelse natur- och kulturmiljövärdena i odlingslandskapet har, dels till förändringar i livsmedels- och jordbrukspolitiken, som kan leda

till att bevarandevärden hotas på ett mer drastiskt sätt än tidigare.

Vidsträckt skogar och myrar, bergsområden, sjölandskap, uppsplittrade kustlinjer och odlingsbygder med en rad olika former av åkrar, ängar och hagar ingår i den rika variation av natur- och landskapstyper som karakteriserar Sverige. Orsakerna till variationen finns bland annat i olikheter i berggrund, jordmån och klimat men också i historisk utveckling och markanvändning.

De flesta sk naturtyper är i grunden kulturskapade. En stor del av landets växtlighet och djurliv är kulturgynnade eller helt kulturberoende. När dessa naturtyper hotas, kan de miljöer som våra förfäder levde i, och även varit med om att forma, vara försvunna om bara några år.

Det är viktigt att ett representativt urval av alla odlingslandskapets natur- och kulturmiljövärden bevaras. Den biologiska mångfalden är beroende av ett varierat landskap. Bebyggelsehistoriskt värdefulla miljöer från olika tiders och regioners odling skall också bibehållas. Olika bygder med sina skilda former av markutnyttjande skall finnas representerade.

Lyckas vi inte med bevarandearbetet blir vi arvlösa och förlorar vår fasta punkt i tillvaron. Vi förlorar erfarenheter och har sämre förutsättningar att möta framtiden.

SYFTE

Bevarandeprogrammet utgör en samlad redovisning av natur- och kulturmiljövårdens bevarandebestånd i odlingslandskapet. Det skall vara länsstyrelsens långsiktiga program för skötsel och förvaltning av odlingslandskapets natur- och kulturvärden. Det skall revideras när så bedöms erforderligt.

Bevarandeprogrammet blir ett underlag för bl a:

- Fysisk planering på olika nivåer. Bevarandeprogrammet kan t ex bilda underlag vid planering av vägar och bebyggelse eller i den kommunala översiktsplaneringen. Kommunerna kan i översiktsplanen redovisa sin vilja, den hänsyn och de åtgärder som behövs för att bevara värdena i odlingslandskapet.
- Översyn av naturvårdsverkets-/riksantikvarieämbetets beslut om riksintressen, vad gäller agrara natur- och kulturvärden.
- Tillämpning av naturresurslagens bestämmelser om skydd mot åtgärder som skadar natur- och kulturmiljön.
- Säkerställande med stöd av naturvårdslagen och kulturminneslagen.
- Tillämpning av lagbestämmelser vid nedläggning av jordbruksmark.
- Samordning mellan bevarandeintressena och skogsvårdsstyrelsen vid skogsplanering på fd jordbruksmark.
- Beslut om statliga stöd till bevarande och landskapsvård.
- Samordning och styrning av bevarandeinsatser. Varje rationell samordning av bevarandeåtgärder över de gränser, som satts av sektorsintresse och administration, är en resursförstärkning.
- Tillämpning av hänsynsregler i naturvårdslagen, kulturminneslagen, skogsvårdslagen och skötsellagen.
- Information till markägare och allmänhet.
- Insatser för sysselsättning, service, turism mm.

Bevarandeprogrammet utgör dessutom underlag för länsstyrelsens åtgärdsprogram för konkreta bevarandeåtgärder under den närmaste treårsperioden.

ARBETSMETODIK

Första steget

i arbetet har varit att ställa samman den befintliga kunskapen om länets odlingslandskap och med denna som grund peka ut områden som kan ha höga samlade bevarandevärden.

Följande material har använts:

- Beskrivningar av områden som är av riksintresse för naturvård.

- Beskrivningar av områden som är av riksintresse för kulturmiljövård.
- Naturvårdsplaner för länets kommuner.
- Ängs- och hagmarksinventeringen.
- Underlag för kulturminnesvårdsprogram.
- Byggnadsinventeringar.
- Länets fornvårdsprogram.
- Kommunala översiktsplaner.
- Andra utredningar.
- Litteratur.
- Muntlig information.

Andra steget

var att genom fältkontroller pröva tillförlitligheten i den sammanställning som gjorts på rummet. Det visade sig att underlagsmaterialet var heterogent och att det var svårt att genom det få annat än diffusa indikationer på samlade natur- och kulturvärden. För att kunna presentera ett meningsfullt bevarandeprogram krävdes omfattande fältkontroller av den gjorda sammanställningen.

Tredje steget

fältarbetet, spräckte således tidsplanen och genom systematiska fältkontroller gjordes en ny sammanställning. Sammanställningen redovisas kommun- och sockenvis. Något redovisat område kan ha uppmärksammats först i samband med fältkontrollen.

När arbetet med bevarandeprogrammet startade fanns redan en arbetsgrupp för kulturlandskapet i Gävleborgs län. En särskild kontaktperson för arbetet med bevarandeprogrammet utsågs tidigt av samtliga kommuner. Arbetet med bevarandeprogrammet redovisades första gången för en större grupp vid en kommunkonferens i Söderhamn i maj 1991.

I november 1991 hölls i Bollnäs en genomgång med kommunernas kontaktpersoner, arbetsgruppen för kulturlandskapet samt företrädare för ideella föreningar och jordbrukets föreningsrörelse. Vid denna sammandragning lades den strategi fast, som skulle mildra effekterna av det spräckta tidsprogrammet.

Arbetsgruppen för kulturlandskapet har vid sina sammankomster informerats om läget för bevarandeprogrammet.

LÄNETS ODLINGSLANDSKAP

NATURLIGA FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR ODLING I LÄNET

Gävleborgs län är variationsrikt i alla avseenden. Det berörs av fem naturgeografiska regioner och två agrara kulturlandskapsregioner. Vegetationstidens längd är i södra länsdelen, på gränsen till Uppland, ca 200 dagar. I Ramsjö, längst i nordväst, får man räkna med en månad kortare tid. Detta beror både på skillnaden i breddgrad och på höjden över havet. Årsmedeltemperaturen i länet varierar mellan +2,5° och +5°C.

Bergarterna inverkar på markens naturliga bördighet. Gnejs och granit dominerar berggrunden. I allmänhet är den näringsfattig och utan basiska inlagringar. Bara i södra Gästrikland finns basrikare inslag. Detta gör att markens pH-värde kring Gävle och Sandviken är något högre än genomsnittet. Bergsjö har länets lägsta pH-värden.

Åkerjorden består till övervägande del av mjällalättlera. En del mojordar finns i Voxnadalen, Färlila och i nedre Ljusdal-Bjuråkersområdet. Utef-

ter Gästrikkekusten, särskilt i Hille och Hamrånge, men även i mindre delar av Valbo, Hedesunda, Årsunda och Österfärnebo samt i hälsingska Mo och Rengsjö, finns lerfria sand- och grusjordar. I hela länet har det varit gott om uppodlade moss- och kärrmarker. Dessa organogena jordar är nu i stor utsträckning tagna ur jordbruksproduktionen.

KOLONISATIONS- OCH ODLINGSHISTORIA

Bygden har i regel ett tydligt bebyggelse- och odlingsmönster, som formats under inverkan av landformer, vattentillgång, jordmån och klimat. Topografiskt är bygden ofta en dalgång med en älv eller en bäck i botten, ibland en uppgrundad havsvik. En rullstensås eller en annan geologisk formation hör vanligtvis till. Detta gör att markförhållandena varierar kraftigt. När marken togs i anspråk var detta en fördel, eftersom olikheterna i markens struktur gav en viss avkastningsgaranti trots variationer i årsmån och annat.

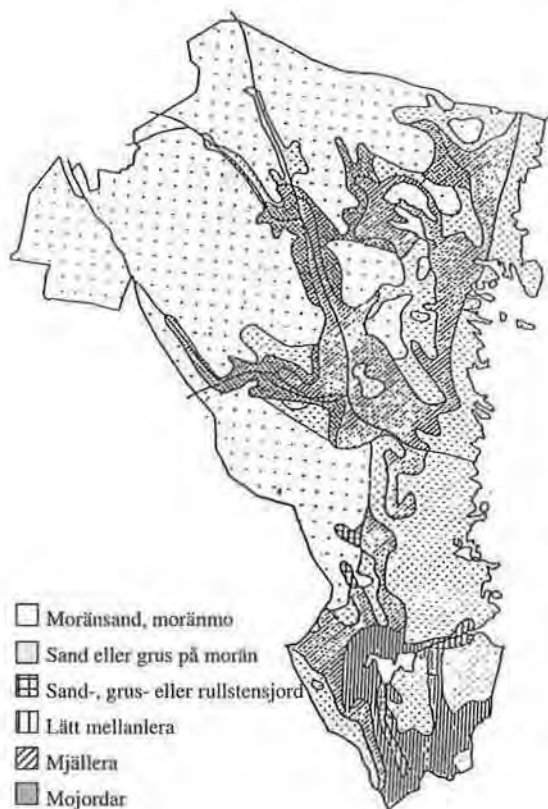

Fig 1. Åkermarkens matjordstyper.
Efter: Atlas över Sverige

Fig 2. Åsar i Gävleborgs län.

Vattenlederna som tränger in i landet från havet och åsarna, som dels korsar dem, dels följer dem, skapade också ett nät av goda färdvägar. Ortnamn som Dalstuga och Mållongstuga påminner om de byggnader, "själstugor", som för länge sedan uppfördes till de vägfaranades skydd.

Det är till sydsidan av åsar och höjdlägen som den järnåldersbebyggelse är knuten, som bildat stommen både för medeltidens och dagens odlingslandskap. Stränder, översvämningsängar, starrmader och tillandningsmarker var viktiga för foderförsörjningen, och det är i anslutning till dessa som bosättningen sker.

Gästrikland och Hälsingland var ännu under medeltiden lövrikare än nu och denna landskapstyp bevarades och utvecklades av odlingsarbetet. Rent landskapsmässigt gjorde sig lövträden då mer gällande inom södra Norrlands kustland. I vilken utsträckning denna flora påverkat uppkomsten och lokaliseringen av den fasta bosättningen är svårt att bedöma. Att den haft betydelse är dock uppenbart.

När bonden tog land i besittning, bedömde han också markens godhet efter örtfloras utseende. Den gamla ängsodlingen, som byggde på naturens grundvalar, införlivade tidigt hundratal av vildblommor med kulturen. Hävden av slåttermarkerna skyddade dem. Därför är artfrekvensen störst, icke på utmarken utan på inägorna, skrev landskapshistorikern Märten Sjöbeck.

Ett vanligt bebyggelsemönster är att gårdarna ligger högt med odlad mark närmast nedanför. Längst ner i dalen på den våta och frostlanta marken fanns slåtterängar med lador. Ibland, t ex längs älvarna, svämmades strandängarna över och gav därmed en rikare höskörd.

Numera är skillnaderna i markstrukturen närmast ett odlingshinder. Dränering, vattenreglering m m hör det moderna jordbruket till. Ofta är dock den gamla differentieringen av markerna klart skönjbar i bebyggelsemönstret. Under den långa tid bygden bebotts och brukats har avlagringen av kulturhistoriska minnen av olika slag blivit omfattande.

De stora skogsallmanningarna förbehölls främst åt fiske, jakt, nävertäkt och bete. Mular och klövar formade under århundraden en grässvål också i skogen. Bönderna flyttade undan för undan sina anspråk allt längre bort från bolbyn. Utmarkerna kom att överträffa inägorna i ekonomiskt värde.

Bodland och fäbodan banade väg för nya fasta bosättningar. Staten understödde skogslandets kolonisering. Inflyttningen av finnar under 1600-talet var ett led i politiken att bättre utnyttja "ödemarken".

Gästrikland och Hälsingland har ingen självklar historisk samhörighet. Gästrikland var ända till början av 1300-talet en gammaluppländsk utmark, som tillhörde Upplandslagens giltighetsområde och var en del av det gamla Tiundaland. Gränsen mot norr gick i Ödmården, som än i dag bildar en naturlig gräns mellan Gästrikland och Hälsingland.

Länsorganisationen grundades år 1634, och Hälsingland ingick då i ett större Västernorrlands län. Gävleborgs nuvarande länsgräns är från år 1863. Hudiksvall var residensstad till omkring år 1650 då residenset flyttade till vasaslottet Gefleborg i Gävle. Tio år tidigare hade Gästrikland förts till länet.

Hälsingland visar i motsats till Gästrikland en mer norrländsk, boreal karaktär och en delvis

Fig 3. Schematiserat tvärsnitt av en bygd med tillhörande skogsmark.

”renare bondeprägel”. När hälsingebonden betalade skatten i lin, betalade gästrikebonden i järn, sägs det. Fäbodväsendet, dubbling av bostadshusen och bruket av härbren är dock exempel på företeelser i bebyggelsemönstret, som förenar de båda landskapen.

I Gästrikland, ungefär i höjd med Gävle och Järbo, möts den centralsvenska gårdstypen med fägården skild från mangården, och den nordsvenska gården, som kännetecknas av en enkel fyrkantsplan. Etnologen Sigurd Erixon framhåller att Hälsingland är Sveriges stoltaste landskap i fråga om bygghus. Åtminstone från 1700-talet har Hälsinglands gårdar visat upp kringbyggda gårdsplatser omgivna av mera fritt liggande byggnader; härbren, lador, logar, bastu, smedja, brygghus, linskäkt osv. Han fortsätter dock med syfte på Gästrikland: Där något av den gamla bebyggelsen bevarats återfinns man samma tendens att bygga in gårdarna i tätt slutna komplex, samma glada lust att bygga högt och smalt, att förse husen med fönster i slottsliknande mängd och få skorstenarna att sträva högt mot skyn.

Nödår kommer regelbundet. Ännu under 1700-talet visar årsväxten i Gästrikland en ”förvånansvärd knapphet” och spannmålsskörden täcker inte den egna konsumtionen. Bristen regleras genom varuutbyte.

Bollnäs är den enda hälsingesocken där sädeskörden motsvarar behovet. Man äter kornbröd

eller bröd bakat på blandat korn- och rågmjöl. När potatisodlingen vinner insteg vid slutet av 1700-talet blir försörjningsläget bättre.

1700- och 1800-talet blev jordreformernas århundrade. Vid mitten av århundradet kom de första förordningarna om storskifte. Jordbrukens splittrade ägor skulle omfördelas så att det blev produktionskraftiga jordbruk med ett fåtal samlade ägoområden. Möjligheterna till nyodling skulle också gynnas.

Vid början av 1800-talet kom en radikalare omskiftesmetod, som kallades enskiftet. Enligt detta skulle en gårds ägor dras samman till ett enda område kring gårdsbebyggelsen. Eftersom detta system inte kunde tillämpas i mellanbygder och skogstrakter infördes rätt snart en modifierad skiftesform, som skulle kunna användas i hela riket. Det var laga skifte. Detta blev 1800-talets helt dominerande lantmäteriuppgift. Följderna av skiftena blev lindrigare i Gävleborgs län än i många andra bygder.

Det som bevarats finns kvar trots ständiga konflikter med förändringar, olika under olika tider. Idag är konflikterna större än någonsin. Möjligheten till och skalan och omfattningen av förändringar har aldrig tidigare varit så stora.

Odlingslandskapet är betydelsefullt från bevarandesynpunkt på grund av den centrala historiska roll som det har haft. Dessutom gör

Den kringbyggda hälsingegården är idag endast i undantagsfall bevarad. Däremot finns många av de mer fritt liggande byggnaderna runt gården kvar. Håvra Färila

Odlingslandskapet är överblickbart och utgör ett levande historiskt dokument. Bebyggelsen på höjdryggens sydsluttning har samma läge som den första bosättningen. Den sanka marken, som idag hotas av igenväxning, var viktig slåttermark. Ladorna, spåren från den tidigare markanvändningen, och skiftesreformerna kan avläsas i dagens landskap. Hälsingtuna.

överblickbarheten att varje förändring får mer drastiska konsekvenser än i andra typer av landskap. Det biologiska innehållet, som till stor del karakteriseras av växter och djur vilka är beroende eller gynnas av en traditionell hävd, gör odlingslandskapets bevarandevärden särskilt sårbara.

Traditionell hävd har också haft och har betydelse för bygnadsbeståndet. Vissa byggnader kan berätta om hur marken utnyttjats, t ex storleken och utförandet på härbren och lador. Flera byggnadstyper är hotade därför att de saknar användning i dagens jordbruksdrift och därmed blir alltför dyra att underhålla.

Utrotningshotad i dagens jordbruksdrift!

NATURGEOGRAFISKA REGIONER

Som stöd bland annat för arbetet med att välja ut representativa landskapstyper i ett bevarandeprogram har gjorts en naturgeografisk regionindelning av Norden (NU B 1977:34).

Den naturgeografiska regionindelningen utgår från de stora vegetationszonerna. De naturgeografiska regioner, som berör Gävleborgs län, är:

- 26. Skogslandskapet omedelbart söder om norrlandsgränsen
- 27. Skogslandskapet norr om norrlandsgränsen
- 28. Sydligt boreala kuperade områden
- 30. Norrlands vågiga bergkullterräng med mellanboreala skogsområden
- 32. Norra Norrlands och norra Finlands barrskogsområden och bergkullslätter

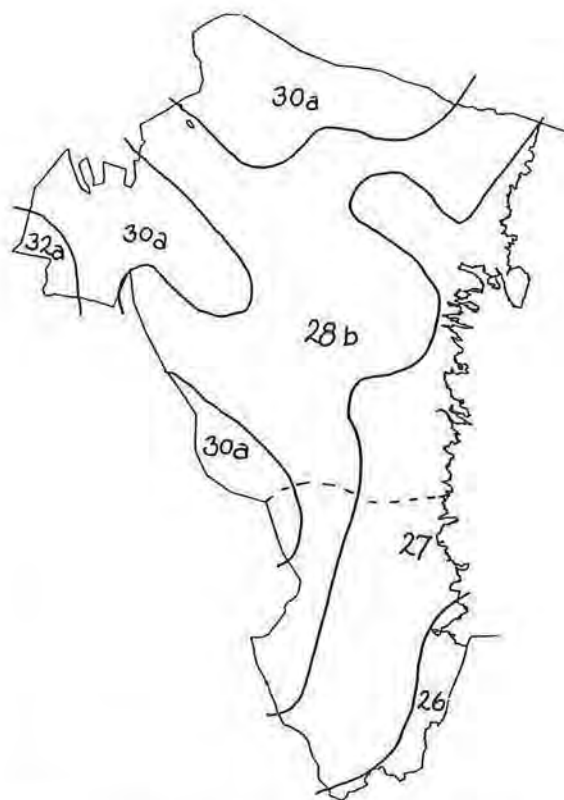

Fig 4. Naturgeografiska regioner i Gävleborgs län.

Skogslandet omedelbart söder om norrlandsgränsen (region 26)

– den sydöstra delen av Gästrikland. Det är oftast skogbevuxna, låglänta, flacka områden, som är

ganska rika på myrar. Vid kalkförekomster söder om Gävle är området floristiskt rikt. Slätten har legat under högsta kustlinjen. Stora åsstråk dominerar ofta landskapsbilden. Vegetationsperioden är 160-180 dagar.

Skogslandet norr om norrlandsgränsen (region 27)

– området närmast hälsingekusten och större delen av Gästrikland. Denna region, kännetecknas av skog- och myrrika, oftast flacka, relativt låglänta områden. Anknytningen till region 28 är stark, men med fler sydliga florainslag, tex ask. Havtorn kan utgöra ett iögonfallande inslag på övre delen av havsstränderna. Området har legat under högsta kustlinjen. Morän dominerar men lokalt förekommer finsediment med förutsättning för uppodling. Vegetationsperioden är 160-180 dagar.

Sydligt boreala kuperade områden (region 28 b)

– större delen av det centrala Hälsingland samt västra Gästrikland. Terrängen är vågig bergkullterräng med mellanliggande finsedimentdalar. Den har till största delen legat under högsta kustlinjen. I barrskogarna finns på gynnsamma platser inslag av lågörtsvegetation och ädla lövträd, exempelvis lind, lönn och alm samt klibbal. Här och var förekommer bestånd av hassel. Pors är vanlig i myrkanter och på stränder. Bortsett från vissa sandplåtåter od. är området myrfattigt. Vegetationsperiodens längd är omkring 160 dagar.

Norrlands vågiga bergkullterräng med mellanboreala skogsområden (region 30 a)

– de skogrika områdena i norr och väster i länet. Regionen är morändominerad med moss- och risrika barrskogar. Den kännetecknas av tämligen kuperad terräng med mestadels låg till medelhög myrprocent. Gränsen mellan höjder och dalar är ofta tydligt markerad. Vegetationsperiodens längd är 120-140 dagar.

Norra Norrlands och norra Finlands barrskogsområden och bergkullslätter (region 32 a)

– länets västra utpost mot Dalarna. Här består skogarna i huvudsak av barrblandskogar och tallskogar på grovt moränmaterial, sorterade jordarter och hållmarker. Inslag av lövträd som björk, asp, gråal och sälg förekommer. Regionen utgörs av ett höglänt område med speciellt hög nederbörd och hög myrfrekvens. Vegetationsperiodens längd är 120-140 dagar.

ODLINGSREGIONER I GÄVLEBORGS LÄN

Det har även gjorts en indelning av det agrara kulturlandskapet (Nordisk ministerråd. Miljörapport 1987:3). Förenklat uttryckt är dagens kulturlandskap resultatet av människans förmåga att utnyttja de naturgivna förutsättningarna för odlingen. Kolonisationsförloppet och intensiteten i brukandet av ett område hör till de viktigaste kriterierna i en uppdelning av det agrara landskapet. Bebyggelsens gruppering är en annan väsentlig faktor. En jordbruksbygd karakteriserad av stora byar ger exempelvis ett helt annat intryck än ett område som domineras av ensamgårdar. Andra kriterier är uppodlingsgraden och gårdstätheten i dagens landskap.

De agrara kulturlandskapsregionernas benämningar beskriver förhållandet mellan uppodlade och skogbeväxta områden. På så sätt anknyter deras namn till dagens landskap. Gävleborgs län hör till:

14. Södra Norrlands och norra Svealands kust- och odlingsbygder
15. Södra Norrlands och norra Svealands skogsbygder.

Fig 5. Odlingsregioner i Gävleborgs län.

Södra Norrlands och norra Svealands kust- och odlingsbygder (region 14).

Östra delen av Hälsingland och större delen av Gästrikland har förts till den nordligare delen av odlingsregion 14. De förhistoriska bygderna i regionen tillhör Norrlands största. Under medeltiden var större delen av regionen koloniserad.

Den strikta bystrukturen i Gästrikland ersätts i Hälsingland av en mer norrländsk, friare struktur, som gärna utnyttjar höjd- och skogsbrynslägen. Kontrasten mellan tätbefolkad bygd och obebyggda skogsmarker har sin mest utpräglade form i Hälsingland. Laga skiftet innebar endast undantagsvis att bystrukturen försvann. Utflyttningen av gårdar vid skiftet var förhållandevis liten. Torpbebyggelsen var ringa, men i Gästrikland förekom ofta torp och smågårdar under bruken. Småbruk som styckats av från de större gårdarna bildar under 1900-talet ett särskilt bebyggelsemönster.

Idag framstår regionen som ett område med hög gårdstäthet inom begränsade områden. I Hälsingland är det runt Dellensjöarna och längs älvdalarna som den rika odlingsbygden finns, präglad av ett intensivt markutnyttjande runt gårdarna med de stora byggnaderna. Bygderna är skilda åt av vidsträckta utmarker – gamla betesskogar. Trots att jordbrukslandskapet är iögonenfallande, har skogen och skogsbruket alltid varit en mycket viktig del i jordbruksekonomin i Ljusnan- och Voxnadalen.

I Gästrikland är större delen av jordbruksmarken belägen väster om Gävle, från Valbo till Storvik, och framförallt i Torsäkersbygden, där jordbruket har en storskalig struktur som mer liknar det mellansvenska. I bygden längs Dalälven – Hedesunda och Österfärnebo – finns rikligt med fornlämningar. Jordbruksmarken har anor från järnåldern, men till stor del består den av utdikade och torrlagda myrmarker som uppodlades under 1800-talet.

Vegetabilieproduktionen i regionen karakteriseras av fodersäds- och vallodling, vilket hänger samman med områdets betydelse för mjölk- och köttproduktion. Viss fårproduktion förekommer.

Södra Norrlands och norra Svealands skogsbygder (region 15).

Västra hälften av Hälsingland och nordvästra delen av Gästrikland räknas till region 15. Historiskt sett var detta område i mycket ringa omfattning taget i anspråk för odling och permanent bosättning före medeltidens slut. En stor del av regionen koloniserades under perioden 1500-1800.

Den rika odlingsbygden - region 14 - i den östra delen av länet. Delsbo.

Under 15- och 1600-talen ägde också en statsunderstödd finsk invandring rum och stora, ofta orörda skogsområden koloniserades för svedjebruk.

Finnmarker uppstod bl a i gränstrakterna mellan Dalarna och Hälsingland. Bosättning ägde också rum i skogsområdena längs vattendelarna mellan de södra norrlandsälvarna.

Idag har regionen en liten uppodlingsgrad. Gårdstätheten är mycket låg och karaktäriseras av ytmässigt mycket begränsade partier av landskapet med hög gårdstäthet i ett i övrigt glest bebyggt område. Den jordbruksproduktion som förekommer är i första hand inriktad på vall- och fodersädsodling som underlag för mjölk- och köttproduktion.

Finnbosättning i västra Hälsingland. Ersk-Mats, Hassela

JORDBRUKETS UTVECKLING I LÄNET

MARKANVÄNDNINGEN

Den odlade marken ökade stadigt i länet fram till 1930-talet. De sista 50 åren har åkerarealen minskat i omfattning med ca 30%. Minskningen har framför allt gällt små jordbruk, jordbruk i skogsbygder och marginella marker med sämre läge och avvattningsförhållanden.

Åkerarealen är dock, och har framför allt varit, ett dåligt mått på jordbrukets omfattning. Djurhållningen har alltid varit viktig i länet och därför har även betesmarken varit betydelsefull. Statistiken brister dock i tillförlitlighet om man söker efter jämförelser i totala betesarealer eller foderolymer.

År 1927 redovisades bete på flera olika markslag. "Ordnad betesäng", som inte plöjdes, men kunde röjas, dikas, gödglas och frösås, "annan betesäng", som är naturlig betesmark på inägorna och "hage i skog" finns med i statistiken. Vad som saknas är de stora fria skogsbetena kring fåbo-

darna, som fortfarande för 65 år sedan hade stor betydelse. Totalt sett har länet förlorat ca 90% av sin bynära betesmark under perioden. Den "ordnade betesängen", som idag kan jämföras med den vanligaste betesmarken, betesvallen, har under samma tid ökat i motsvarande grad.

Betesmarken gav djurens sommarfoder medan slåtterängen länge gav vinterfodret. Även om slåttervall på åker hade stor betydelse också 1927 fanns mycket av de naturliga ängsmarkerna fortfarande kvar, närmare 20000 hektar. Idag finns ingen ängsstatistik. Enligt länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering återstår endast små fragment av det som en gång var ett mycket vanligt markslag, t o m basen i det äldre jordbrukslandskapet. 65 hektar, tre promille, av den ängsareal länet hade 1927 finns kvar idag enligt ängs- och hagmarksinventeringen. Av naturliga, oplöjda och ogödslade betesmarker i god och kontinuerlig hävd, finns ungefär 500 hektar redovisade i ängs- och hagmarksinventeringen.

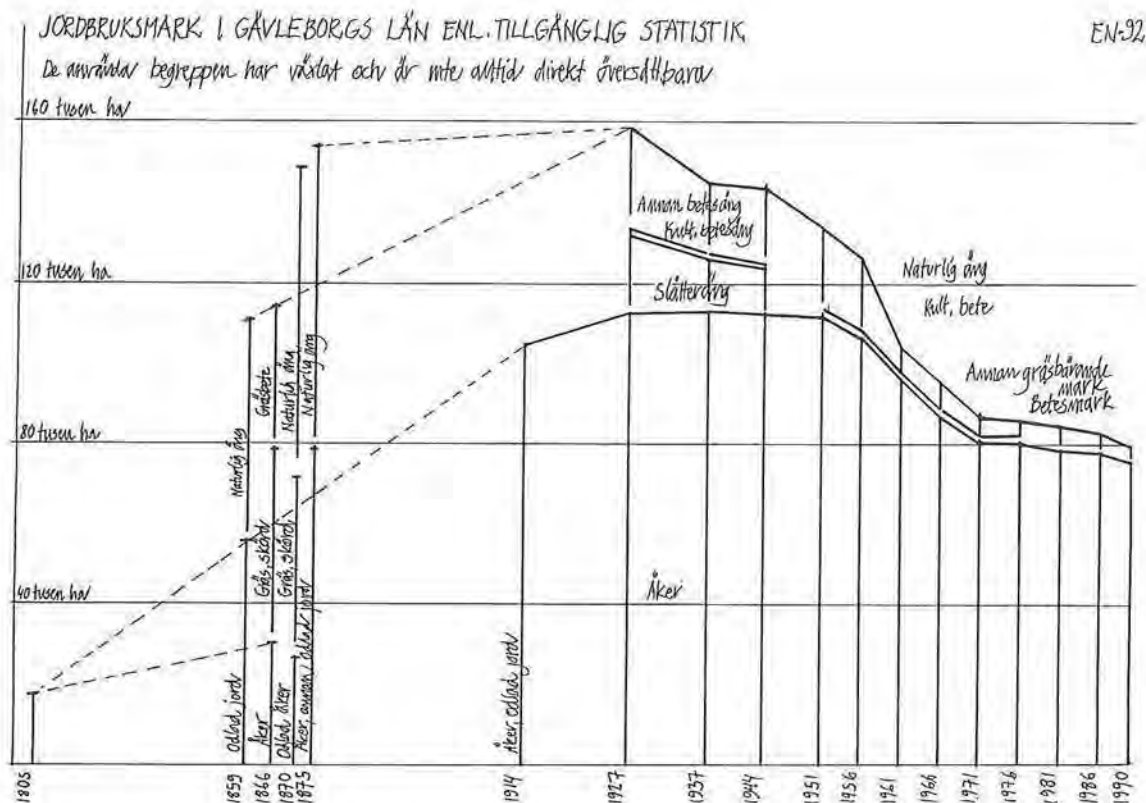

Fig 6. Jordbruksmark i Gävleborgs län enl tillgänglig statistik. De använda begreppen har växlat och är inte alltid direkt översättbara.

Åkermarken
låg närmast
gården,
svaljorden
strax nedanför.
I dalbotten låg
ängen.
Västeräng,
Delsbo.

Foto: Hälsinglands museum.

I Hälsingland benämndes förr en stor del av marken svaljord. På andra håll i landet motsvarades svaljorden av "äng i linda", som dock inte omfattade lika stora arealer. Svaljorden var slåttermark, som plöjdes och odlades med en annan gröda vart 7 - 10:e år, tex korn eller lin, eller senare, för att förnya potatisutsäde. Denna markanvändning, var således en form av vallodling, slåttermark på åker, som var vanlig på 1700-talet och förmodligen tidigare, fram till början av 1900-talet. I och med "den agrara revolutionen", som inleddes i mitten av 1800-talet, flyttades foder-

odlingen från ängen till åkern i form av vallodling. Detta innebar, som benämningen antyder, en stor förändring av det svenska jordbruket och landskapsbilden. Kanske var dock inte förändringen lika stor för det hälsingska landskapet, som för stora delar av södra Sverige, eftersom systemet med svaljord var så utbrett. Det kan också vara en anledning till att vi idag inte hittar särskilt stora arealer i ängs- och hagmarksinventeringen.

"Annan gräsbärande mark" är ett samlingsbegrepp för de naturliga, det vill säga inte markbearbetade och gödslade, betes- och slåtter-

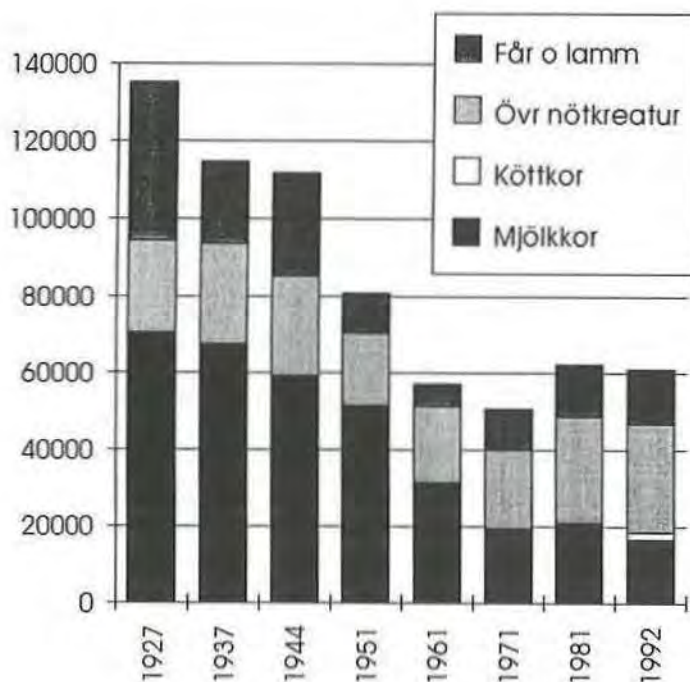

Fig 7. Antal betande djur i Gävleborgs län 1927 - 1992. Observera att tidsskalan inte är helt symmetrisk.

markerna. Sista året de redovisades i jordbruksstatistiken var 1980, då 4300 hektar annan gräsbärande mark redovisades. Idag har uppskattningsvis denna areal minskat med 25% till 2700 hektar. I takt med att åkermark friställs och blir tillgänglig för betesdjur, kan arealen naturlig betesmark komma att minska ytterligare. Att låta djuren beta på åkermark framstår ofta som billigare och effektivare när det gäller transport och tillsyn av djur, och för djurens tillväxt. Risken finns således att även de sista resterna naturlig betesmark blir övergivna av betesdjuren till förmån för åkermarksbeten.

DJURHÅLLNINGEN

Gävleborg är ett län lämpat för animalieproduktion. Djurtätheten är emellertid inte särskilt hög, framförallt inte i de västra delarna av länet. Minskningen av antalet mjölkkor under de senaste 50 åren är relativt sett större än åkerarealsminskningen. Idag finns 16 500 mjölkkor jämfört med 48 000 år 1950. Dessutom fanns år 1927 ca 25 000 hästar i Gävleborgs län. Den areal som krävdes för

att förse dessa arbetshästar med foder är inte oansenlig. Lågt räknat måste ca 30000 hektar åker- och ängsmark ha gått åt för detta ändamål. Detta motsvarar 25-30% av arealen, som på detta vis användes för energiodling i form av hästfoder.

För att försörja dagens djurbestand med foder och beten krävs inte mer än 45-50 000 hektar. Denna areal motsvarar de drygt 50 000 hektar som presenteras i bevarandeprogrammet. Däremot finns inte djuren alltid där den mest bevarandevärda marken ligger. Tvärtom ligger den högproduktiva åkermarken med stora djurbesättningar många gånger utanför bevarandeområdena.

Idag slås mjölkorna ut på många mindre gårdar på grund av de alltför stora investeringar som krävs i byggnader och gödselvårdsanläggningar för fortsatt mjölkproduktion. I många fall duger dock stallarna till att hålla köttdjur. Kor för köttproduktion, dikor och amkor, är också ett djurslag som ökat de senaste åren. För landskapet är detta mycket värdefullt, då dessa djur är beroende av bete under hela sommaren. På företag med befintliga byggnader och naturbetesmarker, kan även uppfödning av stutar, något som av tradition inte varit vanligt i länet, bli ett framtida alternativ.

De bruna mjölkorna har på många håll bytts ut mot ljusa dikor – uppfödning av kor för köttproduktion har ökat. Hedesunda.

DET VÄRDEFULLA ODLINGSLANDSKAPET

Helheten och delarna i odlingslandskapet speglar tillsammans den odlings- och kolonisationshistoria, som är typisk för en bygd. De naturvärden som hör hemma i odlingslandskapet är frukten av människans sätt att bruka och förvalta jorden under flera tusen år. Natur och kultur hänger ihop. De historiska spår vi idag finner, är till allra största delen recenta, dvs nutida och inte

äldre än från 1800-talet. Dessa spår och lämningar vittnar emellertid i sin tur om äldre tiders brukande, vare sig det gäller något allmänt som en bygds utbredning eller något högst påtagligt, som ett odlingsröse.

I detta avsnitt får bilder illustrera de natur- och kulturvärden vi finner i Gävleborgs län, och som sammantaget ger identitet åt bygden.

Flera historiska skikt kan avläsas i landskapet. Åkermarkens utbredning från skogskanten ner mot dalgången är förhistorisk. Ångsladorna berättar om den tid då man tog hö på ängen i dalbotten. Bebyggelsen är representativ för landskapet. Vissa delar av bebyggelsen ligger spridd och härstammar från sent 1800-tal, men i samma bygd hittar man också rester av gamla bylägen. Det spikraka diket vittnar om 1800-talets nyodlariver, då sjön sänktes för att ge mer åkermark. Trogsta, Forsa.

Dikena och den stenröjda ytan i beteshagen visar att marken tidigare varit åker - markanvändningen har ändrats, men har lång kontinuitet. Den naturliga betesmarken är en viktig restmiljö för de arter som är beroende av årlig och kontinuerlig hävd. Många av dessa arter är hotade idag. Fors, Österfärnebo. Foto: Jonas Lundin.

Strandnära bete gynnar en artrik flora. Den fria vattenytan är viktig i landskapsbilden. Ön, Hedesunda.

Fäbodvallen. Sambandet med odlingsbygden har brutits idag. Skogsbetet var ända in på 1900-talet förutsättningen för boskapsskötseln. Även om få fäbodrar i länet är i traditionell drift, finns värdefulla biologiska, odlings- och byggnadshistoriska rester på många av dem. Torkelsbo, Ljusdal.

Hästarna och hägnaden är ålderdomliga inslag i dagens jordbrukslandskap. Dalbottnen med sin fd slättermark har dikats ut, till förmån för ett rationellt och storskaligt jordbruk. Vålsta, Hudiksvall. Foto: Jonas Lundin.

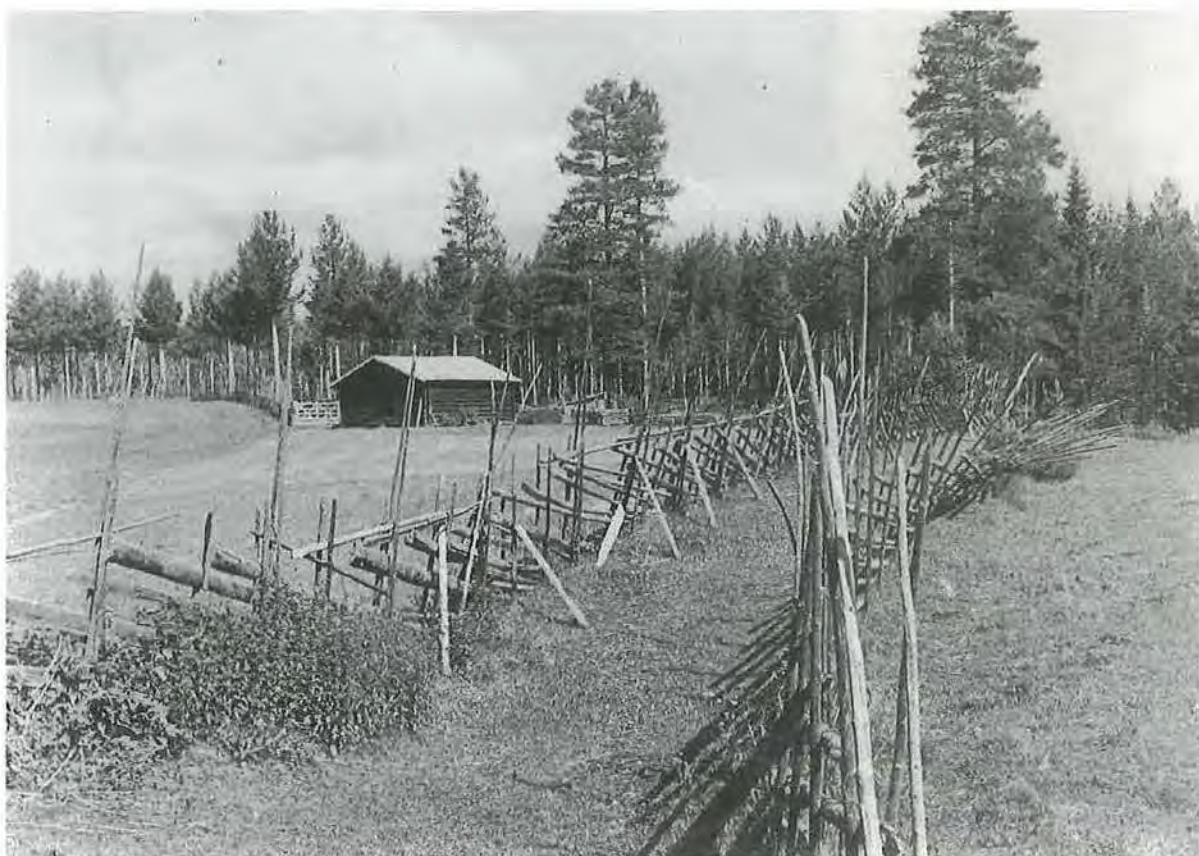
Ängsladorna - hur länge får de stå kvar? I dagens jordbruk saknar de användning och uppfattas ofta som odlingshinder. Förutom sin historiska betydelse bidrar de till att landskapsbilden vid ett ensidigt markutnyttjande blir mera levande. Trogsta, Forsa.

Härbren - viktiga i gårdagens lantbruk. Dessa ståtliga byggnader har varit gårdens stolthet och underhållits väl. Men vem underhåller jordbrukets alla andra, mer anspråklösa byggnader, som inte längre har någon ekonomisk betydelse? Skästra, Järvsö.

Vägar kan vara mycket gamla. Vägen sträckning berättar om kontakten mellan byar och gårdar; om hur människor och djur har färdats i landskapet. Längs vägrenarna tog man hö, och där man alltid har slagit vägrenen, finner vi en del av den mångfald av växter och djur, som hörde hemma i traditionella jordbruket. Vängsbo, Ovanåker.

Vägar kan se olika ut. På sina håll finns fägatan kvar- vägen som ledde djuren förbi inägorna till betet på utmarken. Hedsjö, Ramsjö. Foto: Stefan Grundström.

Det småskaliga jordbruket med sina restmiljöer. Vem bryr sig om dessa svårplöjda och småflikiga åkrar i framtiden? Grinduga, Gävle. Foto: Jonas Lundin.

I det storskaliga jordbruket är de biologiska restmiljöerna få, men vägens sträckning, husen, de olika byggnadernas läge i förhållande till varandra samt åkermarkens utbredning utgör en helhet, som ger bygden dess identitet och som har ett värde i sig. Hög, Hudiksvall.

PROGRAM FÖR BEVARANDE

MÅL FÖR BEVARANDET

Den övergripande målsättningen är, att dagens jordbruksmark även fortsättningsvis hålls öppen och odlad. Framförallt gäller det den mark som redovisas i bevarandeprogrammet. Ett fortsatt livskraftigt jordbruk är förutsättningen. Odlingen skall bedrivas med aktsamhet och hänsyn, så att landskapets kulturhistoriska och biologiska värden bevaras.

De medel som finns att tillgå för att direkt stödja målen är dock mycket begränsade.

Bevarandeprogrammet skall ge underlag för en prioritering mellan olika delar av odlingslandskapet, så att de begränsade resurserna kan ge bästa resultat. För att möjliggöra en prioritering har marken i bevarandeprogrammet värdeklassificerats i tre nivåer:

I = högsta bevarandevärde

II = mycket högt bevarandevärde

III = högt bevarandevärde

Länsstyrelsens direkta insatser för bevarandet (t ex ersättning för kultur- och naturvårdsinsatser, information) måste inriktas på att:

- Bevara ett allsidigt odlingslandskap, som är representativt för länet.
- Bevara helheten, där värdet består av ett sammanhang, som biologiska och kulturhistoriska delar bildar tillsammans. Det kan innebära en hel by eller bygd, istället för en enskild gård.
- Slå vakt om småbiotoper och historiska restmiljöer i odlingslandskapet med speciella natur- och kulturvärden. Det kan t ex vara fodermarker runt en fäbod, småflikiga åkrar, dikesrenar, hägnader och ängslador.
- Bevara länets ängs- och hagmarker samt andra akut hotade marker med stora värden.
- Skapa förståelse och intresse för odlingslandskapets natur- och kulturvärden samt det historiska sambandet mellan dessa.
- Samordna resurser för att rikta mer omfattande åtgärder till bevarande av särskilt värdefulla miljöer ur natur- och kulturhistorisk synpunkt.

STYRMEDEL – LAGSTIFTNING

Hänsyn till natur- och kulturmiljön regleras, förutom i kulturminneslagen och naturvårdslagen, även i naturresurslagen, plan- och bygglagen, lagen om skötsel av jordbruksmark samt i skogsvårdslagen. En av länsstyrelsens uppgifter är, att på olika sätt skapa kunskap och förståelse för innebörden av dessa lagar.

Kulturminneslagen och naturvårdslagen

Alla skall visa aktsamhet och hänsyn mot naturen och kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete skall alltid se till att skador så vitt möjligt undviks eller begränsas. Dessa regler inleder bevarandelagarna – naturvårdslagen och kulturminneslagen – och är en förutsättning för skyddet av bevarandevärdena i odlings- vardagslandskap.

Särskilt viktigt att känna till är kanske den generella regeln i kulturminneslagen, som innebär att åtgärder, som förändrar eller på annat sätt skadar en fornlämning eller området i närheten av denna, inte får utföras (KML, 2 kap 6§).

I naturvårdslagen finns en liknande regel, vilken innebär att sådant, som kan skada mindre områden vilka bildar livsrum för hotade djur- och växtarter eller annars är skyddsvärda, inte får utföras (NVL 21§). För arbetsföretag som i väsentlig mån ändrar naturmiljön får länsstyrelsen föreskriva särskilda villkor för att begränsa eller motverka skador. Om sådana åtgärder inte är tillräckliga får länsstyrelsen förbjuda företaget (NVL 20§).

I januari 1994 infördes ett nytt biotopskydd, NVL 19§. Enligt detta får inte arbetsföretag utföras, som kan skada skyddsvärda biotoper. Mindre åkerholmar, öppna diken, stenmurar och odlingsrösen är exempel på sådana biotoper.

Lagen om skötsel av jordbruksmark och skogsvårdslagen

Hänsyn till natur- och kulturmiljövårdens intressen när det gäller jordbruksmark regleras i skötsellagen. Jordbruksverket ger föreskrifter om hur naturvärden och kulturhistoriska spår i odlingslandskapet skall bevaras, förutom vad som regleras i biotopskyddet. Det kan röra sig om fäbodstigar, brukningsvägar, större åkerholmar, beteshagar med bevarade äldre fältformer eller äldre träd.

För att sprida kunskap om innebörden av hänsynsparagraferna och biotopskyddet, kommer länsstyrelsen att på olika sätt informera om dessa i samband med kurser för jordbrukare. Målet är att anpassa informationen till länets förhållanden, när det gäller natur- och kulturmiljön.

Även i skogsvårdslagen finns krav på hänsyn till naturvårdens och kulturmiljövårdens intressen. Varsamhet med miljön skall iakttas vid alla skogliga åtgärder. Skogsbruket skall ta särskilda hänsyn till känsliga växtlokaler, områden av stor betydelse för djurlivet samt objekt av kulturhistoriskt intresse.

För information av kulturminneslagens innebörd när det gäller skydd av fornlämningar, bidrar

Odlingröset får inte tas bort enl biotopskyddet, NVL 19§.

länsstyrelsen med projektmedel till skogsvårdsstyrelsens kampanj "Kulturmiljövård i skogen".

EKONOMISKA STYRMEDEL

I och med Sveriges medlemskap i EU förändrades möjligheterna att direkt styra ekonomiska medel till ett bevarande av hotade miljöer i odlingslandskapet. Detta hade, fram till 1994, skett i form av avtalsbundna ersättningar, framförallt ersättning för landskapsvård och NOLA (Naturvårdsåtgärder i odlingslandskapet).

* **Landskapsvårdsersättning** utgjorde ersättning för skötsel av odlingsmark med stora natur- och kulturvärden, där helhetsbilden av landskapet var viktig i värdebedömningen. Landskapsvårdsersättningen inrättades 1990 i samband med beslutet om en ny livsmedelspolitik.

* **NOLA-ersättningen** inrättades 1986 för vård av odlingslandskapets värdefullaste, hävdberoende biotoper vilka också är viktiga som kulturbärare. Det har framförallt rört sig om ängs- och hagmarker med kontinuerlig hävd, som ej har gödslats eller plöjts och därmed innehåller höga naturvärden. NOLA-ersättningen har i högre utsträckning än landskapsvårdsersättning använts till relativt små och isolerade objekt.

För budgetåret 94/95 fanns 7 milj kr till landskapsvård och 1 milj kr till NOLA i Gävleborgs län. För att stödja hela den areal som återfinns i bevarandeklass I-III, skulle krävas omkring 35–40 milj kr.

Exempel på ovarsam avverkning. Kulturhistoriska lämningar kräver särskild hänsyn i skogsbruket! Acksjöbergsvallen, Los.

EU:s miljöstödet innehåller delar som ersätter landskapsvårds- och NOLA-ersättningen. I miljöstödet ingår bl.a. stöd till naturliga fodermarker och kulturhistoriskt värdefulla miljöer. Eftersom jordbruksstöden inom EU utgår som generella arealbidrag, kan Länsstyrelsen inte på samma sätt som tidigare styra de ekonomiska medlen till vissa bygder eller miljöer. Målsättningen är ändå, att genom information och rådgivning hålla kvar en hög ambition när det gäller vård och skötsel av de mest värdefulla miljöerna, på samma sätt som var avsikten med de tidigare avtalen.

Utöver generella jordbruksbidrag finns följande medel för vård av natur- och kulturmiljöer i odlingslandskapet.

* **Anslaget för vård av naturreservat mm.**

Medel för vård av objekt som bevaras genom säkerställande med stöd av naturvårdslagen.

* **Kulturvårdsåtgärder i odlingslandskapet (KOLA) och vård av fornlämningar** – ersättning för vård och bevarande av kulturhistoriska element i odlingslandskapet. Målet är att, förutom fornlämningar, med hjälp av dessa medel bevara exempelvis gamla hägnader och ängslador eller att ersätta kostnad för stängsling för betesdjur vid fåbodrar eller andra värdefulla kulturmiljöer. Inrättades 1987.

* **Kommunala medel och medel från landsting och stiftelser (fonder).**

Odlingslandskap som är av lokalt intresse, bör

finnas med i kommunernas översiktsplaner. Det bör också finnas möjlighet att på olika sätt bidra till bevarandet av dessa marker från kommunalt håll, ekonomiskt eller på andra sätt.

Övriga stöd och bidrag

Utöver de avtalsbundna ersättningarna finns andra stöd som kan påverka landskapet. Det är angeläget att fördelningen av stöd och bidrag samordnas. Glesbygdstöd kan exempelvis samordnas med KOLA-ersättning för att på detta sätt uppnå en resursförstärkning. Kriterierna för hur stöd fördelas bör inte motverka varann. Mark som bör vårdas enligt föreskrifter för kultur- och naturmiljöer i miljöstödet exempelvis, får inte exploateras med hjälp av andra statliga stöd.

De stöd och bidrag som kan användas för att stödja bevarandearbetet är:

* **Landsbygdstöd** - Landsbygdstöd ersatte 1/7 1994 det tidigare glesbygdstödet, som bara kunde ges i glesbygdsområden. Landsbygdstöd kan ges till all landsbygd för investering till såväl jordbruksföretag som andra företag för att bevara/öka sysselsättningen. Stödet administreras av länsstyrelsen.

* **Natur- och kulturvårdande åtgärder i skogen.** Skogsvårdsstyrelsen kan ge bidrag för direkta kostnader för natur- och kulturvårdsåtgärder. Man kan också få bidrag för kostnadsfördringar för skogsvårdsåtgärder som normalt görs, men som blir dyrare med naturvårdsanpassning, eller om en metod med stor natur- eller kulturvårdssnytt väljs.

* **Beredskapsarbeten och andra sysselsättningsfrämjande åtgärder.** Vård och restaurering av ängs- och hagmarker med hjälp av beredskapsmedel har pågått sedan flera år.

Jordbruksnäringen anses som en "varslad grupp". Detta innebär att Länsarbetsnämnden har en öppenhet för olika åtgärder som kan gynna näringen, t.ex. kursverksamhet som ger kunskaper om bevarandearbete - "Landskapsvårdstjänst".

ÖVRIGT

Information och utbildning

Det är viktigt att allmänt öka medvetenheten om bevarandevärdenas betydelse. Framförallt bör markägare och brukare ges kunskap, kvalitetsmedvetenhet och yrkesstolthet. Det kan ske på

olika sätt, t ex. i form av kurser för jordbrukare, där bevarande av natur- och kulturvärden kan ge nya aspekter på djurhållning och markanvändning. Att stimulera djurhållning och betesdrift är en viktig uppgift i bevarandearbetet. Ett exempel på hur detta kan utföras är de kurser länsstyrelsens lantbruksenhet anordnar, där kunskap om naturvård och kulturmiljövård integreras i utbildning om köttdjursuppfödning. Ett annat sätt är att sprida kunskap genom trycksaker, som kan inriktas på olika ämnen t ex. restaurering av ängs- och hagmarker eller vård av ängslador. Rådgivning om vård av natur- och kulturvärden är naturlig då skötselplaner upprättas i samband med bidrag till kulturmiljöer inom miljöstödet. Information och rådgivning kan också riktas till andra målgrupper än jordbrukare, t ex. hembygds- och naturskyddsföreningar, kommuner och skolor. När det gäller information och rådgivning om kulturmiljövård - framförallt fornminnesvård och byggnadsvård - har, förutom länsstyrelsen, Länsmuseum och Hälsinglands museum en stor betydelse.

Länsstyrelsen skall också ha möjlighet att initiera projekt, som avser vård i olika former till samlade bygder med stora värden, där ett flertal markägare och jordbrukare kan ingå som avtalstecknare för att säkerställa området.

Att satsa på helhetsmiljöer är viktigt, då enskilda detaljer i landskapet, lösryckta från sitt sammanhang, inte gör odlingshistorien begriplig. Trots detta är landskapselement som hägnader, fornlämningar, lador och fågator ett mätbart sätt att uppfylla kriterier för vad som är en kulturhistoriskt värdefull miljö. Om dessa historiska landskapselement finns representerade på en eller ett fåtal gårdar i en avgränsad by, finns det stora möjligheter att uppnå bevarande av helheten genom landskapsvårdsavtal.

Ofta är dock inte helheten avgränsad. En odlingsbygd kan ha stora kulturhistoriska värden även om det är svårt att peka på vilka detaljer det är, som gör landskapet värdefullt. Värdet kan bestå i bebyggelsens läge i landskapet, den odlade markens utbredning, spår av tidigare markanvändning som t ex. ängslador - allt detta som tillsammans speglar kolonisations- och odlingshistoria. Denna helhet kan omfatta mycket stora arealer. I Gävleborgs län rör det sig oftast om odlingsbygden i älvdalarna. Trots att den landskapsbilden är värdefull och kanske även hotad, har man i många fall i brist på pengar, tvingats prioritera de mer avgränsade, småbrutna bygderna, som är representativa för vissa delar av

länet, men långtifrån för alla. I de större, sammanhållna bygderna måste man förlita sig på att jordbruksdriften är lönsam i sig, något som inte

alltid är självklart. Här är det viktigt att andra satsningar samordnas, så att bästa möjliga förutsättningar ges för jordbrukets framtid.

Ett levande jordbruk bevarar bilden av det öppna landskapet. Jordbruket, med dess inkomster av produktionen, är också förutsättningen för att odlingslandskapets mer specifika värden ska kunna vårdas. Flor, Mo.

SÄRSKILT UTVALDA OMRÅDEN I GÄVLEBORGS LÄN

KRITERIER OCH KLASSIFICERING

Praktiskt taget alla bygder i länet är av sådan karaktär att bevarandesynpunkter kan läggas på dess framtida utveckling. De är bitar i odlingshistoriens pussel. Vissa bygder har givetvis större värden än andra. De kan innehålla allsidigare och tätare samlingar av odlingshistoriskt intressanta spår och företeelser än andra eller vara känsligare för förändringar. Vidsträckta bygder kan ha stora landskapsbilds- och kulturmiljövärden trots att det ibland är glest mellan de betydelsebärare som kräver särskild vård för att bli bevarade. Det är därför inte möjligt att begränsa bevarandeprogrammet till ett fåtal koncentrerade områden och helt lämna landskapet i övrigt åsido.

Genomgående hyser områdena en kombination av de bevarandevärden, som ibland spaltas upp i natur- och kulturmiljövärden. En uppspaltning på naturvärden och kulturmiljövärden är i sammanhanget omöjlig eftersom bevarandeprogrammet gäller odlingslandskapets värden. Där har biologiska och alla andra naturgivna förutsättningar en självklar odlingshistorisk dimension och därmed också ett kulturmiljövärde. Skulle något naturvärde finnas, som saknar koppling till odlingshistorien, hör det inte hemma i det här sammanhanget.

Som tidigare nämnts är de tre redovisade klasserna:

- * Högsta bevarandevärde I
- * Mycket högt bevarandevärde II
- * Högt bevarandevärde III

Klassificeringen är resultatet av en sammanvägning av ett antal kriterier, av olika styrka, som använts för bedömningen av bevarandevärdena. Kriterierna grundar sig på de värden som presenteras i avsnittet "Det värdefulla odlingslandskapet". Som regel gäller de flesta kriterier för de områden som valts ut.

Höga värdekriterier kan vara att ett område:

A bevarar en helhetsbild. Det är när området bildar en komplett jordbruksmiljö av typisk karaktär, som t ex bondebygd, nybyggesområde eller fåbodskog.

B är representativt för eller ger identitet åt bygden. Det är när området har kvar biologiska, bebyggelsehistoriska och andra kulturhistoriska kvaliteter, som varit kännetecknande för landets, regionens eller bygdens odlingslandskap från ianspråktagandet till våra dagar.

C har kontinuitet i användningen som jordbruksmark. Det är när området har kulturhistoriska spår och strukturer samt biologiska värden, som är resultatet av en obruten, traditionsenlig hävd. Det kan gälla naturliga fodermarker, dvs. betes- och slättermarker, med sina karaktäristiska vilda växter och djur. Det kan gälla ursprungliga eller äldre djurraser och växtarter, vilka ännu används i jordbruket. Det kan gälla äldre bebyggelsemiljöer, dvs. platser där byggnader, brukningsvägar, hägnadssystem, åkerformer, dikessystem, odlingsimpediment, olika slags fornlämningar osv, finns relativt intakta.

D är mångformigt och artrikt med ett hävdberoende eller hävdgynnade växt- och djurliv. Det är när vissa traditionellt brukade marker, främst naturliga fodermarker av skilda slag, men även andra restmiljöer, finns kvar inom området och ger förutsättningar för biologisk mångfald.

E innehåller till jordbruksnäringen knutna i byggnader eller arter, som är eller i snabb takt håller på att bli rariteter. Det gäller genuina, gamla hus och överloppsbyggnader, det gäller hävdgynnade eller hävdberoende hotade, sårbara eller sällsynta växt- eller djurarter.

F är tillgängligt för besök. Det är när området ligger nära en tätort eller en allmän väg och människor fritt kan vistas där.

G ger besökaren värdefulla upplevelser. Det kan vara att området ger möjligheter att lära känna odlingslandskapets växt- och djurliv, förstå samband mellan de biologiska/levande värdena och områdets bebyggelse och hävdhistoria, att det dessutom är allmänt trivsamt osv.

H har förutsättningar att bibehålla nämnda värden. Det innebär att de kan säkerställas på något vis.

Kriterierna F och G är stödskriterier, och inte avgörande för värdebedömningen. Det sista kriteriet, H, kommer att beaktas vid urval till åtgärdsprogrammet.

PRESENTATION

De särskilt utvalda områdena i Gävleborgs län presenteras kommunvis i tre delar. I föreliggande del beskrivs de utvalda områdena i **Gästrikland** (Siffrorna anger kommunnumret):

- 01 Ockelbo
- 04 Hofors
- 80 Gävle
- 81 Sandviken

I de två övriga delarna presenteras kommunerna i

Norra Hälsingland:

- 32 Nordanstig
- 61 Ljusdal
- 84 Hudiksvall

resp kommunerna i **Södra Hälsingland:**

- 21 Ovanåker
- 82 Söderhamn
- 83 Bollnäs

Områdena i klass I-III visas översiktligt på en länskarta. I tabellen nedan anges antal objekt, total areal och areal fördelat på olika klasser i bevarandeprogrammet samt total åkerareal för respektive kommun. En utförligare lista med arealer i de olika församlingarna finns med i den inledande beskrivningen av varje kommun.

Kommun	Areal objekt	Areal klass I, ha	Areal klass II, ha	Areal klass III, ha	Tot areal klass I-III, ha	Tot areal åker, ha (1992)
2101 Ockelbo	16	770	897	1 202	2 869	3 239
2104 Hofors	9	1 125	250	334	1 709	3 057
2121 Ovanåker	51	2 296	433	232	2 961	3 148
2132 Nordanstig	50	1 027	1 999	97	3 123	6 365
2161 Ljusdal	80	6 906	1 211	190	7 307	9 071
2180 Gävle	29	1 057	857	1 186	3 100	5 496
2181 Sandviken	37	1 517	2 939	1 579	6 035	9 248
2182 Söderhamn	36	2 677	1 878	408	4 963	5 691
2183 Bollnäs	59	2 600	4 761	1 606	8 967	12 465
2184 Hudiksvall	123	8 187	1 397	127	9 711	13 671
GÄVLEBORGS LÄN	490	27 162	16 622	6 961	50 745	74 451

Tab 1. Antal objekt samt areal mark i bevarandeprogrammet

Områdena presenteras sockenvis. Socken är vald som en särskild redovisningsnivå därför att den har en enhetlig administrativ historia och kolonisationshistorien och den allmänna uppfattningen om bygd är sockenrelaterad. Socken överensstämmer i allt väsentligt med församling när det gäller landsbygdsförhållanden.

Beskrivningen börjar med en förteckning över alla bevarandeområden i socknama/församlingarna i kommunen. De inledande siffrorna anger vedertagna kommun- och församlingsnummer

Denna fungerar också som register över de beskrivna områdena.

De enskilda områdena presenteras dels i en faktaruta dels i en beskrivande text. Områdena anges med en kortfattad karaktäristik, som ger en helhetsbild. Därefter beskrivs landskap, bebyggelse, hävd samt eventuella särdrag och variationer. En karta i skala 1:100 000 visar det geografiska läget för varje område. Faktarutans innehåll med förklaring till förkortningar anges nedan:

Faktaruta:

Nr: Kommun-, församlings- samt löpnummer

Klass: 1, 2 eller 3

Källor, riksintresse: Kultur (RK), natur (RN) eller friluftsliv (RF) med nummerkod

Bef skydd: Lagskydd eller privat initiativ.
Klartext eller hänvisning till naturvårds- eller kulturminneslag (NVL resp (KML)

Socken: Namn i klartext

Areal: Hektar odlingsmark (gul yta på gula kartan, skala 1:20 000)

Källor, övrigt: Naturvårdsplan (NVP), kommunal översiktsplan (ÖP), ängs- och hagmarksinventering (ÄoH), annan utredning (AU)

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g *(se nedan)

Bef vård: Avser tillgodoseende av bevarandevärden (t ex NOLA eller fornvård- FV)

***Värdekriterier:** Kortfattat:

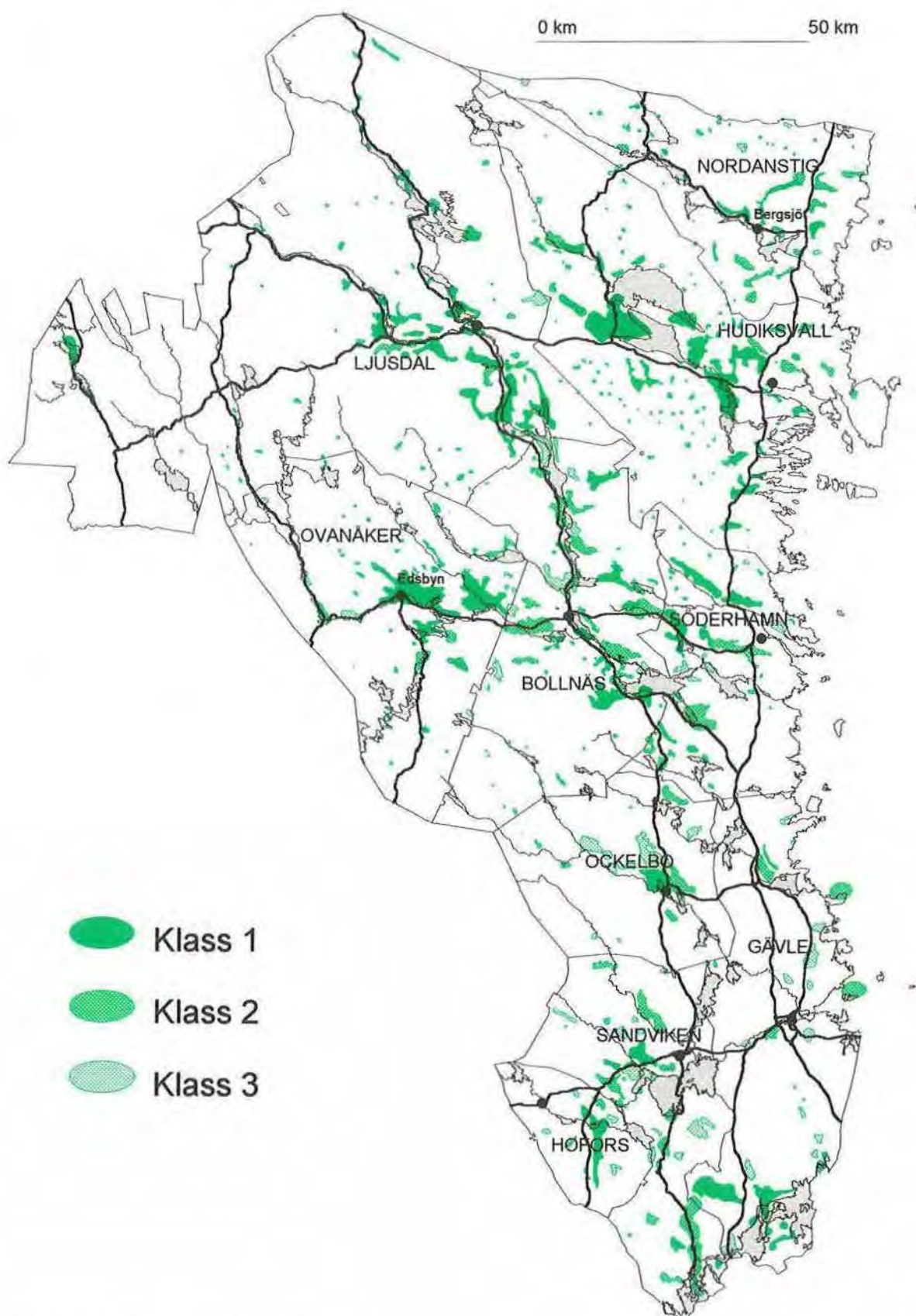
- a** Bevarar en helhetsbild
- b** Är representativt för eller ger identitet åt bygden i ett bebyggelsehistoriskt perspektiv
- c** Har kontinuitet i användningen som jordbruksmark
- d** Är mångformigt och artrikt med ett hävdberoende eller hävdgynnade växt- och djurliv
- e** Innehåller till jordbruksnäringen knutna byggnader, anläggningar eller arter, som är eller i snabb takt håller på att bli rariteter.
- f** Är tillgängligt för besök
- g** Ger besökaren värdefulla upplevelser.

Not: Kriterierna f och g har inte i faktarutorna redovisats på sådant sätt att de bör tillmätas någon större betydelse i urvalssammanhang. Däremot har tillgänglighet och upplevelsevärde använts som stödkriterier då klassificeringen gjorts.

DATABAS

Den basinformation faktarutorna meddelar finns inlagd i en databas, som ger möjlighet till sammanställningar och tabellariska redovisningar. Denna databas är också knuten till en geografisk databas, vilken möjliggör identifiering av och information om varje utvalt bevarandeområde på länskartan.

BEVARANDEOMRÅDEN I GÄVLEBORGS LÄN

Länsstyrelsen Gävleborg 1994-11-10/LL

HOFORS KOMMUN

Torsåkersbygden utgör riksintresse för kulturminnesvården, och det är också här den odlade marken finns i Hofors kommun. Bygden är gammal bergsmansbygd, präglad av järnhanteringen, som fram till mitten av 1800-talet dominerade området. Parallellt med järnhanteringen utvecklades jordbruket och idag framstår Torsåker som en av länets rikaste jordbruksbygder.

Areal i bevarandeprogrammet

Drygt hälften av den totala åkerarealen finns med i bevarandeprogrammet, den allra största delen i klass 1. Bevarandeområdena i Hofors kommun ligger uteslutande i Torsåkers församling och är stora och sammanhängande.

Församling	Antal objekt	Areal, klass 1, ha	Areal, klass 2, ha	Areal, klass 3, ha	Tot areal, klass 1-3, ha	Tot areal odlad mark, ha
Hofors	0	0	0	0	0	0
Torsåker	9	1125	250	334	1709	3057
HOFORS	9	1 125	250	334	1 709	3 057

1. Antal objekt och areal (ha) i klass 1, 2 resp 3 samt total åkerareal 1993, ha.

Markanvändningens förändring

I Hofors församling finns idag ingen åkermark. I övrigt är nedläggningen av jordbruksmark inte lika stor i Hofors kommun som i vissa övriga delar av länet. I Torsåkers församling är $\frac{3}{4}$ av jordbruksmarken fortfarande i drift 1993. Även arealen naturlig betesmark har minskat mindre än på andra håll, nära hälften finns kvar 1993 jämfört med 1927 i Torsåkers församling.

Församling	Areal åker, ha		Areal betesmark, ha		Areal slåtteräng, ha	
	år 1927	år 1993	år 1927	år 1993	år 1927	år 1993
Hofors	362	0	34	0	1	0
Torsåker	4103	3057	354	161	74	2,8
HOFORS	4465	3057	388	161	75	2,8

2. Areal olika markslag år 1927 och 1993. Betesmark motsvaras av "ordnad betesäng" och "annan betesäng" 1927. Uppgifterna om slåtteräng 1993 är hämtade från ängs- och hagmarksinventeringen 1993.

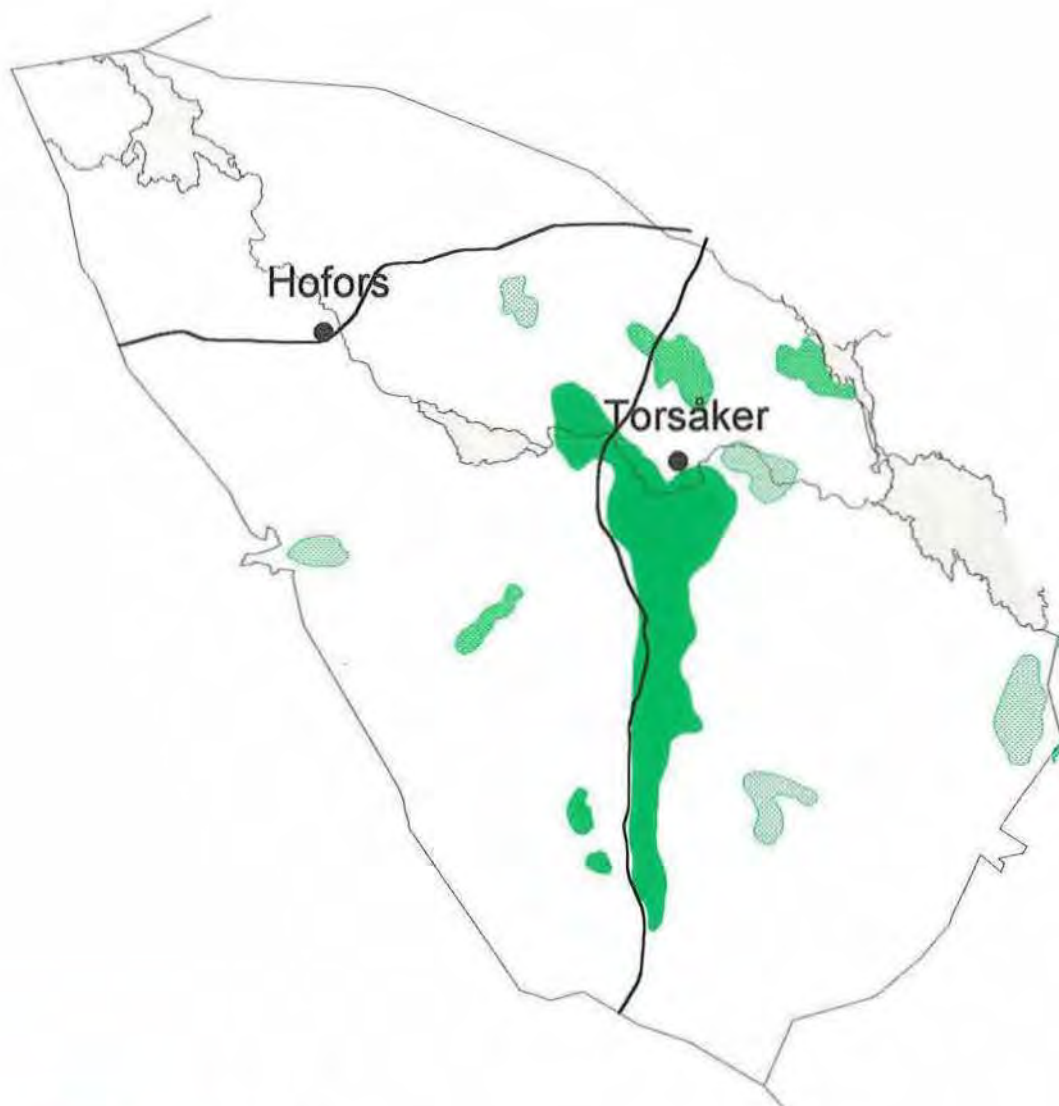
Förändring i djurantal 1927–1993

Mjölkoantalet år 1993 är fjärdedel av vad det var 1927. Antalet mjölkkor har minskat mer än åkerarealen. Det innebär att bygden till stora delar domineras av spannmålsodling. I Torsåker har antalet övriga nötkreatur däremot ökat sedan 1927. Det kan dels bero en ökad uppfödning av nötkreatur för köttproduktion, men även på att statistiken angående kalvar och ungnöt 1927 är ofullständig.

Församling	Antal mjölkkor		Antal övr nötkreatur	
	år 1927	år 1993	år 1927	år 1993
Hofors	256	0	139	0
Torsåker	2262	566	869	1189
HOFORS	2518	566	1008	1189

Tab 3. Antal nötkreatur år 1927 och 1993

BEVARANDEOMRÅDEN I HOFORS KOMMUN

- Klass 1
- Klass 2
- Klass 3

SIBBERSBO

Jordbruk vid bäck

Nr: 0402-01
Klass: 3
Källor, riksintresse:

Socken: Torsåker
Areal: 12 ha
Källor, övrigt: ÖP:O14,J1

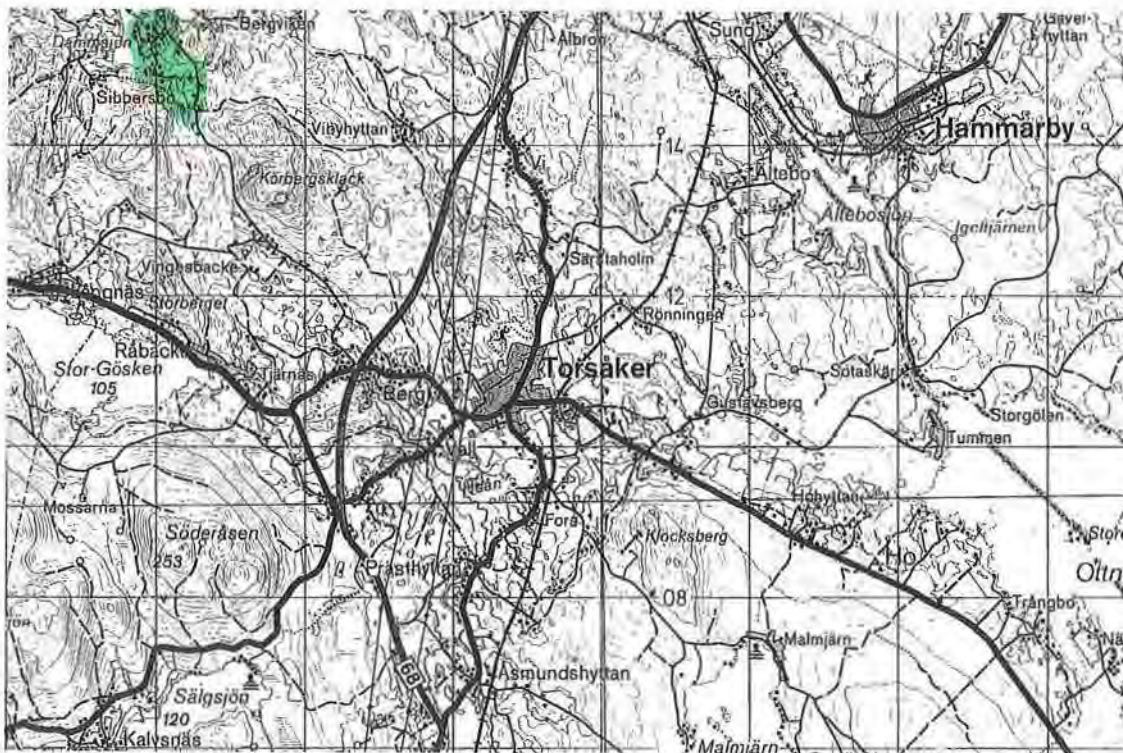
Bef skydd:

Värdekriterier: a, b, c, e, f, g
Bef vård:

Sydost om Dammsjön vid Barkhyttan finns ett levande jordbrukslandskap. De kuperade markerna är välhävdade. De ligger längs ett litet vattendrag i botten av en dal. I skogskanten finns bebyggelsen. Den består av bevarade

gårdar och småställen och några små torp.

Bebyggelsen är blandad med bl a en parstuga i bart timmer i två våningar samt bagarstuga. Ett nybruk har betesmark i en trädbevuxen hage ner mot sjön.

Blå karta: 135

Skala: 1:100 000

VI OCH VIBYHYTTAN

Odlingslandskap med bergsmansgårdar

Nr: 0402-02

Klass: 2

Källor, riksintresse: RK:961

Bef skydd:

Socken: Torsåker

Areal: 133 ha

Källor, övrigt: ÖP:N(K)26,J6,O19

AU:Bmr.inv.1989

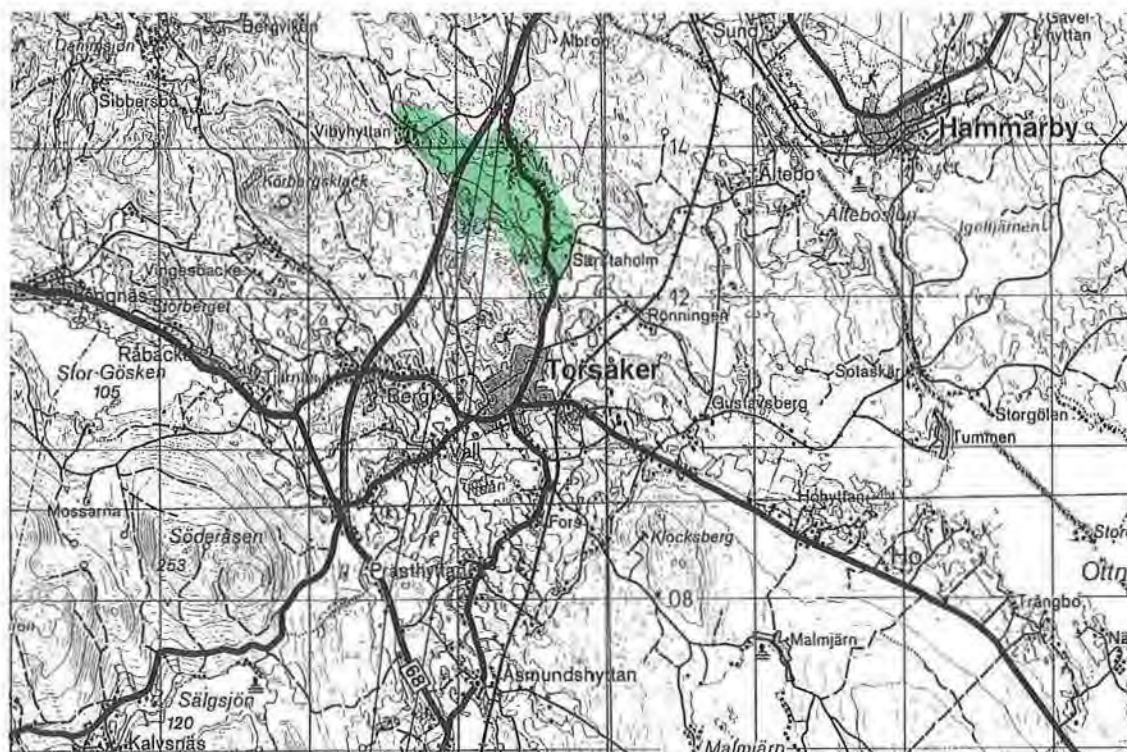
Värdekriterier: a, b, c, e, f, g

Bef vård:

Norr om Torsåkers tätort finns en avgränsad odlingsbygd. Den är övervägande flack, men bitvis kuperad och domineras av stora slättervallar med många stora brädlador. Byn Vi ligger i östra delen, utefter den slingrande vägen i skogskanten. Där finns betesmarker. Gårdarna är från senare delen av 1800-talet, bland dem kan ett par bergsmansgårdar med gröna snickerier noteras. De faluröda ekonomibyggnaderna

är ofta vända med en gavel mot byvägen. Trädgårdarna är uppvuxna med staket och stenvmurar längs vägen.

Vibyhyttan ligger i områdets nordvästra del. De stora hävdade fälten med slättervallar sluttar ned mot ån. Bebyggelsen är från mitten av 1800-talet. Det finns också en hyttruin och en slaggvarp.

Blå karta: 135

Skala: 1:100 000

Ann Renström

Bergmansgård i Vi, Torsåker

ÄLTEBO

By vid sjö

Nr: 0402-03
Klass: 2
Källor, riksintresse:

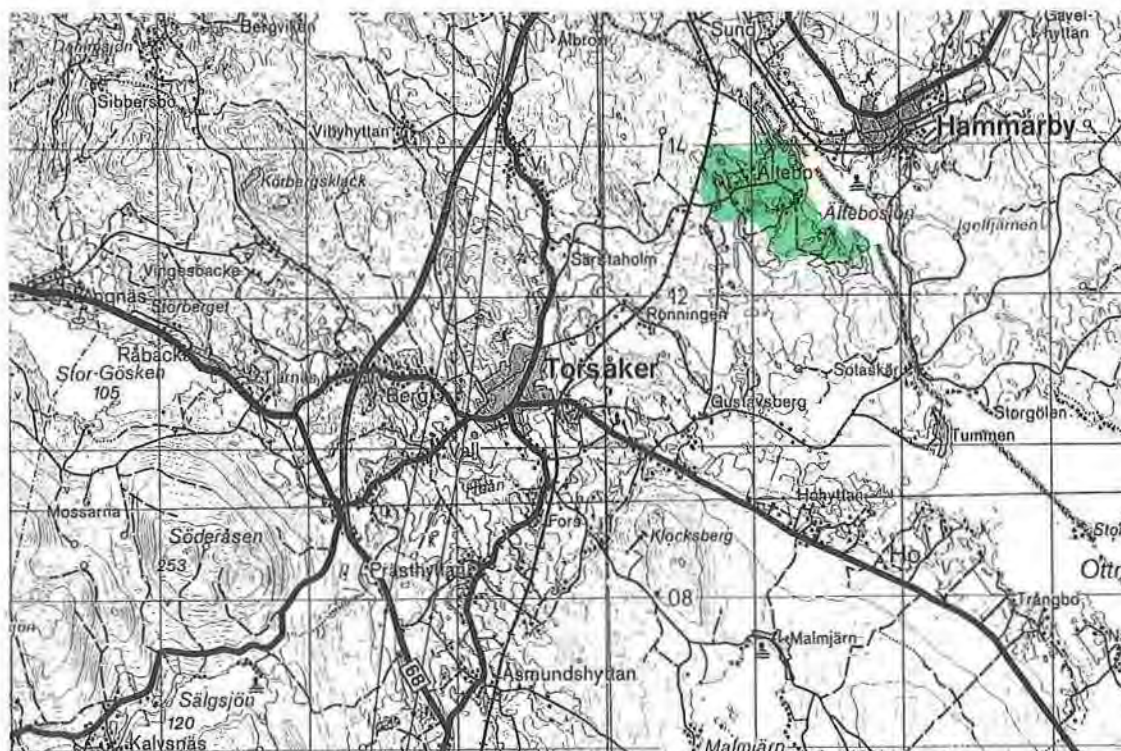
Socken: Torsåker
Areal: 67 ha
Källor, övrigt: ÄOH:1

Bef skydd:

Värdekriterier:
Bef vård:

Ältebo ligger på Ältebosjöns västra strand. Odlingssmarken är flack och i botten av den rinner en å. Med undantag för flera stora lador, saknas mestadels odlingshinder. Några gårdar ligger samlade på en höjd invid sjön. Det finns bl a en parstuga i två våningar och en mycket

lång uthuslänga och några centralplanhus från 1900-talets början med uthus. En gård består av en helstuga i två våningar och uthusen löst samlade i en fyrkant kring ett tun. I byn finns några jordbruk med kor på bete.

Blå karta: 135

Skala: 1:100 000

STENSHYTTAN

Odlingslandskap i sjödal

Nr: 0402-04
Klass: 3
Källor, riksintresse:

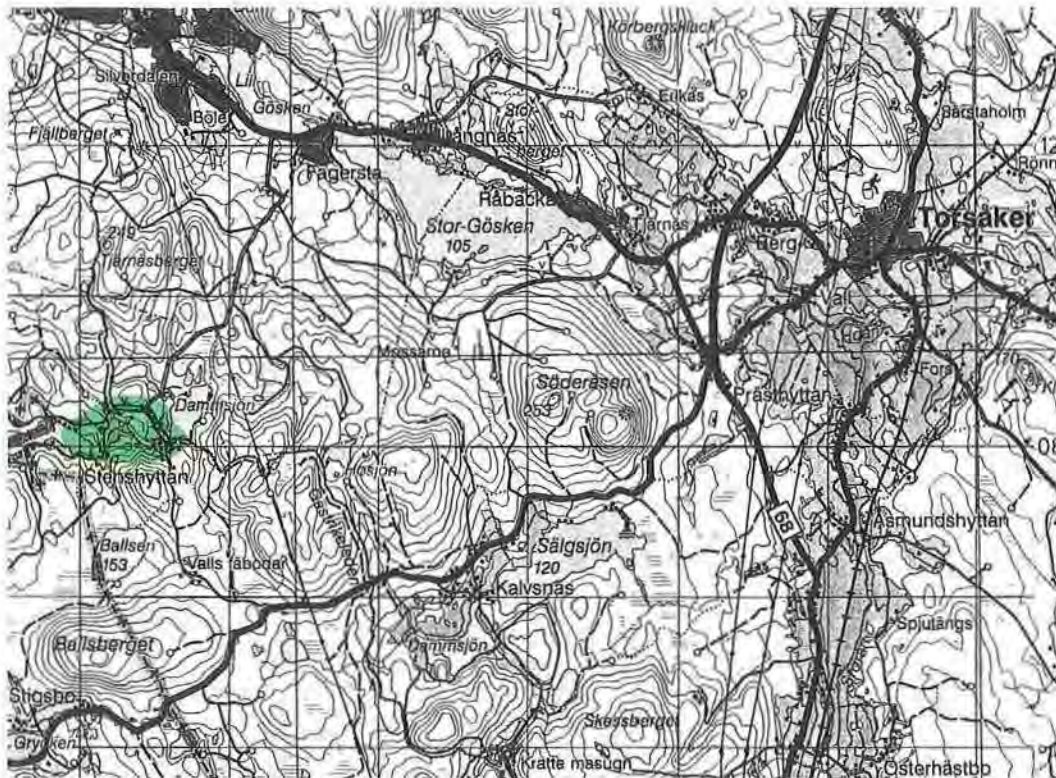
Socken: Torsåker
Areal: 20 ha
Källor, övrigt: ÖP:J3

Bef skydd:

Värdekriterier: a, b, c, e, f, g
Bef vård:

Väster om Dammsjön, alldeles på gränsen mot Dalarna, ligger Stenshyttan. Jordbruksmarken består av åker och naturbetesmark. I en hage finns fina runda odlingsrösen. Bland byggnader-

na finns välbevarade hus, timrade uthus och ett sexplanshus med lågt uthus i vinkel. I byn finns stenmurar och ett spruthus. Sommarstugor finns insprängda bland den äldre bebyggelsen.

Blå karta: 135

Skala: 1:100 000

KALVSNÄS

Bergsmansby med odlingslandskap i sjödal

Nr: 0402-05

Klass: 2

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Torsåker

Areal: 50 ha

Källor, övrigt: ÖP:O22,J4,V3

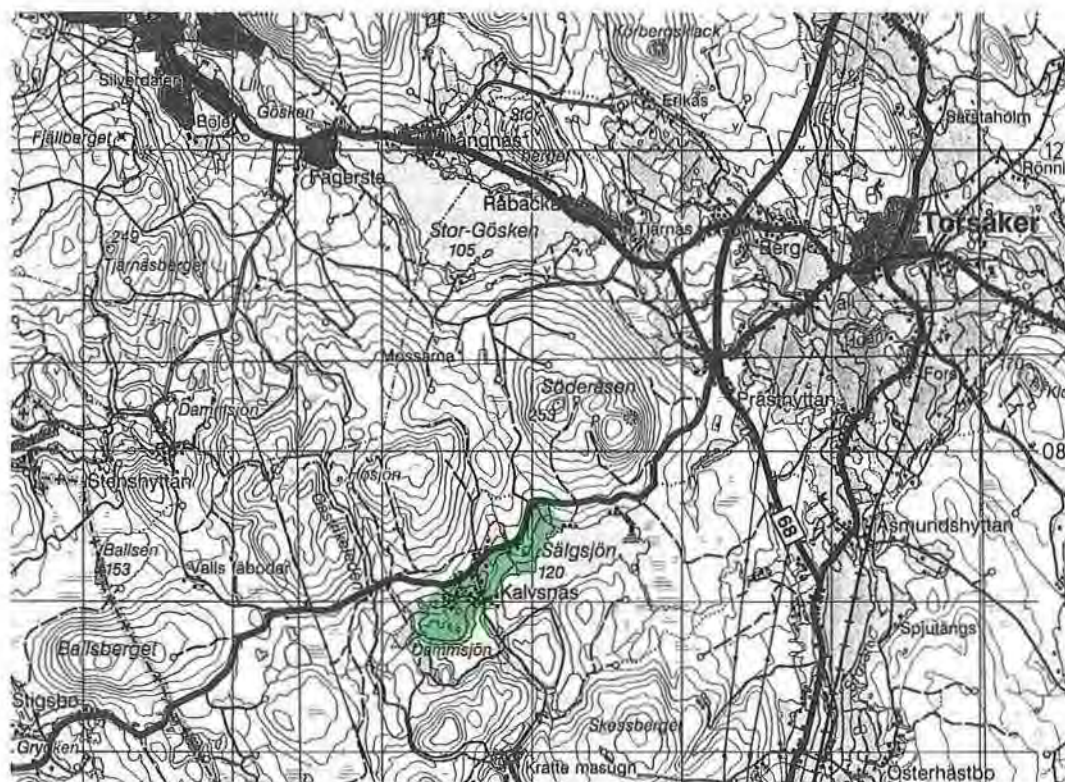
AU:OMR,INV:1989

Värdekriterier: a, b, c, e, f, g

Bef vård:

Väster om Bodåsdalen, mellan Dammsjön och Sälgsjön vid vägen mellan Torsåker och Stjärnsund, ligger byn Kalvsnäs. Bebyggelsen finns mellan sjöarna och vägen. I själva byn finns några torp och en välbevarad gård med gröna snickerier och röda fönsterbågar och med U-format uthus. En herrgårdsliknande sexplansgård med U-formad ekonomibyggnad ligger vid ån

mellan sjöarna. Där finns också en hammarsmedja. Odlingsmarken sluttar ner mot vattnet på båda sidor om byn. Det är gott om stenmurar i byn. En energiskogsodling har anlagts. Fröplantager för skogsträd finns också på fd odlingsmark. Några stora timmerlador står längs vägen mot Kratte Masugn. Vid Kratte Masugn finns betesmark intill en liten tjärn.

Blå karta: 135

Skala: 1:100 000

TORSÅKERSBYGDEN

Odlingslandskap i bergsmansbygd

Nr: 0402-06

Klass: 1

Källor, riksintresse: RN:(97)(99),RK:961
965

Befskydd:

Socken: Torsåker

Areal: 1125 ha

Källor, övrigt: NVP:7,11,12,21,22,8,
ÖP:K1,N7,N8,K3,N10,N15,N16,NR1,J5.
ÅoH:2,3,5,7,8,9,10

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Befvård:NOLA

Torsåkers centralbygd är öppen med stora välbevarade gårdar och byar. Den har lång tradition som bergsmansbygd. Kring Torsåkers kyrka har sedan slutet av 1800-talet en tätort vuxit fram. Dagens landskap är till stora delar resultatet av det skifte som genomfördes på 1800-talet. Bebyggelsen sökte i flera fall nya lägen i landskapet. Den långa dalgången från Torsåker söder ut till Bodås är präglad av jordbruket. I norr är den öppen och flack, bara uppbruten av några träddungar och åkerholmar. I söder mot Bagghyttan blir dalen allt trängre. Gårdarna ligger spridda i gränsen mellan dalen och de omgivande skogsklädda bergen. I dalens västra sluttning löper en mindre ås med krönväg. Bodåsdalen är ett av regionens viktigaste flyttfågelstråk.

I norr begränsas dalen av Tväråsen med kyrka och tätorten. Mot nordväst fortsätter den ett stycke, till dess att Körbergsklack och Storberget sätter stopp. Längst i norr ligger byn Vingesbacken spridd i skogskanten. Markerna, som har nyodlingskaraktär, är stora och välhävda. Den äldre bebyggelsen är mestadels från slutet av 1800-talet. Vid ån finns ett jordbruk med köttjur. Ån, som skuggas av stora pilträd, skiljer bostadshuset från den övriga gården. Det är ett välbevarat sexplanshus med gröna snickerier. Upp mot skogen finns gruvarbetarbostäder och en hög gruvlave. Beten för får, kor och hästar förekommer, i en del fall i skogen. Det finns också stenmurar.

Även i Tjärnäs, som ligger vid sjön Stor-Göskens östra spets, är det ett flackt nyodlingslandskap. Från Stor-Gösken rinner Hoån genom byn. Norr om bäcken ligger en bergsmansgård med flera bostadshus och med hävdade marker. Tjärnäs finns en aspdominerad lövblandskog.

Skogens ursprung i odlingslandskapet framgår bl a av den hagmarkskaraktär som fortfarande finns kvar i vissa partier.

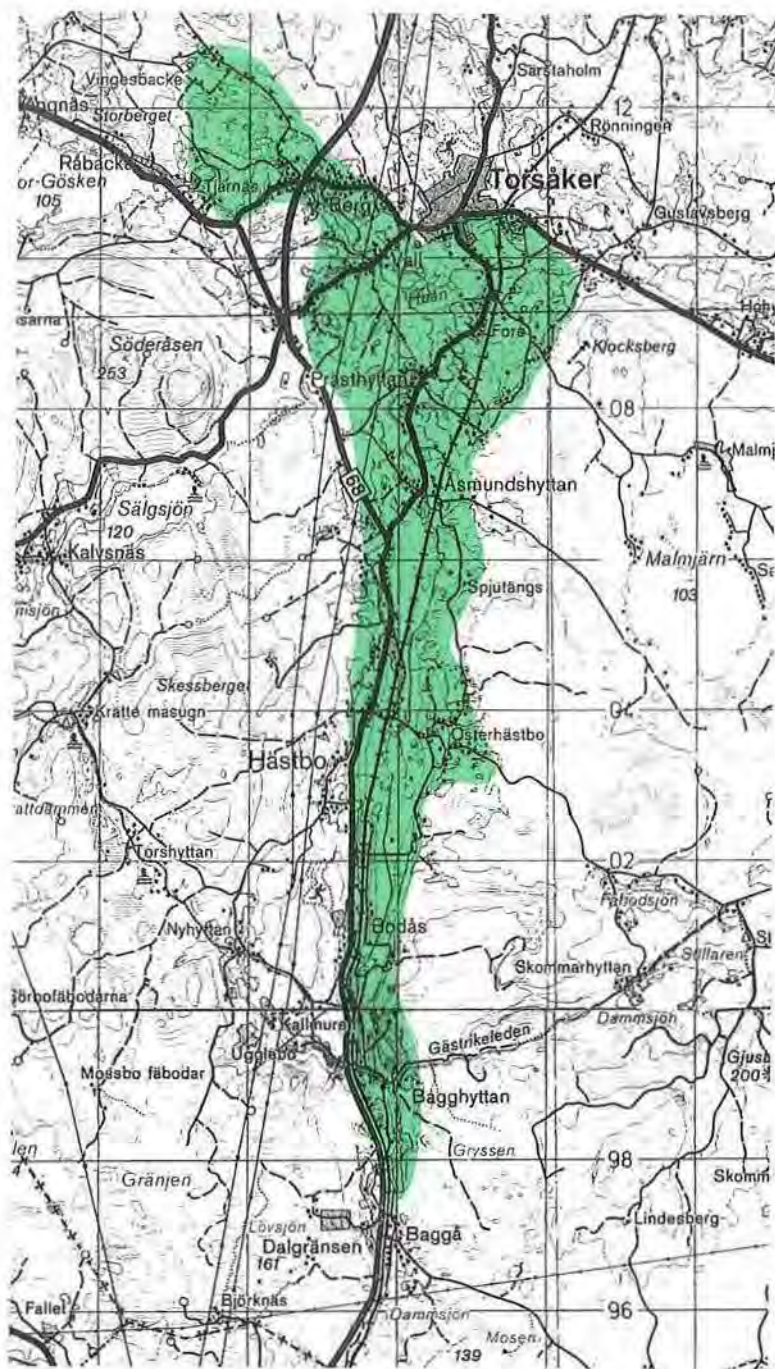
Bergs by ligger samlad på en höjd. Kring Berg är odlingslandskapet småkuperat. Söder om byn finns ett böljande landskap med åkermark i bra hävd. I byn finns välbevarad bebyggelse med bostadshus från mitten av 1800-talet. Flera gårdar har gröna snickerier och faluröda fönsterbågar och en gård har härbre och ett långt, lågt uthus. Intill Hoån ligger kvarn och kraftstation.

I Vall är landskapet kuperat, med flera stora lador av bräder och timmer på odlingsmarken. Det är en levande bygd med stora gårdar och stora marker i bra hävd. Bykärnan ligger samlad kring en väg och Hoån. Där finns några välbevarade gårdar från senare hälften av 1800-talet. Boningshusen är omgivna av trädgårdar med stora lövträd samt häckar eller staket. Uthusdelen bildar ofta en egen gård.

I Fors utgör de spridda gårdarna blickpunkter i det hävdade odlingslandskapet. Mangårdsbyggnaderna är ofta vita eller ljusa med mörkare snickerier. En del yngre icke agrar bebyggelse blandas med jordbruket. Längs skogskanten i öster ligger ett jordbruk med sekelskifteskaraktär.

Prästhyttan har också blandad bebyggelse. Jämte de äldre jordbruket finns villor från 1950-tal. Till jordbruket hör ofta en mindre bryggstuga. Markerna är stora och hävdade.

Åsmundshyttan har karaktär av sekelskifte eller sent 1800-tal. Tre välbevarade större gårdar ligger på samma plats som före skiftet, ett gammalt timmerhus och en gård med två boningshus i grönt och vitt. I övrigt är bebyggelsen utspridd. I skogsbackarna finns flera fårbeten.

Blå karta: 135

Skala: 1:100 000

Dalen mellan Åsmundshyttan och Hästbo är öppen och välhävdad. Enstaka buskridåer står vid vattendraget i dalbotten. Här och där finns spridda lador. Boningshus och uthus är åtskilda och det finns flera gjutstensladugårdar.

I Hästbo ligger husen på rad, ofta med gaveln mot åsvägen. Odlingsmarken är hävdad och finns på båda sidor om vägen. Mot bäcken och Bysjön i dalbotten är marken lite kuperad.

Söder om Bysjön ligger Söräng, som är en gård i Österhästboby. Till gården hör två öppna

hagmarker där det bl a växer blåsuga, kattfot, rödklint och stor blålocka.

Vid Österhästbo finns yttligare en ås där också huvuddelen av denna bys bebyggelse ligger. Flera gamla timmerhus finns längs byvägen. Här förekommer också nyare småställen och några jordbruk. Vid Bysjön är hävden svag. Centralt i byn finns en artrik naturbetesmark mellan en betesvall och ett skogsparti, som också betas.

Vid Bodås är dalen fortfarande bred. Den är i bra hävd och utan bebyggelse i mitten. Köttdjur går på bete i dalbotten. Det finns flera stora gårdar med modern ladugård. Några gårdar ligger spridda längs östra dalsidan in mot skogen.

Nyhyttan har centralt i byn ett par stora gårdar med vita hus och med en stor, stenig betesmark. Markerna är i bra hävd. De sträcker sig ner mot Dammsjön. Trägärdesgårdar, odlingsrösen och lövrika skogspartier ger byn karaktär. Betesmarkerna utgörs dels av två öppna naturliga hagar, dels av fd åkrar samt av skogsmark. I östra bydelen är marken i sämre hävd.

Ugglebo är en gård inom Nyhyttans bygränser. Den ligger i en mindre dal väster om Bodås-

dalen. Den odlade marken är tätt kuperad och omges av skog. Till gården hör en öppen, artrik hagmark och ett stycke betad skog. Arter som brudsporre, låsbräken, blåsuga, kattfot, darrgräs, rödkämpar, svartkämpar och slätterfibbla förekommer. Några odlingsrösen finns också i betesmarken, som till en del är gammal äng.

Vid Bagghyttan ligger några spridda gårdar med sekelskifteskaraktär. Mot skogskanten finns torp. På täkterna står några timmer- och bräddador. Längst söder ut i Bodåsdalen ligger Sörgården. Genom gårdens marker flyter en bäck vars ravin utgör en betesmark. Med undantag för några unga tallar och enbuskar är marken här öppen och artrik.

Bodås, Torsåker

GUSTAVSBERG

Gammal by i nyodlingslandskap

Nr: 0402-07

Klass: 3

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Torsåker

Areal: 160 ha

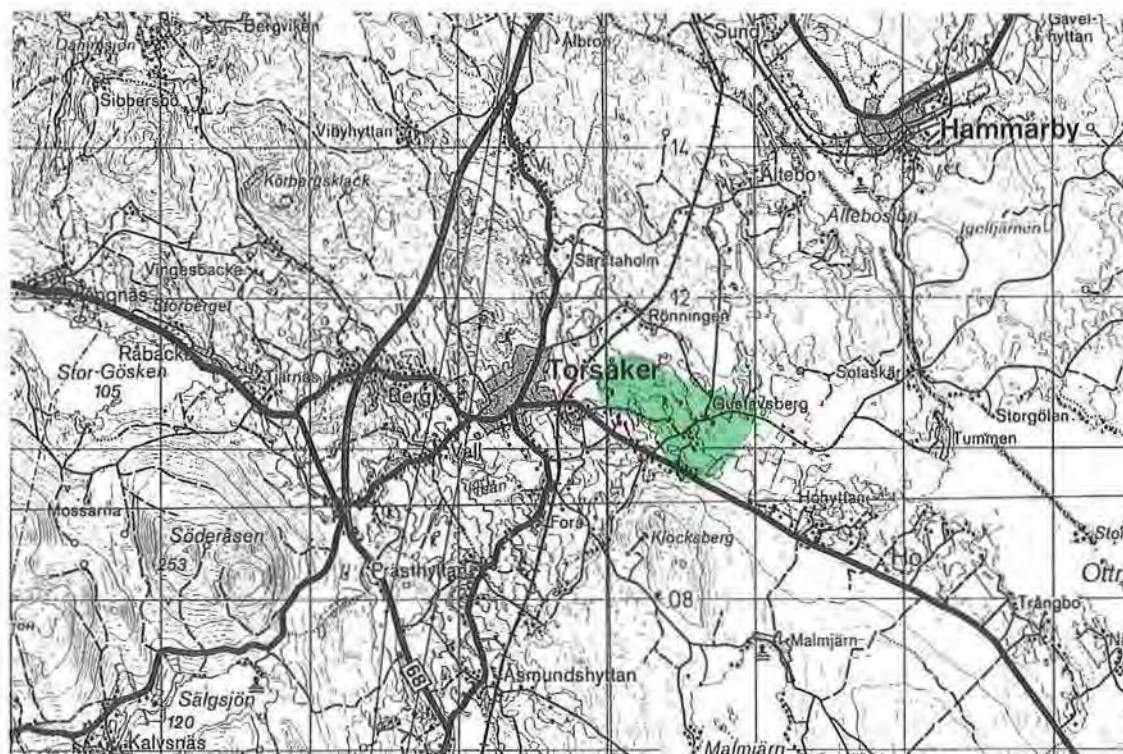
Källor, övrigt: NVP:14,ÖP:Jh1,32

Värdekriterier: a, b, c, e, f, g

Bef vård:

Öster om Torsåkers tätort ligger Skärstasjön. Det är en näringsrik slättsjö med omfattande madmarker. Framförallt är sjön och de gamla fodermarkerna kända som en fin rastlokal för sträckande fågel. Våtmarken är också en god häckningslokal för änder. Hoån rinner genom området

och vidare genom Gustavsberg. Runt Skärstasjön och den gamla byn finns en bygd med nyodlingskaraktär. Markerna norr om ån är mycket flacka. I byn finns ett par gårdsanläggningar av äldre slag. Mot öster ligger ett par yngre smågårdar och mot ån två välbevarade gårdsanläggningar.

Blå karta: 135

Skala: 1:100 000

SKOMMARHYTTAN

Bergsmansby i odlingsbygd med fåbodursprung

Nr: 0402-08

Klass: 3

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Torsåker

Areal: 27 ha

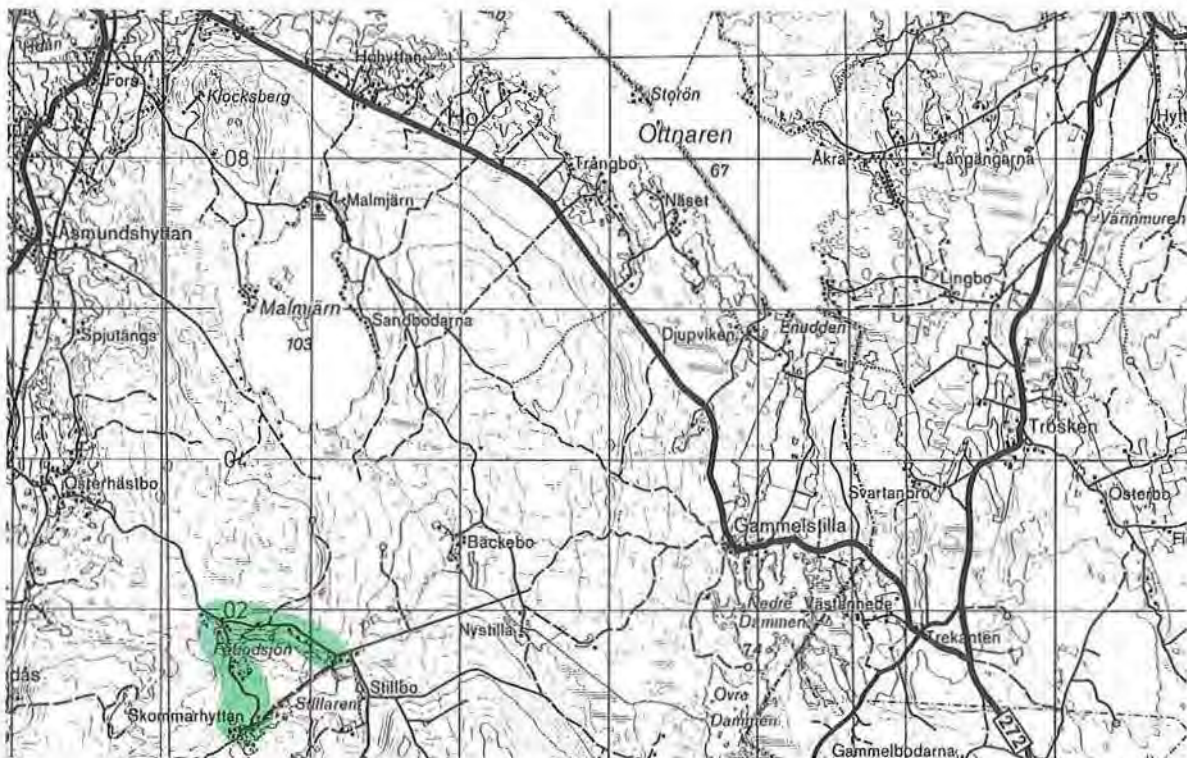
Källor, övrigt: NVP:23,ÄoH:6

Värdekriterier: a, b, c, d, e, g

Bef vård: NOLA

Öster om nedre Bodåsdalen ligger en liten odlingsbygd vid sjöarna Stillaren och Fåbodsjön. Bygdens tätaste bebyggelsekoncentration utgör den lilla Bergsmansbyn Skommarhyttan. Här finns några småställen och vid bäcken till Stillaren en hyttruin och några slaggvarpar. Hävdad mark finns i en liten odlingsdal. Där finns också en betad stenbacke. Vid Stillarens östra strand står en mycket stor och illa medfaren lind, uppenbarligen av mycket hög ålder. Linden har gett löv som var ett bra foder.

Vid Fåbodsjön ligger några sommarstugor och gårdar med liten mark till. Norr om sjön finns gården Fåbods med en av länets få slätterängar med träd och buskar, sk löväng. Ängsmarken ligger i sluttningen mot sjön. Rester av trädgårdsgårdar finns runt ängen. Grässvålarna är mycket artrika. Bland de hävdgynnade arterna kan nämnas darrgräs, knägräs, ängshavre, svart- och rödkämpar, fältgentiana, mandelblom, gullviva och jungfrulin.

Blå karta: 135

Skala: 1:100 000

GAMMELSTILLA

Bruksmiljö med sambetesmarker

Nr: 0402-09

Klass: 3

Källor, riksintresse: RN:100

Bef skydd:

Socken: Torsåker

Areal: 115 ha

Källor, övrigt: NVP:25,ÖP:N20,N23,N11

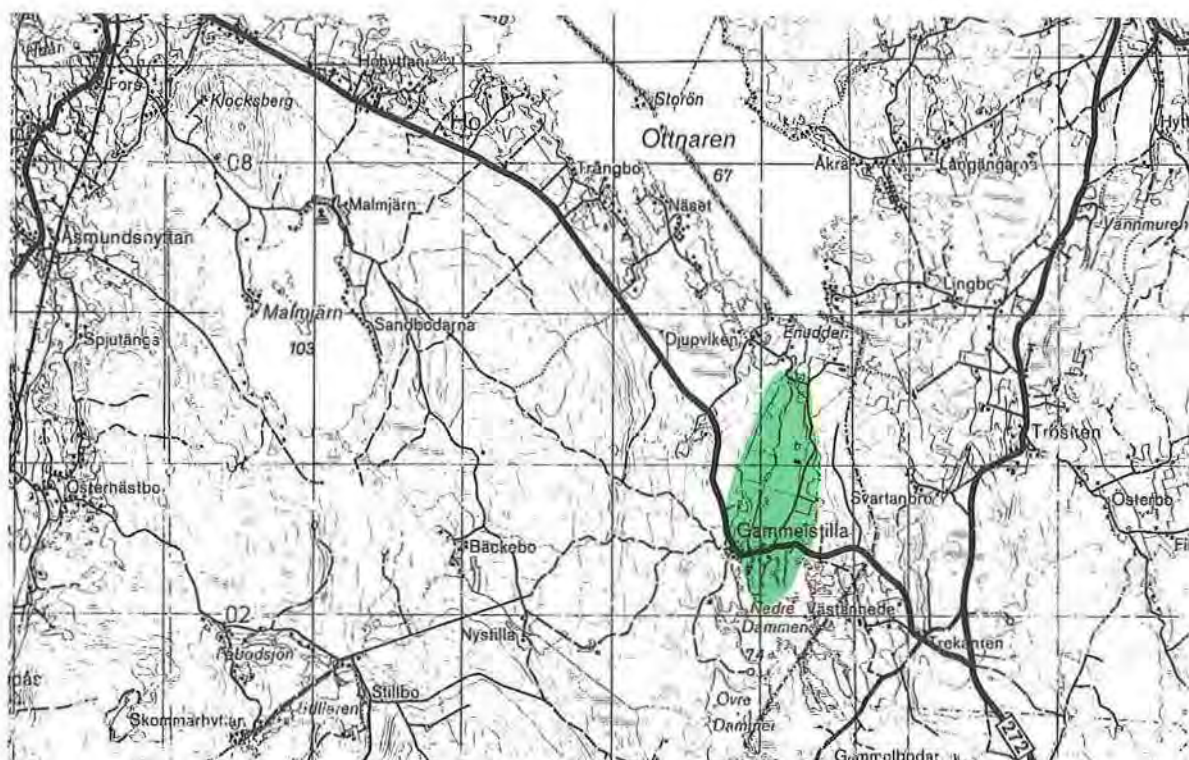
ÄoH:4

Värdekriterier: b, c, d, e, f, g

Bef vård:

Gammelstilla bruk har många välbevarade byggnader och andra lämningar från bruksepo-ken. Dit hör också bruksdammarna, som en gång anlades för att förse bruket med vattenkraft. I anslutning till dammarna finns några myrområden och områden med lövsumpskog. Dammarna har betydelse som fågelsjöar. Längs Gammelstillaån, norr om Gammelstilla finns ett vidsträckt öppet betesområde. Den övervägande delen av utgörs av åker, som tidigare varit slåtteräng. Bete

ordnas genom en sambetesförening med mjölk- kor. Söder om gården Annelund finns en opåver- kad rest av den forna naturliga fodermarken. Denna rest utgörs av några högre liggande, steniga backar. Förutom några spridda enbuskar är marken helt öppen. Floran är artrik med flera intressanta hävdberoende arter. Bl a förekommer mandelblom, blåsuga, ängshavre, darrgräs, våtstarr och kattfot.

Blå karta: 135

Skala: 1:100 000

SANDVIKENS KOMMUN

Sandvikens kommun har sin odlingsmark framförallt i Ovansjö, Årsunda och Österfärnebo församlingar. Bygden är gammal och rik på fornlämningar, speciellt i de södra delarna av kommunen. I Österfärnebo finns även en stor andel nyodlingsmark från senare delen av 1800-talet, flacka, utdikade myrmarker.

Areal i bevarandeprogrammet

Nära två tredjedelar av kommunens totala åkerareal finns med i bevarandeprogrammet, den större delen i klass 2. Den största andelen mark i bevarandeprogrammets klass 1 finns i Ovansjö församling.

Församling	Antal objekt	Areal, klass 1, ha	Areal, klass 2, ha	Areal, klass 3, ha	Total areal, klass 1-3, ha	Tot areal odlad mark ha
Järbo	3	0	597	64	661	1319
Ovansjö	17	921	697	903	2521	3477
Sandviken	1	0	0	114	114	392
Årsunda	8	415	441	470	1326	1888
Österfärnebo	8	181	1204	28	1413	2172
SANDVIKEN	37	1 517	2 939	1 579	6 035	9 248

1. Antal objekt och areal (ha) i klass 1, 2 resp 3 samt total åkerareal 1993, ha

Markanvändningens förändring 1927 –1993

Den totala åkerarealen i kommunen har minskat med cirka 30% sedan 1927. Av den naturliga betesmarken återstår endast 20% 1993 jämfört med 1927. I Ovansjö församling finns dock 30% kvar. Av slätteräng finns i stort sett ingenting kvar, endast rester återstår i Årsunda och Ovansjö församlingar.

Församling	Areal, åker, ha		Areal betesmark, ha		Areal slätteräng, ha	
	år 1927	år 1993	år 1927	år 1993	år 1927	år 1993
Järbo	1907	1319	655	64	101	0
Ovansjö	4931	3477	519	155	79	1,2
Sandviken	323	392	23	13	11	0
Årsunda	2810	1888	436	104	102	4,6
Österfärnebo	2989	2172	574	101	1257	0
SANDVIKEN	12960	9248	2207	437	1550	5,8

2. Areal olika markslag år 1927 och 1993. Betesmark motsvaras av "ordnad betesäng" och "annan betesäng" 1927. Uppgifterna om slätteräng 1993 är hämtade från ängs- och hagmarksinventeringen 1993.

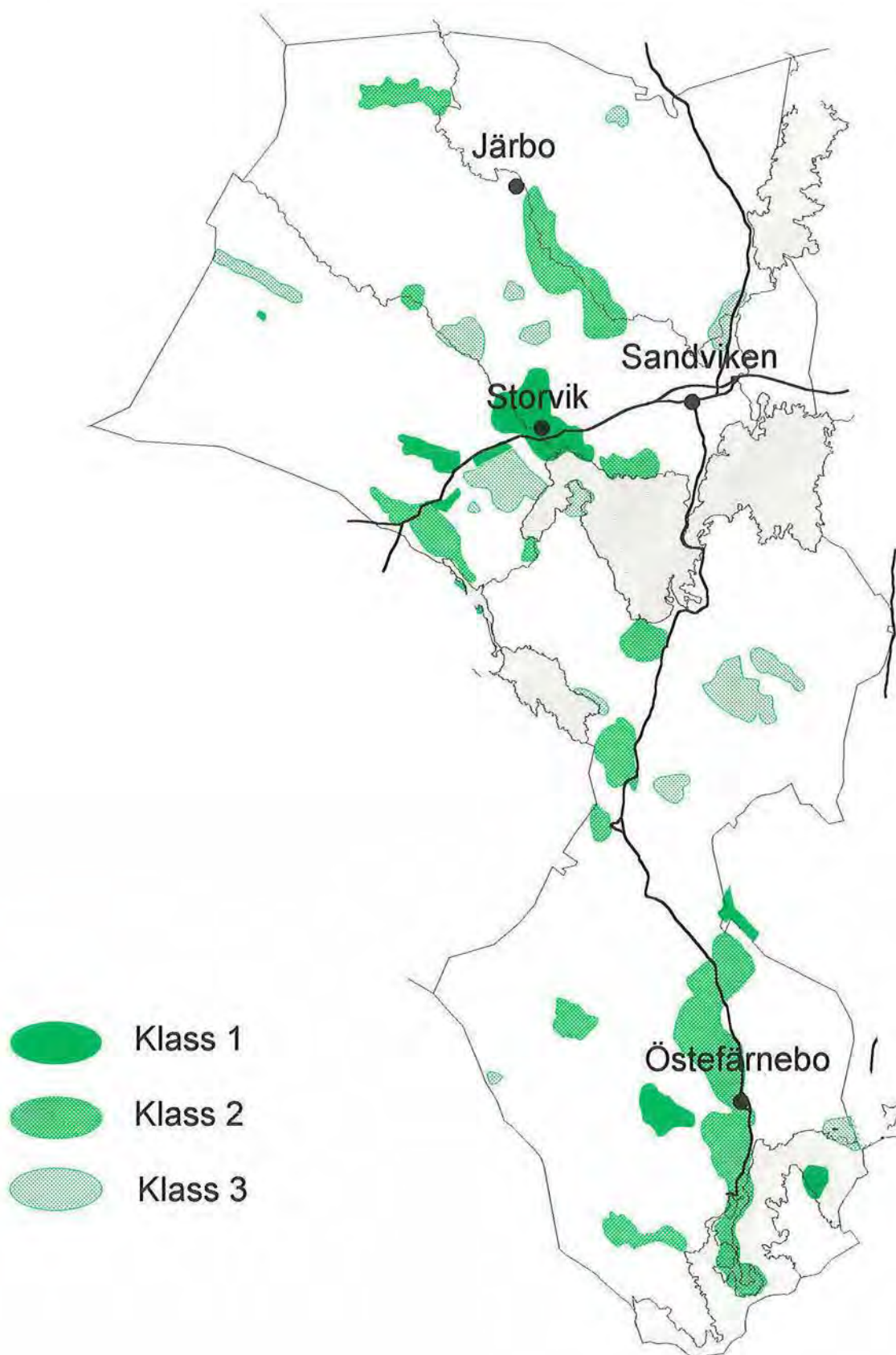
Förändring i djurantal 1927–1993

Minskningen av antalet mjölkkor under de senaste 70 åren är mycket stor. Endast omkring 17% av antalet mjölkkor 1927 finns kvar 1993. Sandvikens kommun har förändrats från att ha varit ett område där djurantal stått i proportion till åkerarealen, till att bli ett område där den odlade arealen vida överstiger det foderbehov djuren har. Det medför att andelen spannmålsodling ökar och förutsättningen för att bevara värdefulla fodermarker minskar.

Församling	Antal mjölkkor		Antal övr nötkreatur	
	år 1927	år 1993	år 1927	år 1993
Järbo	1384	228	486	544
Ovansjö	2982	543	979	1254
Sandviken	92	20	33	38
Årsunda	1436	239	500	493
Österfärnebo	1588	282	634	738
SANDVIKEN	7482	1312	2632	3067

3. Antal nötkreatur år 1927 och 1993

BEVARANDEOMRÅDEN I SANDVIKENS KOMMUN

ÖVERBYN MED FLERA BYAR

Odlingsbygd i ådal, bruksmiljö

Nr: 8101-01
Klass: 3
Källor, riksintresse:

Socken: Sandviken
Areal: 114 ha
Källor, övrigt:

Bef skydd:

Värdekriterier: a, b, c, e, f, g
Bef vård:

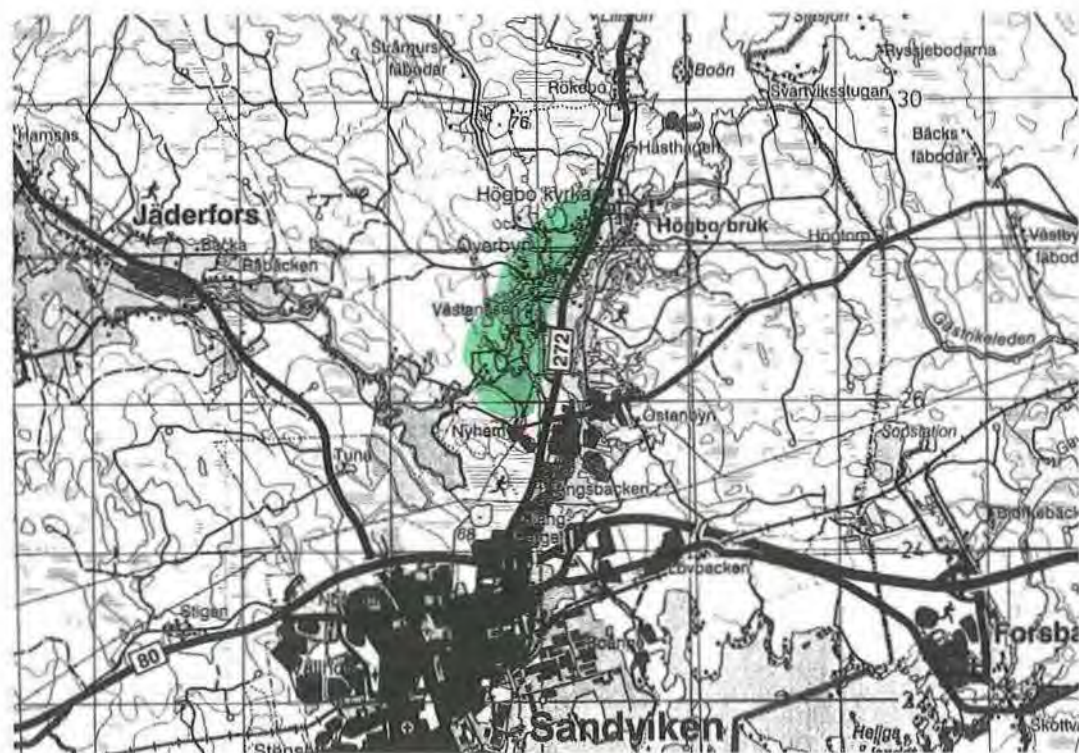
Norr om Sandviken rinner Jädraån norrut genom ett öppet jordbrukslandskap.

Högbo bruk ligger norr om Överbyn. På själva bruksområdet finns delvis bevarad bruksbebyggelse med bland annat två herrgårdar, smedja, kvarn, bruksmagasin och andra ekonomibyggnader. Bruket och de marker som har hört till brukets jordbruk används numera för fritidsändamål.

Intill bruket går en gammal landsväg på en ås. Väster om åsen, nedanför Högbo kyrka,

ligger hembygdsgården i anslutning till jordbruksmark.

Vid vägkorset i byn ligger tre gårdar på rad efter varandra. På åsen i öster ligger bebyggelse med flacka, välhävdade marker nedanför. Längs vägen är bebyggelsen blandad. Riktigt genuin äldre jordbruksbebyggelse saknas. I Västanåsen är bebyggelsen samlad på en höjd med betesmarker ner mot ån. Väster om ån är markerna mestadels flacka och med spannmålsodling.

Blå karta: 135

Skala: 1:100 000

STORÅNS DALGÅNG

Odlingsbygd kring åsväg

Nr: 8102-01

Klass: 3

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Ovansjö

Areal: 140 ha

Källor, övrigt: ÖP:K5,NC

Värdekriterier: a, b, c, e, f, g

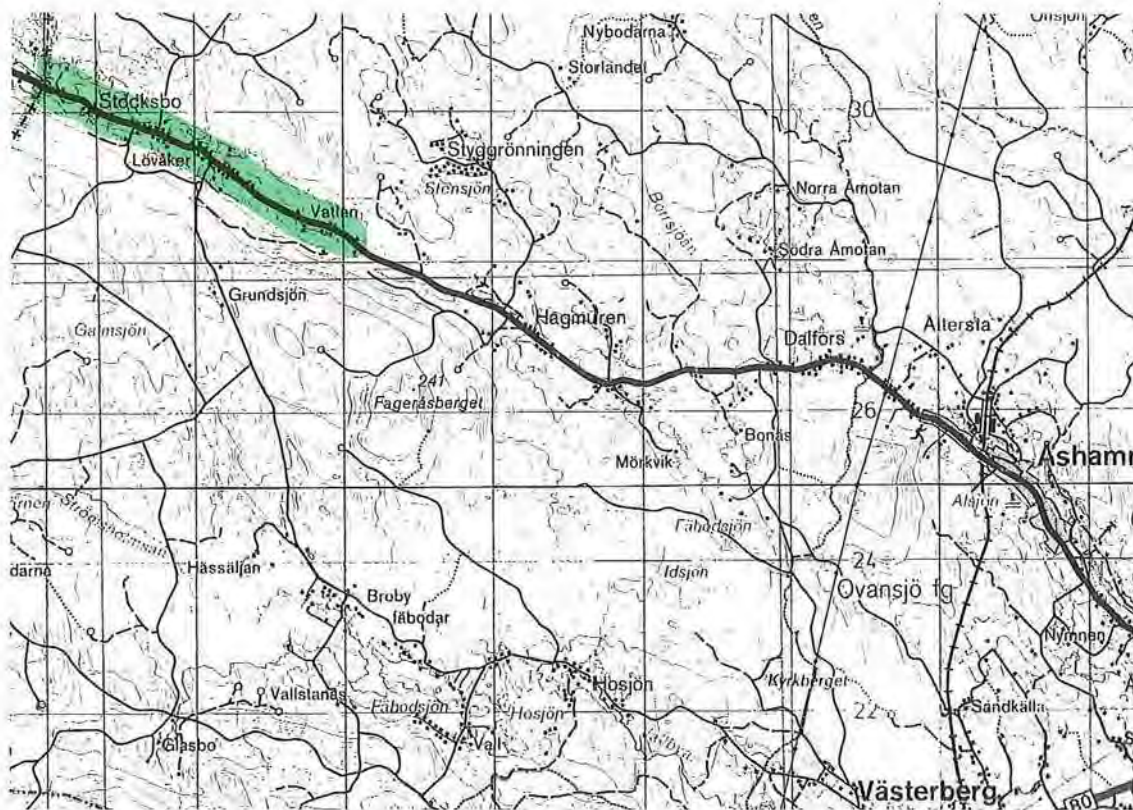
Bef vård:

Från Lumsheden i Dalarna sträcker sig en uppodlad åsdal en halv mil in i Ovansjö mot sydväst. Milstenvägen mellan Kungsgården och Svärdsjö går på en svag ås i dalen. Odlad mark finns på åsens båda sidor. Slåttervallar är vanliga på täkterna. Tre byar ligger i odlingsbygden.

Bland de tre byarna bevarar Vattan bäst en genuin karaktär. Här finns en samling äldre byggnader som ligger nära åsvägen strax norr om en tjärn. Bebyggelsen består av traditionella parstugor med uthusbyggnaderna i vinkel. Några gårdar är ombyggda, men den äldre karaktären är fortfarande märkbar.

Nästa by på åsen är Lövåker. Bebyggelsen består av egna hem och gårdar längs vägen, en äldre enkelstuga i två våningar, sekelskifteshus med U-formade uthus mitt emot boningshusen och någon bebyggelse från slutet av 1800-talet samt sekelskiftet. En del äldre timrade uthus finns blandade med den yngre bebyggelsen, bl a ett härbre.

Bebyggelsen i Stocksbo är alldaglig. Den består av 1920-talsställen på rad längs vägen samt några gårdar.

Blå karta: 135

Skala: 1:100 000

ÅMOTAN

Nyodlingsbygd med fäbodursprung

Nr: 8102-02
Klass: 3
Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Ovansjö

Areal: 37 ha

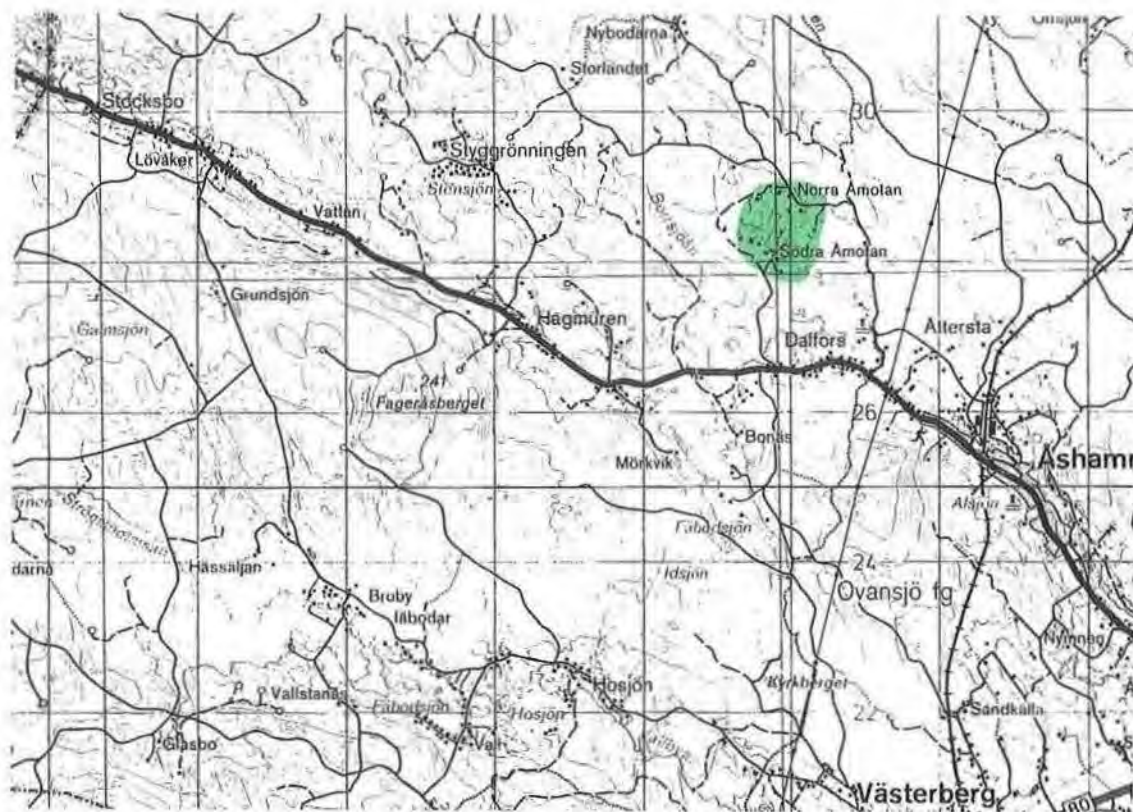
Källor, övrigt:

Värdekriterier: a, b, c, e, g

Bef vård:

Mellan Norra och Södra Åmotan finns välhåvade nyodlingsmarker. Mitt i dessa möter Borrsjöån en mindre å från norr, vid vilken det finns en fd vattendriven såg. Odlingsmarkerna

är stora i förhållande till de små, delvis fäbodliknande, gårdarna. Någon har också oproportionerligt stor ladugård.

Blå karta: 135

Skala: 1:100 000

NYBODARNA

Nyodlingsbygd

Nr: 8102-03

Klass: 3

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Ovansjö

Areal: 12 ha

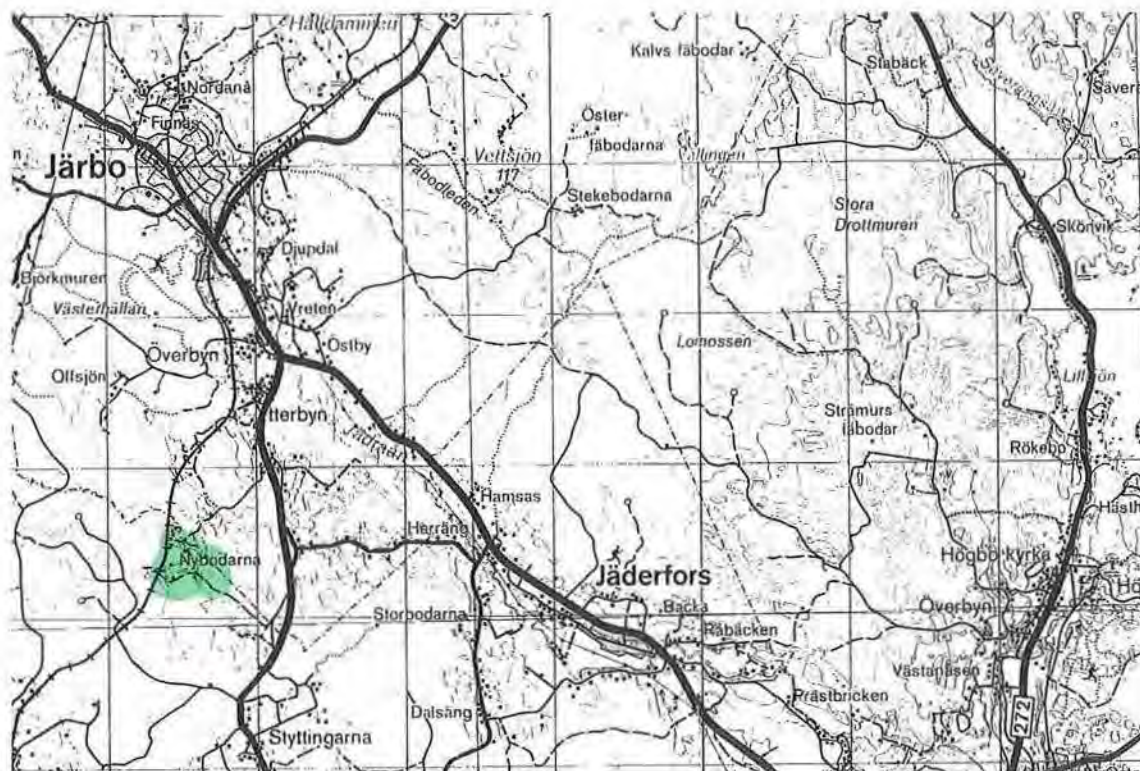
Källor, övrigt:

Värdekriterier: a, b, c, g

Bef vård:

Nybodarna ligger på gränsen mellan Ovansjö och Järbo. I byn finns någon tom, men ändå brukad gård. Dessutom kan noteras ett lågt brett hus i bart timmer, en äldre timrad liten gård och något mindre ställe i skogskanten. Stenmurar

förekommer. En del av odlingsmarken är i bra hävd, andra delar med svag eller eftersatt hävd. Sydost om bodarna finns stora, uppodlade, fd ängsmarker.

Blå karta: 135

Skala: 1:100 000

STYTTINGARNA

Ensam gård och torp i utbygd

Nr: 8102-04

Klass: 3

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Ovansjö

Areal: 30 ha

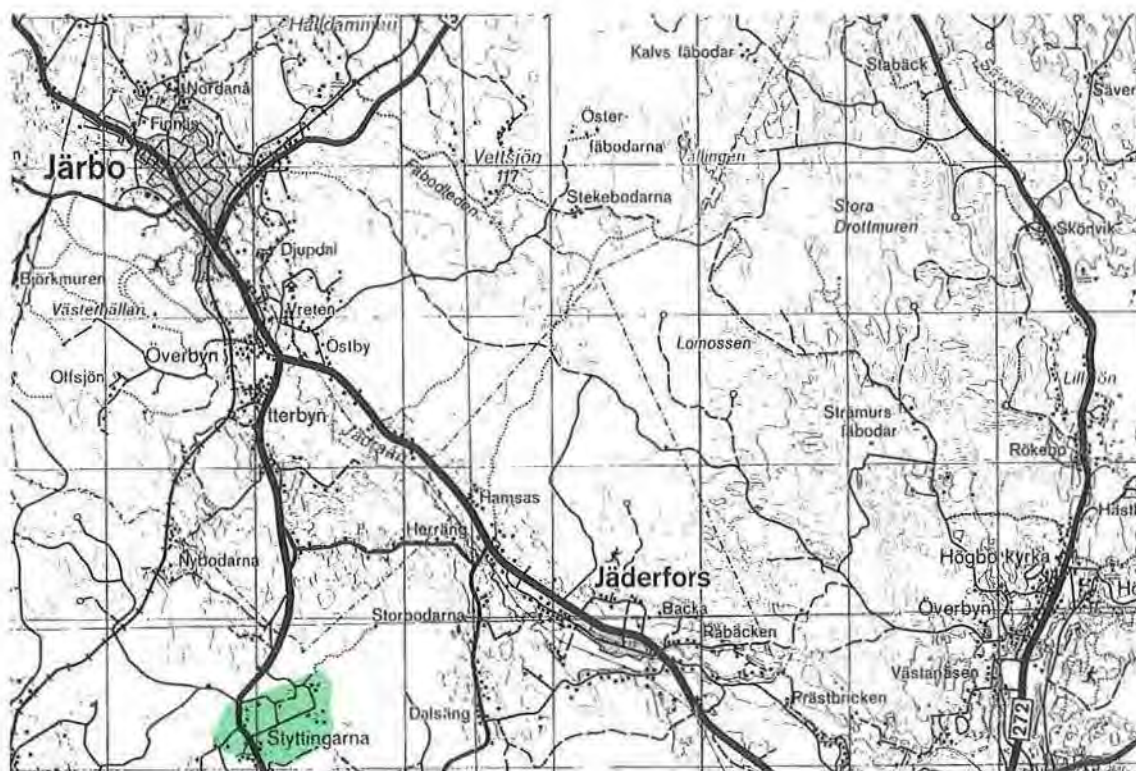
Källor, övrigt:

Värdekriterier: a, b, c, e, f, g

Bef vård:

Styttingarna ligger mellan Kungsgården och Järbo. Där finns ett stort, modernt, levande jordbruk med välskötta, ganska omfattande marker och beten, som till en del även omfattar

naturbetesmark. I skogskanten ligger ett par ställen med små parstugor. De ser ut att ha varit torp eller statarboställen under den stora gården. Flera stenmurar finns i området.

Blå karta: 135

Skala: 1:100 000

HERRÄNG, STORBODARNA, DALSÄNG

Nyodlingsbygd vid å

Nr: 8102-05

Klass: 3

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Ovansjö

Areal: 290 ha

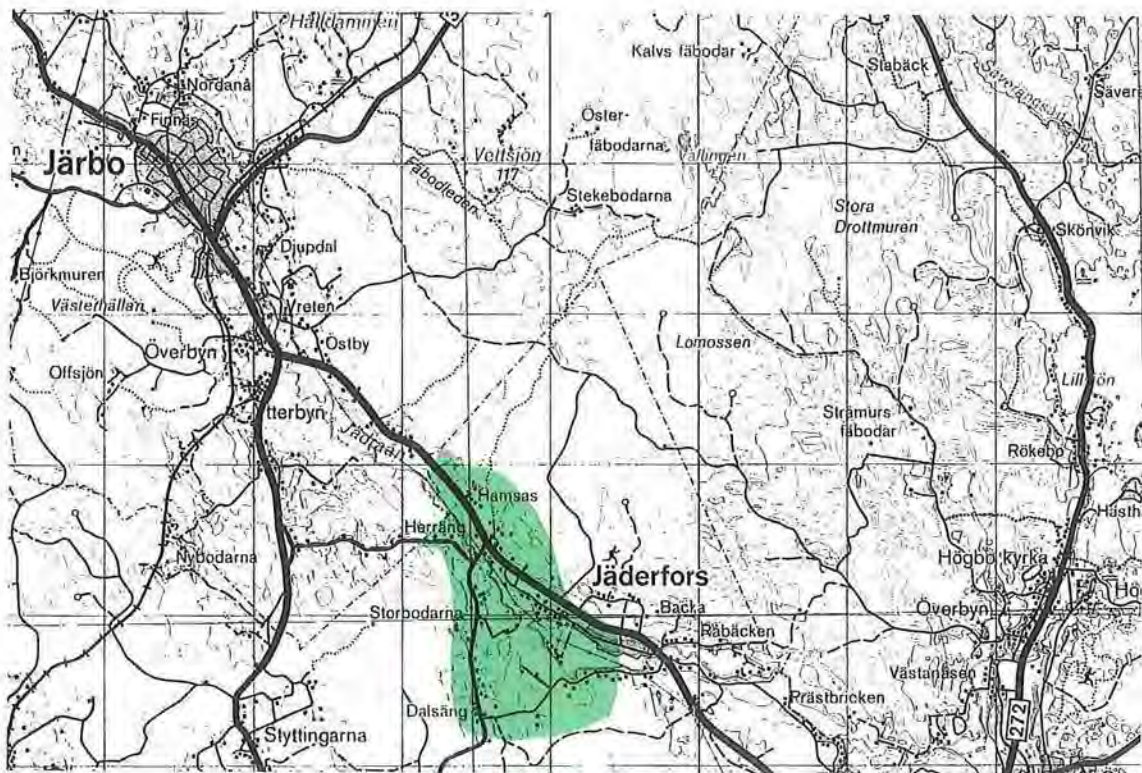
Källor, övrigt:

Värdekriterier: a, b, c, e, f, g

Bef vård:

Landskapet kring Jädraån nordväst om Jäderfors är en fortsättning av södra Järbobygden och har samma karaktär. Det är öppet, väl hävdad och enhetligt, men ganska enformigt med sin platthet. Här och var ger täta björkdungar

variation. En hårt betad naturbetesmark, som omfattar både björkbackar och skog samt några småtakter, bryter också av. Boningshusen är små och med enstaka uthus.

Blå karta: 135

Skala: 1:100 000

VÄSTRA OVANSJÖ SKOGSBYGD

Fäbodar, finngårdar, bergsmansbruk

Nr: 8102-06

Klass: 1

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Ovansjö

Areal: 66 ha

Källor, övrigt: ÖP:K7,K6,N23

ÅoH:12,13,16,AU:B-INV

Värdekriterier: a, b, c, d, e, g

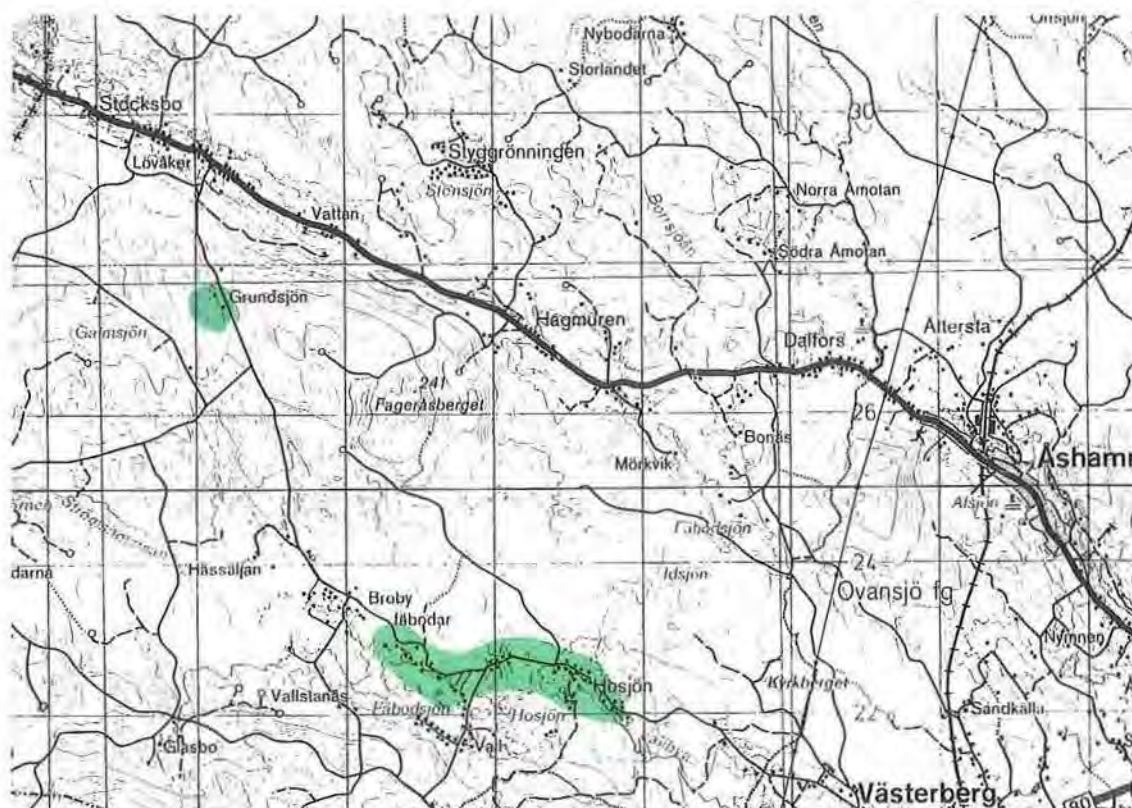
Bef vård: NOLA

Grundsjöns by har ett par gårdar med högt finnläge. Markerna är till stor del ohävdade, några täkter är igenplanterade. Fortfarande ger byn ett öppet intryck. I byn finns många och fina odlingsrösen och stenmurar. Livens är en gård i Grundsjön, som blivit fritidsboställe. Runt boningshus och ladugård finns ett tunnland lieslagen hackskog med ett glest trädskikt av björk, apel, asp och gran. I fältskiktet finns det starkt slättergynnande darrgräset. Dessutom växer där bl a gullviva, backnejlika och liten blåklocka.

Broby fäbodar har flera fäbodan bevarade.

I allmänhet är det bostugorna som bevarats men i några fall finns även fähusen kvar. Här finns också några genuina gårdar med hus byggda av restimmer samt med två välbevarade ladugårdar intill varandra. Stenmurar förekommer. De stora, öppna och flacka markerna mot Fäbodsjön är välhävdade. Omkring en gård är det bete.

Hosjön är en skogsby med flera välbevarade torp samt en äldre gård med hus och modernare uthus. Tre nyare gårdar ligger på rad. En äldre gårdsanläggning har en parstuga i bart timmer. Täckerna går ända ner till Hosjön. Markerna är delvis välhävdade. Längs en bäckravin och vid

Blå karta: 135

Skala: 1:100 000

Hosjön finns en naturlig betesmark. Till större delen består den av öppen hagmark med flera hävdgynnade arter. Darrgräs, stagg, fläckigt nyckelblomster, revfibbla, kattfot och ormrot hör dit. Det finns odlingsrösen och stenmurar. Vid Vallbyån finns rester av en stångjärnshammare.

Av Storviks fäbodrar finns bara några få byggnader kvar. Någon av stugorna har en relativt genuin stil. Nära ett hektar ängsmark har slagits med lie varje år sedan 1945, då fäboden togs ur traditionell drift. Stagg, darrgräs, bockrot, ormrot, rödklint och ängsklocka finns i grässvålen.

Ann Renström

Rian, som användes för tröskning och torkning av otröskad säd, fördes hit med finnarna. I Gästrikland finns flera bevarade, som denna i Mom, Storvik.

VÄSTERBERG

Odlingslandskap i bergsmansbygd

Nr: 8102-08

Klass: 1

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Ovansjö

Areal: 205 ha

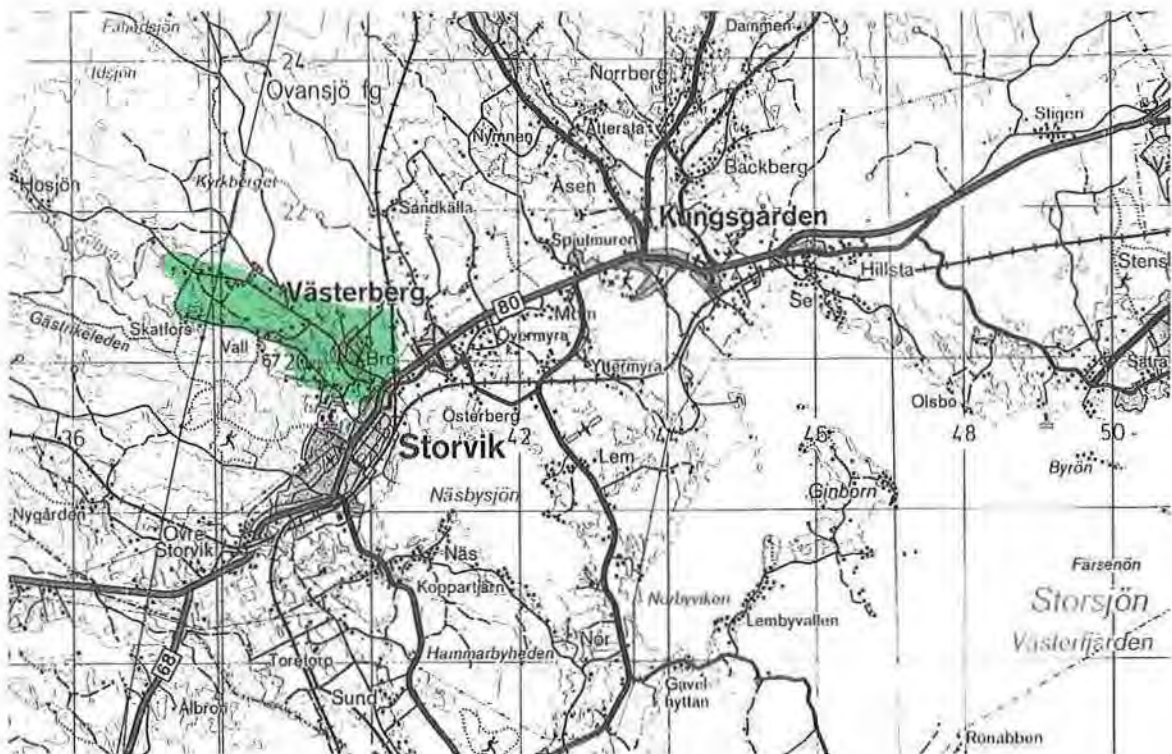
Källor, övrigt: NVP:24, ÖP:K11, N24, AU:B-INV

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård:

Västerberg är en samlad bymiljö med flera vattenverk i Vallbyån. Utmed ån finns en intressant flora med bl a flera orkidéarter, vilka gynnas av den kalkförande moränen. Markerna är flacka. Nedanför byn står några timmerlador på tåktorna. Det finns även lövtåktsträd. Mot skogen ligger en välbevarad gård med en gammal parstuga i två våningar samt ett hus från 1900-talets början. Gårdarna har äldre uthusbyggnader i timmer samt vinkelbyggda uthus i bräder. På

andra sidan vägen ligger smedja med kolhus. Bebyggelsen är annars blandad, det finns ombyggda boningshus tätt ihop, ett härbre ligger direkt på marken, i en ladugårdsdel är det slaggsten. Det finns också ett litet torp och beten i några steniga björkhagar. Några hundra meter norr om Bro Hytta finns en betesmark med bitvis tätt trädskikt, men ändå med flera hävdgynnade växtarter: kattfot, ängsskallra, ormrot och fläckigt nyckelblomster.

Blå karta: 135

Skala: 1:100 000

ÖVERMYRA-MOM

Odlingslandskap, bergsmansgårdar, utanvidsbebyggelse, fornlämningar

Nr: 8102-09

Klass: a:1, b:3

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Ovansjö

Areal: 250 ha

Källor, övrigt: ÖP:K10

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård:

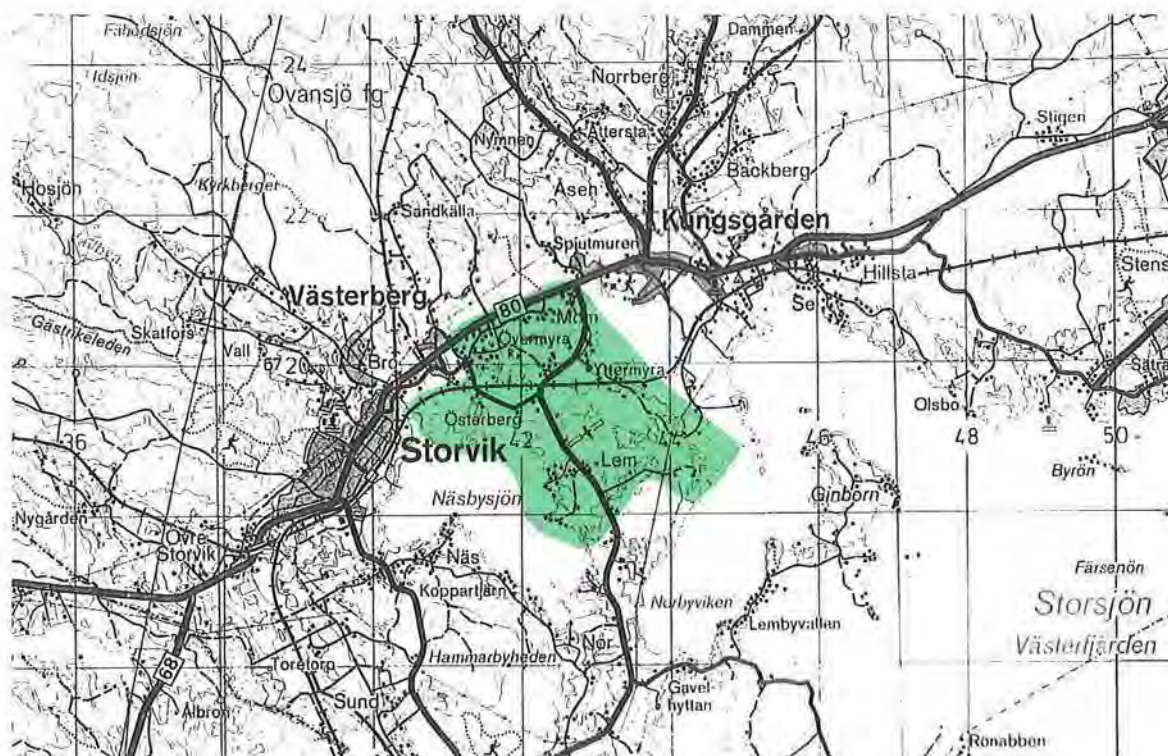
Mellan riksvägen mellan Kungsgården och Storvik och Storsjön och Näsby sjön finns Mom och Myrabyarna i ett flackt landskap. Genom området går slingrande vägar kantade av stenmurar.

a. Vid Mom finns stora lador i både timmer och brädor på takterna. Enstaka gårdar ligger i kanten av de stora odlingsmarkerna. Gårdarna är ofta från 1900-talets början, men moderniserade. Det finns ett bete i en björkhage, ett annat i skogsmark. Gårdarna i Övermyra ligger på en liten höjd. Ladugårdarna är stora. Där finns en förfallen gård med bostadshus i två våningar och flera små äldre välbevarade gårdar med utan-

vidskaraktär. Traditionella stugor samt även yngre ligger på en stenig höjd i kanten mot de öppna markerna i Österberg. Odlingsmarken är flack. Den öppna marken mot sjön är betesmark. Gravhögen Skommarhögen finns i Övermyra.

b. I Yttermyra är flera äldre hus samlade i en bymiljö. Två av gårdarna har mycket långa, låga timrade uthus. Det finns också stora sexplanshus från sekelskiftet och ett par äldre parstugor i två våningar och härbren. Långa stenmurar kantar den gamla byvägen. Uppe i backen finns betesmark.

Öster om Näsby sjön betar köttdjur. En flygplats ligger på de flacka markerna.

Blå karta: 135

Skala: 1:100 000

CENTRALA OVANSJÖBYGDEN

Odlingsbygd med bergsmansgårdar och herrgårdar, kyrkmiljö

Nr: 8102-10

Klass: I

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Ovansjö

Areal: 430 ha

Källor, övrigt: NVP:29a, ÖP:K8, K9a, K9b

ÄoH:15, AU:B-inv

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård:

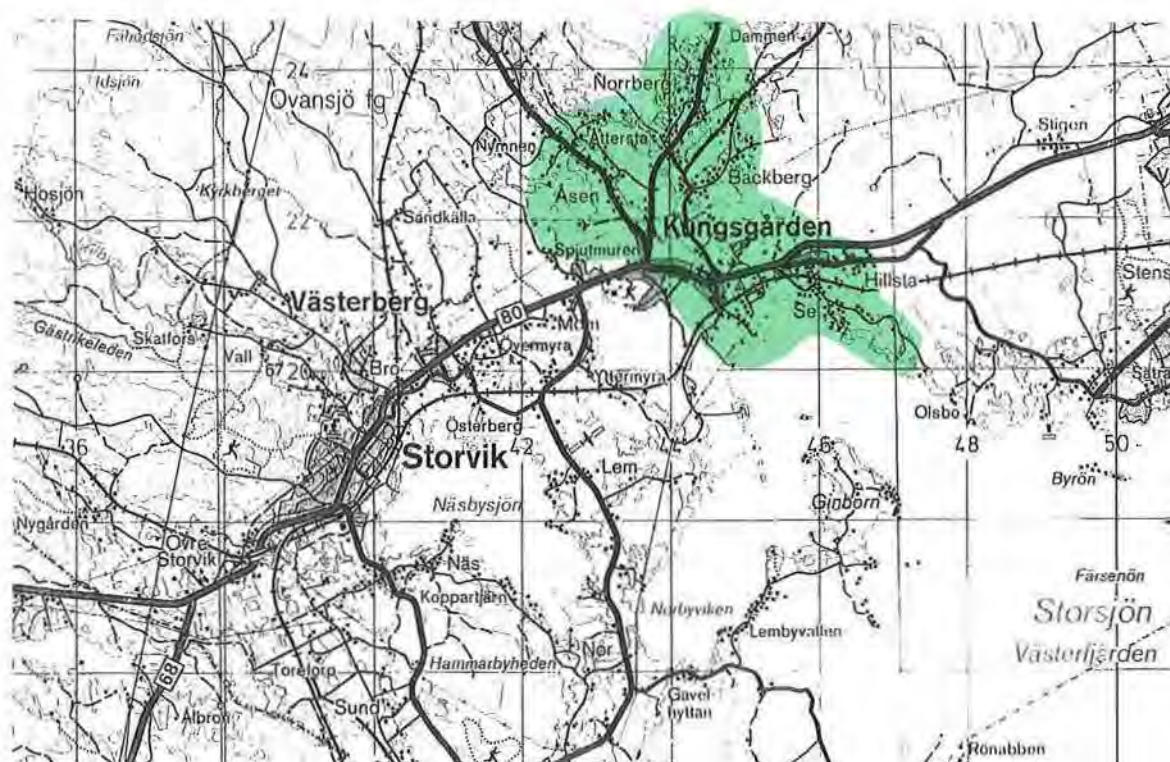
Större delen av kommunens jordbruksmark finns i området kring Storvik och Kungsgården.

Norrberg ligger nordligt i området. Bebyggelsen är blandad, med villor, små gårdar och några äldre hus. Gårdarna är i regel moderniserade. Stenmurar finns i byn.

Åttersta hytta var en av de första i Ovansjö. Den nämns redan 1580. Byn har ett intressant fastighetsbestånd där bl a en kvarn nere vid ån ingår. Vidare har noterats en välbevarad bergsmansgård med magasin, ett hus med vinklad ekonomibyggnad, sekelskifteshus och flera sexplanshus. Ett par stora brädlador med upp-

ställt hässjevirke kantar bygatan. Inslag som gäss och hästar ger byn liv.

Åsens by är en radby på västra sidan av den ås som löper parallellt med Borrsjöån. Ån finns öster om åsen och odlingsmarken till väster. Byns gårdar flyttades inte vid laga skifte, så därför är läget ursprungligt. Några spridda gårdar finns också efter skogskanten i norr. Byn domineras av stora byggnader från mitten av 1800-talet till sekelskiftet. De stora bevarandevärdena är delvis skadade genom okänsliga vägomläggningar, som brutit de naturliga sambandet mellan byggnader och omgivande odlingsmark.

Blå karta: 135

Skala: 1:100 000

I Backberg är bebyggelsen samlad på en höjd. En del gårdar finns också spridda mot de öppna markerna, som består av stora sädesodlingar och slåttervallar. Stora timmerlador står på åkermarken och det finns stenmurar. Bebyggelsen är blandad, många boningshus är av yngre typ och mycket är obebyggt. Även i området upp mot Norrberg är bebyggelsen blandad.

Kring Kungsgården finns stora flacka marker med slåttervallar och sädesfält. Spridda, bebyggda små höjder bryter enformigheten. En hel del av jordbruken är större. En särskild bebyggelsemiljö finns kring kyrkan. Öster om denna ligger Kungsgårdens herrgård med stora ekonomibyggnader i sten. Den stora prästgården med gamla timrade uthus hör också till miljön, som tätorten går mycket nära.

Vid gården Jönsens, 500 m söder om kyrkan, finns en välbetad björkhage på ett par tunnland. Bland de betesgynnade växterna finns blåsuga, ormrot, ängsklocka och prästkrage.

Byn Se ligger längre mot öster, vid Storsjöns norra strand. Det är en samling levande bondgårdar, bostadshus av äldre typ och moderna villor samt sommarstugor. En av gårdarna har betesmarker ner mot sjön och norr om byvägen finns ett naturbete i en enebacke. Flera naturbeten finns i en stenig björk- och albevuxen backe med lagda odlingsrösen. Flacka täkter går långt ut mot sjön. I sydost löper en bred björkridå längs stranden.

Kungsgårdens herrgård

OLSBO-SÄTRA

Stadsnära odlingslandskap

Nr: 8102-11

Klass: 2

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Ovansjö

Areal: 90 ha

Källor, övrigt: NVP:29a, ÖP:N29a,
ÄoH:17,18

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård:

Byarna Olsbo och Sätra på Storsjöns norra strand ligger i ett odlingslandskap med direkt anslutning till Sandviken. Markerna mot sjön är stora, öppna, hävdade tåkter med flera stora brädlador.

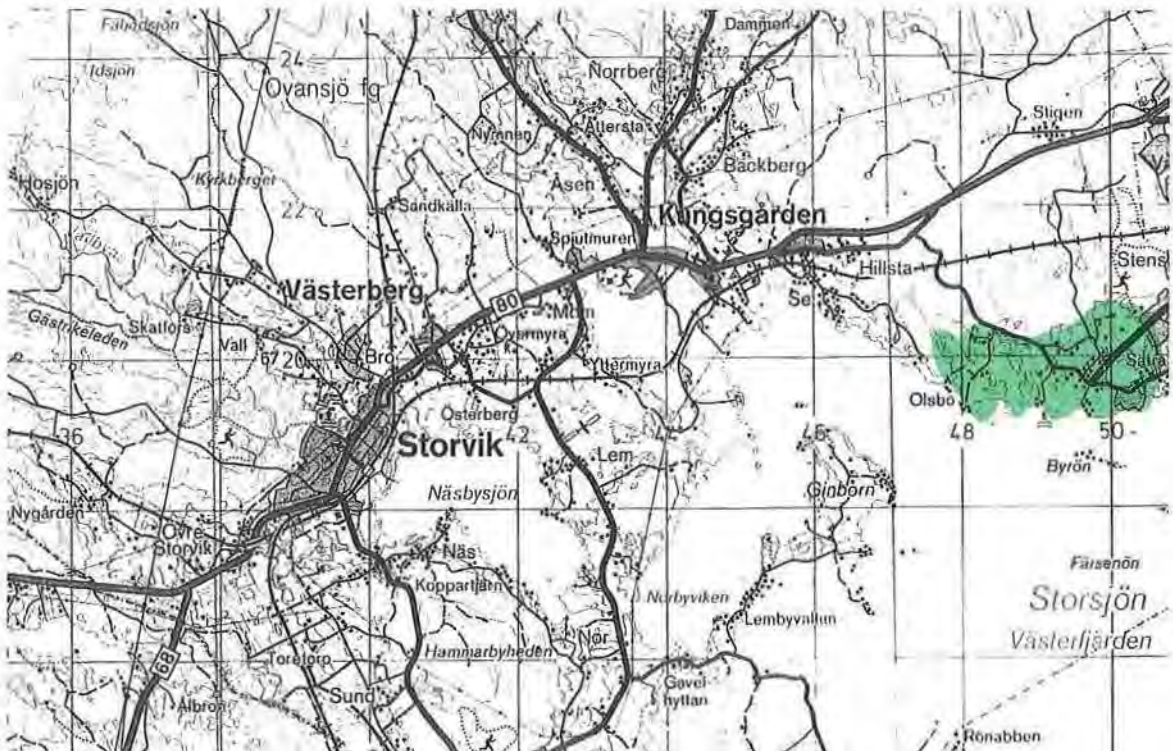
Olsbo uppvisar en genuin gårdsmiljö, som har få motsvarigheter i Gästrikland. Den består av tre relativt intakta gårdar med flera stengärdesgårdar och levande kulturelement som t ex lövtäktsträd.

Det finns även andra välskötta gårdar. I vägskälet mot Olsbo finns en som är löst trebyggd med stor ladugård. Boningshuset har

korsformig plan med tre fönsteraxlar på gaveln. På gårdsplanen står en bagarstuga. Den kringgärdas av en stenmur. Det finns också en smedja och lövtäktsträd.

En del gårdar har djur. Mellan Olsbo och Sätra finns en gård med hästbete i skogen. Den har en korsplansbyggnad med två skorstenar, vilken tillsammans med en enkelstuga bildar en egen gårdsplan. En del ägor påminner om nyodlingsmarker.

En gård i Olsbos ålderdomliga odlingslandskap har en välhävdad björkhage på tre tunmland. Den är hägnad med trögärdesgård och inne i

Blå karta: 135

Skala: 1:100 000

hagen finns en gammal smedja och en ängslada. Hagen har flera hävdberoende betesväxter, bl a stagg, darrgräs, vårfingerört, rödklint, blåsuga och låsbräken.

Källriken är en gård i norra Sättra. Här är landskapet omväxlande och småbrutet. Till gården hör två intressanta hagmarker, en björkhage och en utan träd. Bland hävdgynnade arter i grässvålen hittar man pillerstarr, stagg, ormrot, blåsuga, rödkämpar och kattfot. Odlingsrösen,

stenmurar och trägårdesgårdar förstärker betesmarkens genuina intryck.

Själva bykärnan i Sättra ligger på en flack höjd, med gårdarna på rad. Gårdar ligger också spridda mitt på odlingsmarken. Bebyggelsen är blandad, flera gårdar är ombyggda. Vägarna är bitvis kantade av stenmurar. Markerna är flacka och hävdade med utsikt mot sjön. De innehåller mängder av odlingsrösen och murar. "Fossila" åkerytor kan anas i vad som nu är betesmark.

STORVIK-SUND

Bergsmansby med torrläggingsmarker

Nr: 8102-12 a-b

Klass: a: 2, b: 1

Källor, riksintresse: RK:912

Bef skydd:

Socken: Ovansjö

Areal: a:590 ha, b:145 ha

Källor, övrigt: NVP:26, ÖP:K13,

ÅoH:19,20 AU: B-inv

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

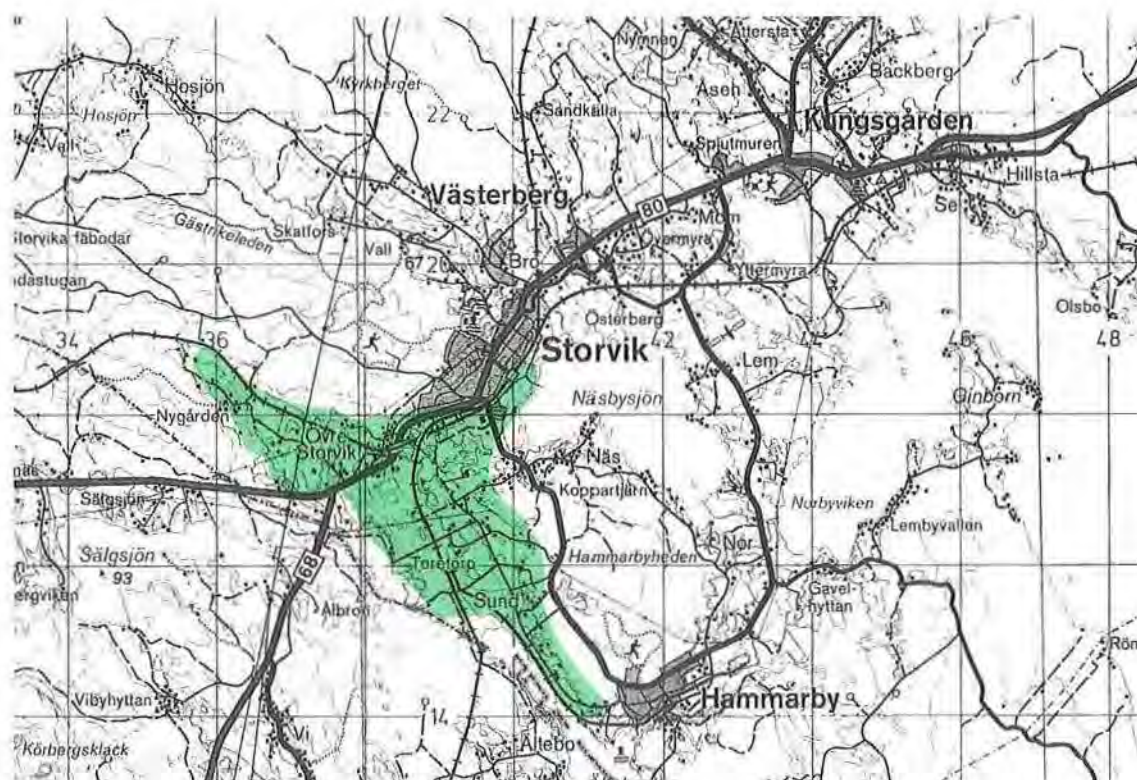
Bef vård:

a. Mellan Ältebosjöns norra strand och Storvik finns en odlingsbygd, som delvis skapats genom sjösänkning. De äldsta delarna finns i norr. Där ligger Nygården. Bebyggelsen består vanligen av bostadshus med uthus samt på varje gård en äldre sommarstuga/bagarstuga. I området finns bl a stora timmerlador, en ensam timrad tröskloge, smedja med kolhus vid långsidan och ett härbre byggt direkt på backen. Bort mot skogen finns ett litet torpställe och norr om järnvägen ett par välbevarade hus i skogskanten.

Söder om Nygården ligger övre Storvik. På vägen dit finns ett stort skogsbete. Täkterna är

välhävdade med sädesfält och många betesvallar. Där står också flera stora timmerlador. Söder om landsvägen är det stora, öppna, flacka marker i övre Storvik. Där finns lador både i timmer och brädor. Längs bygatan ligger små gårdar och hus på rad.

Gården Ol-Ols ligger omedelbart väster om Storviks tätort. På gården finns en fyra hektar stor hage/betad skog. Trädskiktet innehåller gran, tall, björk, asp, gråal och rönn, dessutom finns det enbuskar. Innanför en välhållen trögärdesgård betar får och kalvar bland arter som ormrot, bockrot och liten blålocka.

Blå karta: 135

Skala: 1:100 000

b. Gamla (Nedre) Storvik är en tät bergsmansby, med byggnadsbeståndet huvudsakligen från senare hälften av 1800-talet, men med inslag av några äldre byggnader. De stora uthusen står tätt intill bygatan. Det är långa timmerlängor. Längst i söder finns ett levande jordbruk med moderniserat boningshus. Markerna ner mot Näsby sjön är välhävda.

Mot Sund är landskapet vidöppet och flackt, fritt från buskage och endast med någon enstaka lada. Här finns en 1930-talsgård med naturbetesmark. Mitt ute på den öppna marken ligger ett

stort gårdskomplex med en stor äldre ekonomibyggnad. Upp mot skogen ligger vad som kan ha varit statarbostäder under gården. Intill finns ett stort jordbruk med stora betesvallar. Till gården Sund hör en blandlövhage med ek, björk, asp, rönn och gran samt enbuskar.

Landskapet söder om Sund, mot Ältebosjön, är öppet och i bra hävd. Gårdarna ligger mest upp mot skogskanten i öster. Det är spridda smågårdar med 1900-talskaraktär och stora ladugårdar.

Jonas Lundin

Ols-Ols, Storvik

NÄS

Odlingslandskap med järnåldersgravfält

Nr: 8102-13

Klass: 3

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Ovansjö

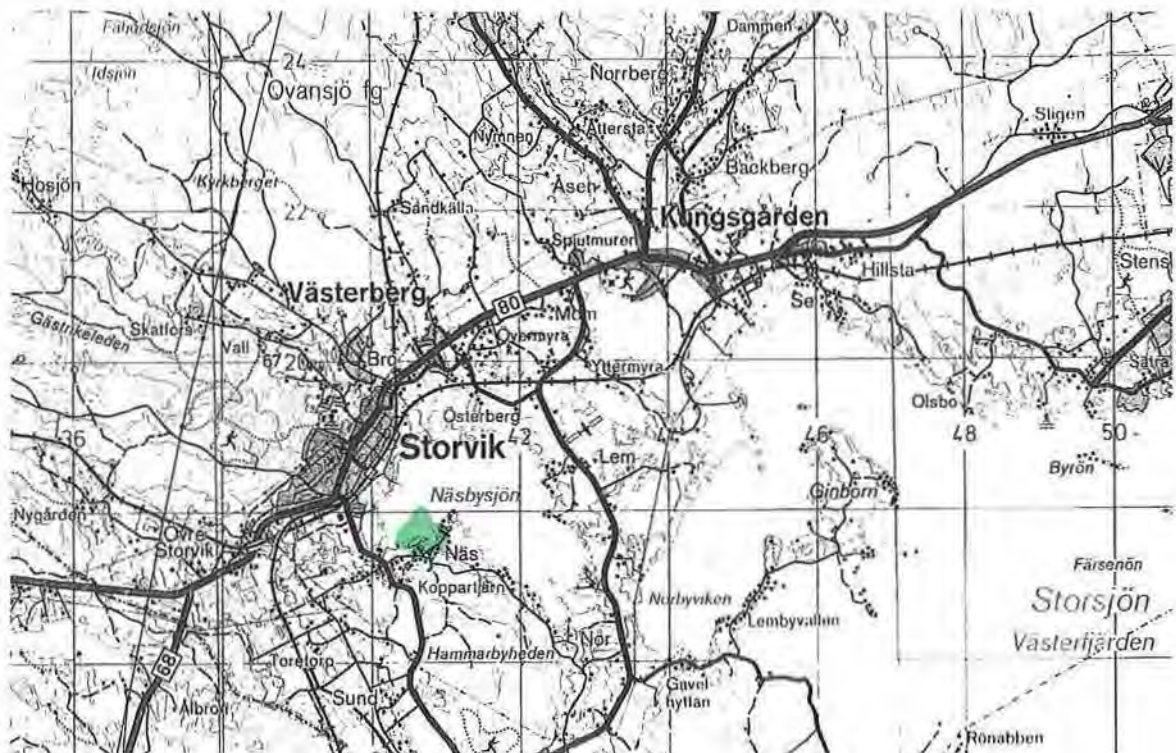
Areal: 16 ha

Källor, övrigt: ÖP:K14

Värdekriterier: b, c, f, g

Bef vård: FV

Näs sticker ut i Näsbyjön från söder. På vägen ut mot Näs är det blandad tätbebyggelse, villor och sommarstugor, men också en del smågårdar. Det finns en äldre parstuga i två våningar. Ute på udden, mot sjön, finns ett stort vårdat järnåldersgravfält samt en järnframställningsplats. Mot land finns stora åkrar.

Blå karta: 135

Skala: 1:100 000

GAVELHYTTAN

Gårdar vid bergsmanshytta

Nr: 8102-14
Klass: 2
Källor, riksintresse:

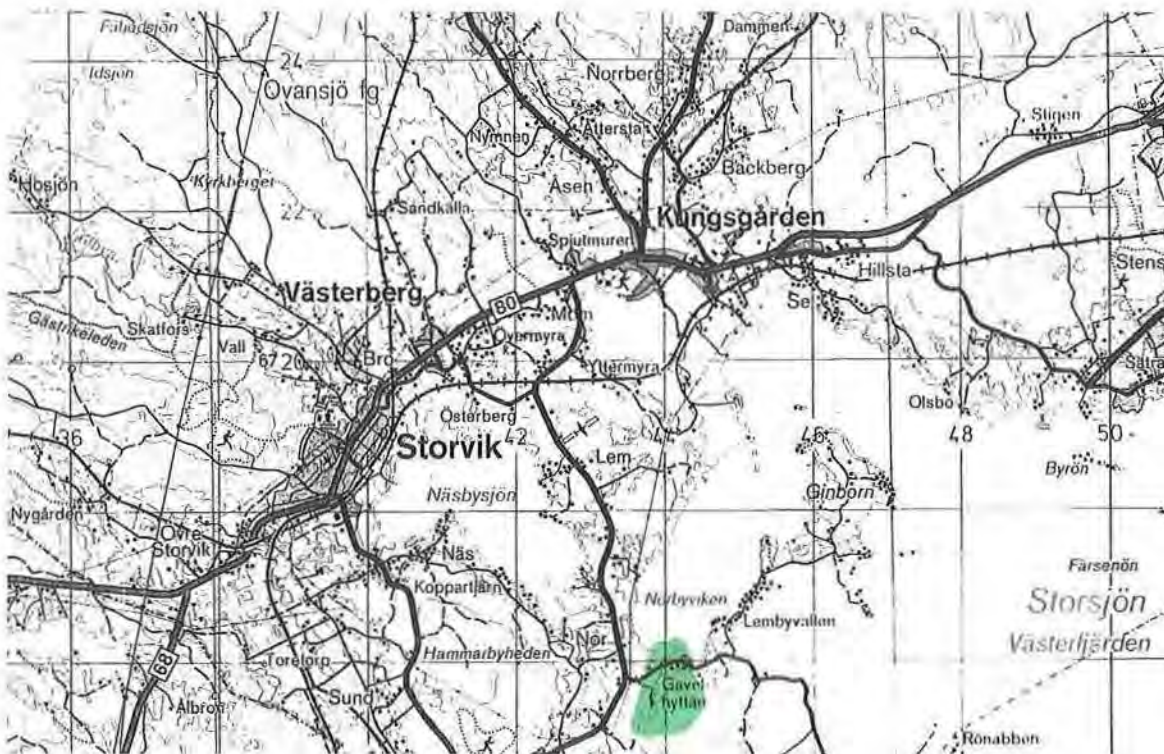
Bef skydd:

Socken: Ovansjö
Areal: 17 ha
Källor, övrigt: NVP.28,27,ÖP:K15,
AU:B-inv
Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g
Bef vård:

Vid Gavelhytteån, Ältebosjöns utlopp i Norbyviken, anlades tidigt en bergsmanshytta. Rester efter denna – Gavelhyttan – och andra anläggningar i form av kanaler, slussrester, fundament och stenskoningar ligger i och vid vattnet. Strax norr om hyttan har funnits ett kvarnstensbrott. En mjölnarbostad och en annan gård är vad som

återstår av de ursprungligen sex gårdar, som fanns i bergsmansbyn.

Ner mot ån och söderut finns stora flacka marker där köttjur går och betar. En gård har U-formade ekonomibyggnader, som skiljs från de två boningshusen av ett staket.

Blå karta: 135

Skala: 1:100 000

GINBORN

Nybruksområde vid sjö

Nr: 8102-15

Klass: 3

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Ovansjö

Areal: 43 ha

Källor, övrigt: NVP.29a, ÖP:N29a

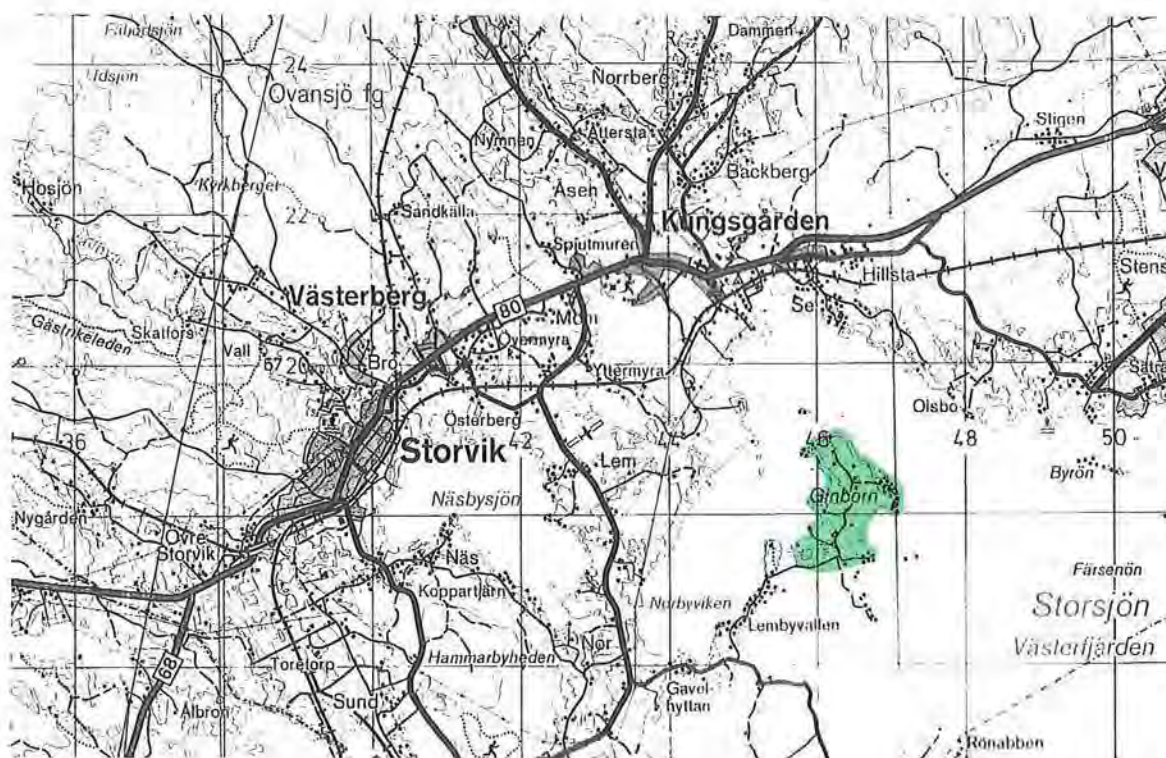
Värdekriterier: a, b, c, e, f, g

Bef vård:

Ginborn är en udde som skiljer Norrbyviken från Västerfjärden i Storsjön. (Ginborn har fått namnet av gin eller gen och born eller bure, vilket innebär att man ginade över udden genom att bära sin farkost.) På vägen till byn ute på udden finns ett fd bete i skogen. Några spridda gårdar har nybrukskaraktär. Småtäckter är insprängda mellan barrskogspartier och björkdungar. Hävden är bitvis eftersatt. Längre ut på

udden öppnas landskapet och hävden blir bättre. Längst ut ligger ett levande jordbruk med betade vallar och plöjda täckter. Bebyggelsen består av hus från sekelskiftet med ekonomibyggnader i brädkonstruktion, ibland med gjuten fähusdel.

Vid Norrbyviken, söder om Ginborn, finns Lembyvallen där man i dagens sommarstugeområde kan hitta en del byggnader från platsens fd fäbodvall.

Blå karta: 135

Skala: 1:100 000

KALLTJÄRN

Gårdar i nyodlingslandskap

Nr: 8103.02

Klass: 3

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Järbo

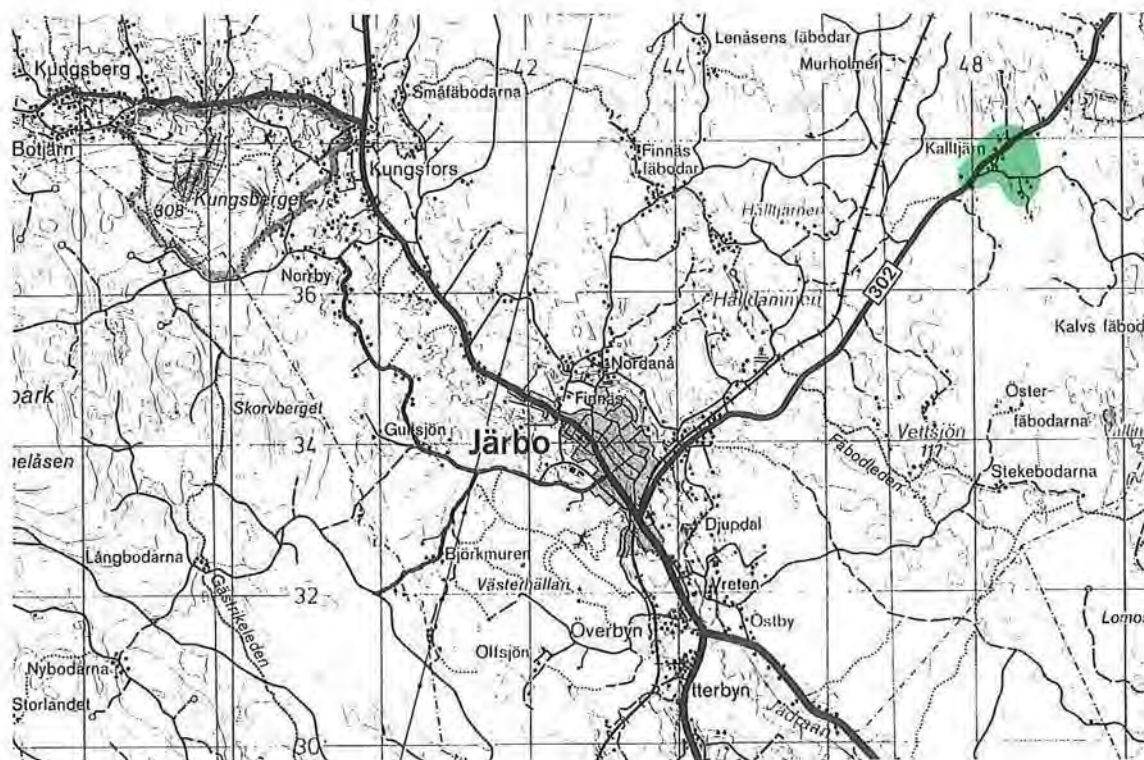
Areal: 64 ha

Källor, övrigt:

Värdekriterier: a, b, c, e, f, g

Bef vård:

Kalltjärn ligger nordost om Järbo, utefter vägen mot Ockelbo. Gårdarna ligger spridda i ganska flacka odlingsmarker. Gårdarna är sentida, med ganska stora brädladugårdar, någon byggd i gjutsten. Den brukade marken är i bra hävd. Nedåt tjärnen finns nyodlingsmark. I sydost ligger en ensamgård med hästbete i skogen.

Blå karta: 135

Skala: 1:100 000

SÖDRA JÄRBOBYGDEN

Odlingslandskap i bergsmansbygd

Nr: 8103-03

Klass: 2

Källor, riksintresse:

Socken: Järbo

Areal: 360 ha

Källor, övrigt: NVP:14,ÖP:K3,I,N14

Bef skydd:

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård:

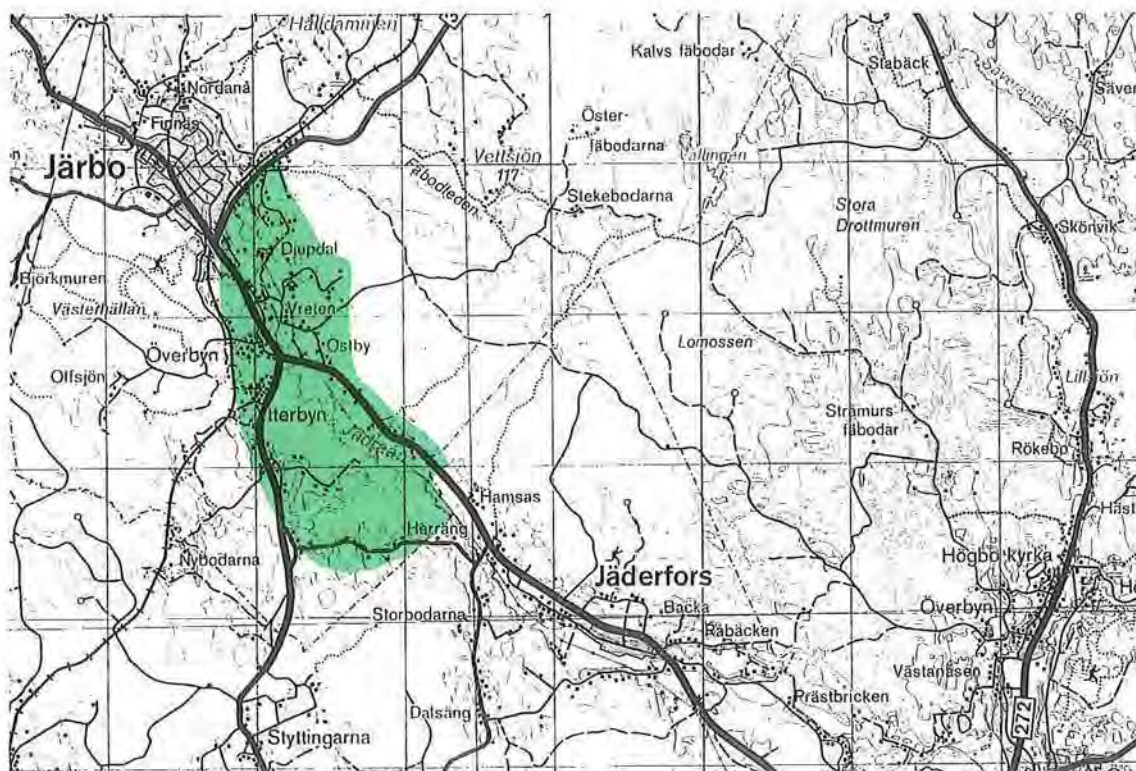
Den odlingsbara marken i Järbo finns i Jädraåns smala dalgång. Söder om tätorten vidgar sig ån. På en udde i de sjöliknande vattendraget, mitt emot Järbo kyrka, går de välhävda täkterna ända ner till vattnet. Där ligger byn Djupadal. En välbevarad gård har en bagarstuga på gårdsplanen. I skogen finns naturbete.

Vretens by ligger söder om Djupadal. Landskapet är storkuperat. Gårdarna ligger vanligen spridd på höjder i landskapet. Vid ån finns en fungerande kvarn.

Östby är den tredje byn öster om ån. Odlingslandskapet är stort, vidöppet, kuperat och välhävdat. Stora brädlador står ute på gårderna, som

i övrigt saknar bebyggelse. Gårdarna ligger spridda utefter skogskanten. På några ställen har bevarats enstaka äldre, traditionella timmerhus, såväl ekonomibyggnader, som bostadshus. Mitt emot Östby, väster om Jädraån, ligger Överbyn. Gårdarna ligger mot skogen med de stora, nyodlade ängsmarkerna nedanför. Många lador är utspridda på de fd ängarna. Ett naturbete finns i anslutning till kultiverad betesmark.

Ett par gamla små stugor ligger som utanvidsområde mellan Överbyn och Ytterbyn. Bebyggelsen är småskalig och kompletterad med en del nytt. En slingrande byväg kantas av långa stenmurar.

Blå karta: 135

Skala: 1:100 000

LUND

Bymiljö i odlingslandskap

Nr: 8104-01

Klass: 2

Källor, riksintresse: RK:901

Befskydd:

Socken: Årsunda

Areal: 164 ha

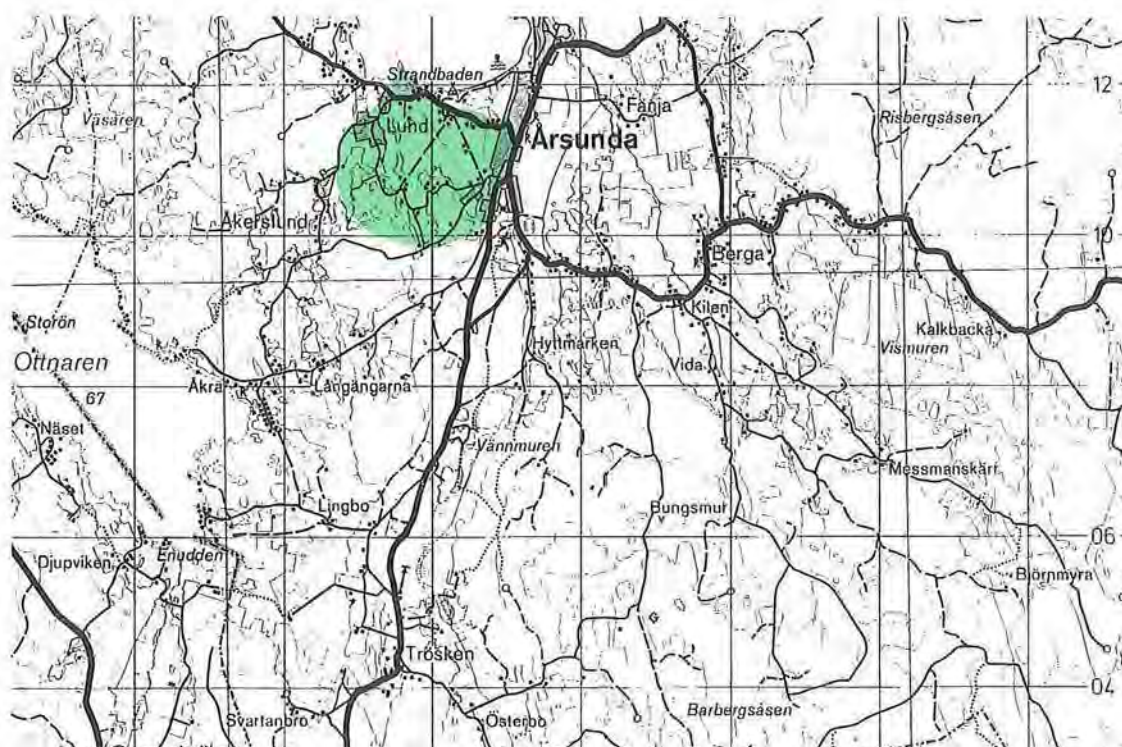
Källor, övrigt: NVP:29a,29b,ÖP:N29a,
N29b,K17,ÄoH:23

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Befvård:

Gårdarna i Lund bildar en tät bebyggelsemiljö kring en liten höjd, som omges av mycket vidlyftiga och flacka odlingsmarker. I byn finns flera välbevarade, äldre, traditionella byggnader. En av gårdarna har en stor parstuga i två våningar, härbren och ytterligare timrade hus, varav ett är en portlidelänga. Längs vägen finns stenmurar. Gården Fallas ligger ensam, omgiven av åker

och skog. Till gården hör ett tunnland öppen hagmark. Här finns betesgynnade växter som rödklint, slätterfibbla, ormrot, darrgräs och låsbråken. Tidigare ingick även skogen och en del åker i betet. Inte långt från Lund ligger Åkerslund i ett liknande flackt nyodlingslandskap med öppna diken.

Blå karta: 135

Skala: 1:100 000

CENTRALA ÅRSUNDABYGDEN MED MESSMANSKÄRR

Kyrkmiljö med fornlämningar, bymiljö

Nr: 8104-02 a - b

Klass: a: 1, b: 3

Källor, riksintresse: RK:901

Bef skydd:

Socken: Årsunda

Areal: a: 415 ha, b: 280 ha

Källor, övrigt: NVP:36,35,29c,ÖP:N36,
N35,N29c,ÅoH:21,22,AU:B-inv

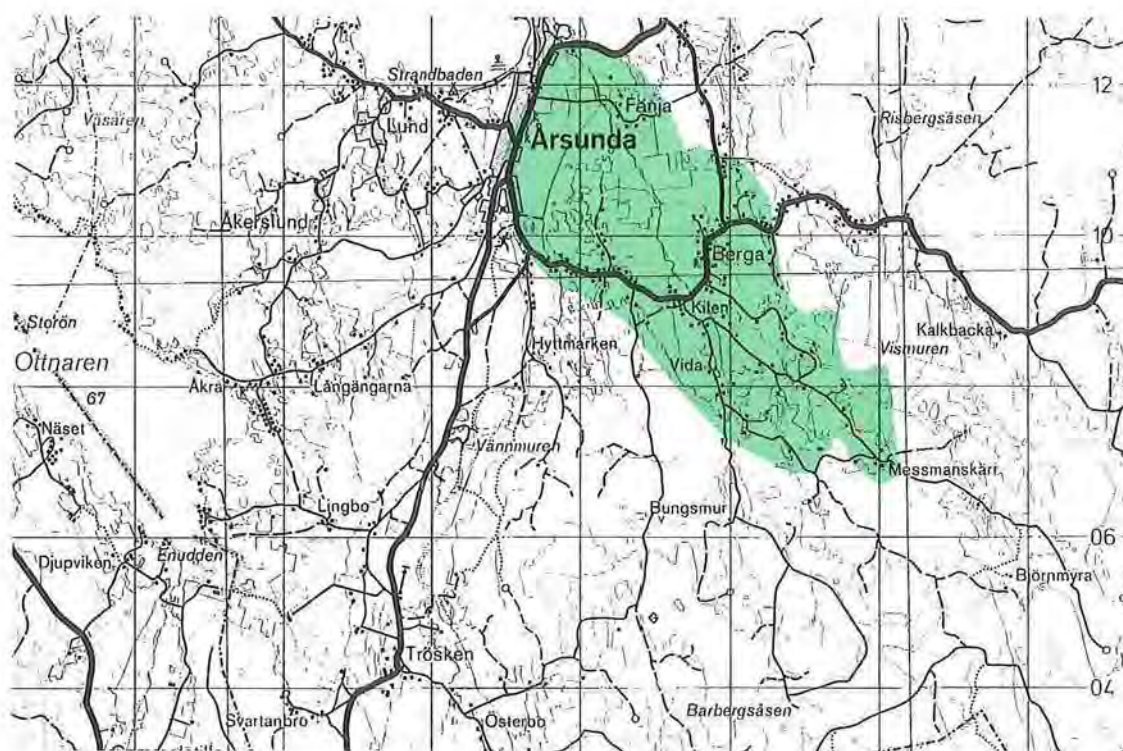
Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård: FV,NOLA

a. Storsjön delas av Enköpingsåsen. Den södra åsdelen kallas Åshuvudet. Här har det äldsta Årsunda legat.

Årsunda har till stor del byggts på åsens västra sluttning medan kyrkan getts ett dominerande läge på åsens krön. I dess närhet finns ett stort gravfält med ett 90-tal anläggningar. Det är fyra och ett halvt hektar stort och hävdas genom slätter. Gravfältet har en intressant torkmarksflora med bl a förekomst av gråbinka, backförgätmigej, rockentrav, sandtrav, sandnarv, backstarr, vårstarr, ängsnejlika, kattfot och låsbräken.

b. Den nuvarande odlingsmarken verkar att ha tagits i bruk relativt sent. Mot öster, nedanför åsen där kyrkan och samhället ligger, finns stora, flacka marker utan lador, mot en fond av slutna barrskogar. De viktigaste byarna inom området är Fänja, Berga, Kilen och Vida. I utkanten finns även Sänningahed och Messmanskärr. Fänja gamla bytomt ligger på en holme i åkerhavet, centralt i den nuvarande byn. Här finns ett naturbete på ett par hektar, där de lagskyddade bebyggelse lämningarna ingår. Av intressanta gräsvälsarter återfinns exempelvis vårfingerört, låsbräken och gökblomster. Några välbevarade

Blå karta: 135

Skala: 1:100 000

gårdar ligger runt betesmarken, en med traditionella parstugor i två våningar, en med hus från 1800-talets slut. Det finns tre stora sexplanshus, ett reveterat, och vinkelbyggda ekonomibyggnader från 1900-talet samt spruthus och smedja. Miljön är fri från ombyggnader och nytillskott.

Vid Fänjaåns mynning i Storsjön finns en rik kärrmarksflora, bl a kan man finna hästsvans, kärrstjärnsblomma och ängsruta. Den mindre vanliga levermossan, *Ricciocarpus natans*, förekommer i strandskogens översvänningsbälte.

I skogsbrynet nordost om Fänja ligger några små nybruk med små täkter som ett nyare utanvidsområde. Området begränsas i öster av den skogsbevuxna Plimuren.

Berga by ligger öppet. Vid ett väggors ligger ett jordbruk med stor vinkelbyggd ekonomibyggnad. Intill finns ett naturbete. De finns många

små gårdar från 1930-1940-talen, med och utan ekonomibyggnader. Fornlämningar finns i Berga.

Vid väggors i Kilen står ett kapell. Bebyggelsen är mest 1930-1950-tal. Bland de äldre märks två gårdar med välbevarade sexplanshus och ytterligare en gård, som tillsammans bildar byklungan. Ekonomibyggnaderna är stora och vinkelbyggda. Landskapet är flackt, öppet och välhävdad. Flera stora naturbeten finns på byns marker.

I Vida finns nötkreatur på bete i en björkhage. Gårdarna har till stor del 1940-1950-tals hus.

Messmanskärr ligger något avskilt i sydost. Byn har några gårdar, bl a två små hus i bart timmer i skogskanten. Längre mot väst, i skogen, ligger en liten gård med en källarstuga. En gärdesgård och stenmur går runt den lilla öppna marken.

Fänja, Årsunda år 1975

VISMUREN

Odlingsbygd vid myrmarker

Nr: 8104-03
Klass: 3
Källor, riksintresse:

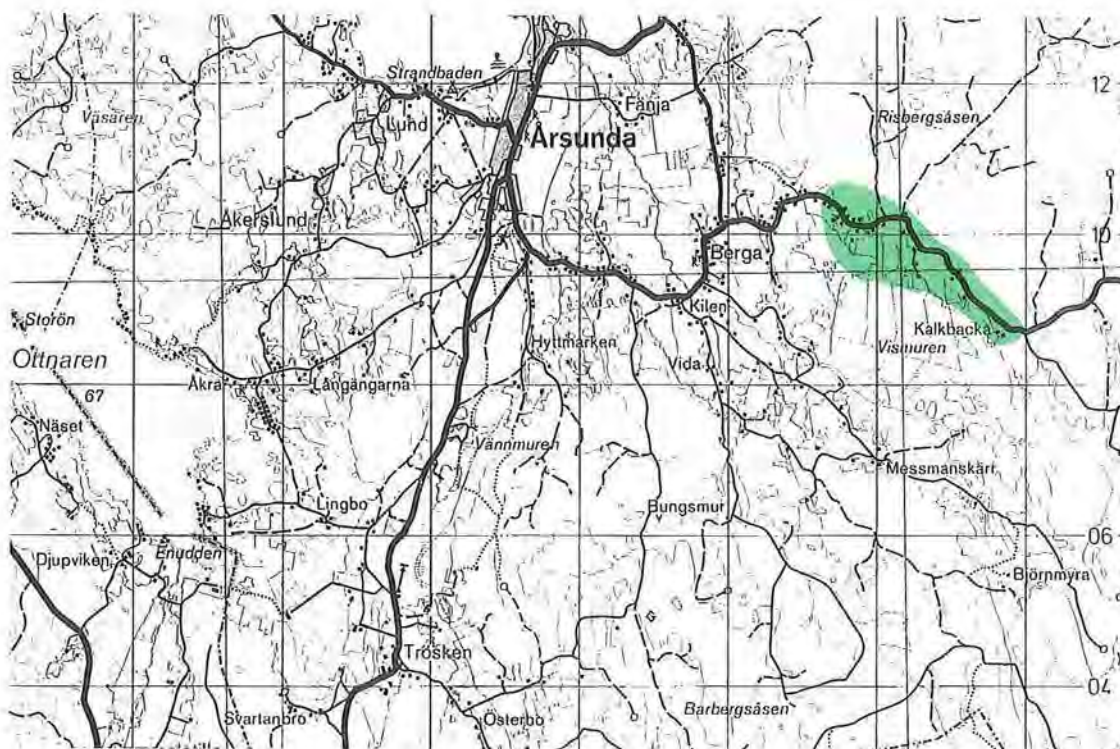
Socken: Årsunda
Areal: 79 ha
Källor, övrigt: AU:B-inv

Bef skydd:

Värdekriterier: a, b, c, e, f, g
Bef vård:

Förr avsåg ”mur” vanligtvis en myr vars produktionsförmåga på något sätt förbättrats. Vismuren är en sådan myr. Numera har själva Vismuren helt förlorat sin vunna betydelse som jordbruksmark. Kvar finns några ställen med odlingar norr om Vismuren.

Öster om Bergaby, mitt i skogen, finns således ett utanvidsområde. Stenmurar finns i området. Sänningahed bildar en bymiljö utefter en gata där stora boningshus ligger på vägens ena sida och uthus på den andra. Uthusen är dåligt underhållna. Marken är flack och välhävdat, vid bygatan finns ett bete.

Blå karta: 135

Skala: 1:100 000

ÅKRA

Nybruk vid sjö

Nr: 8104-04

Klass: 3

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Årsunda

Areal: 12 ha

Källor, övrigt: NVP:40,ÖP:N40,ÄoH:24

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

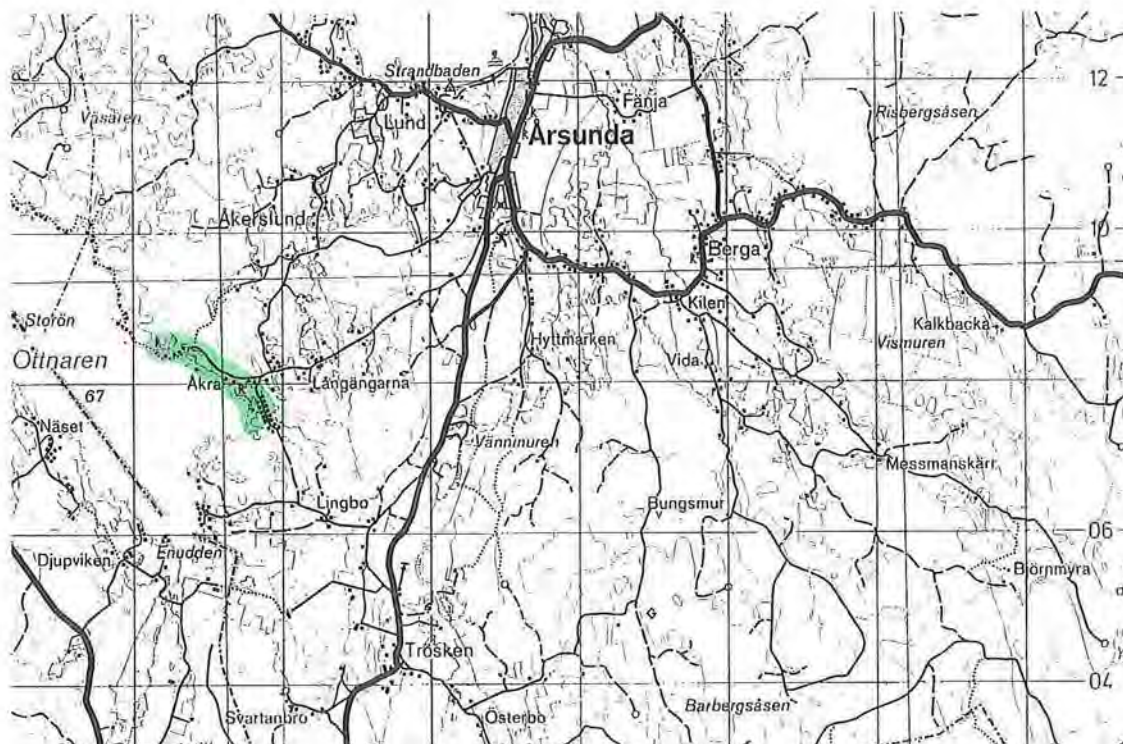
Bef vård: NOLA

Åkra ligger på sjön Ottnarens östra strand. Det är den enda odlingsmarken på sjöns östra sida. Sjön är en rastlokal för tusentals storskarvar. På vägen till Åkraby passerar man ett vackert exempel på en 1920-talsgård. Den ligger i en skogskant med några hävdade täkter i närheten. Taket är brutet och ekonomibyggnaden har en stor, murad och putsad ladugårdsdel.

Längst i söder mellan gården Söderåkra och sjön ligger ett sju hektar stort fårbetesområde. Detta består av ett större parti björkhage och ett

mindre med betad granskog. Vissa andra vedväxter förekommer, bland annat hassel. Stag, stor blåklocka och gökärt hör till de typiska betesmarksväxterna. Äldre åkerstrukturer och ett gravröse finns också i betesområdet.

I själva byn finns en fin gårdsanläggning med slaggstensladugård och ett mindre hus med sekelskifteskaraktär. Markhävdnen varierar. Mot öster, där flacka, vidsträckta marker utan odlingshinder tar vid, är hävdnen bäst.

Blå karta: 135

Skala: 1:100 000

LINGBO

Gårdar i slättlandskap

Nr: 8104-05

Klass: 2

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Årsunda

Areal: 203 ha

Källor, övrigt: NVP:41,(43), ÖP:N41,(43),
ÅoH:25,26

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

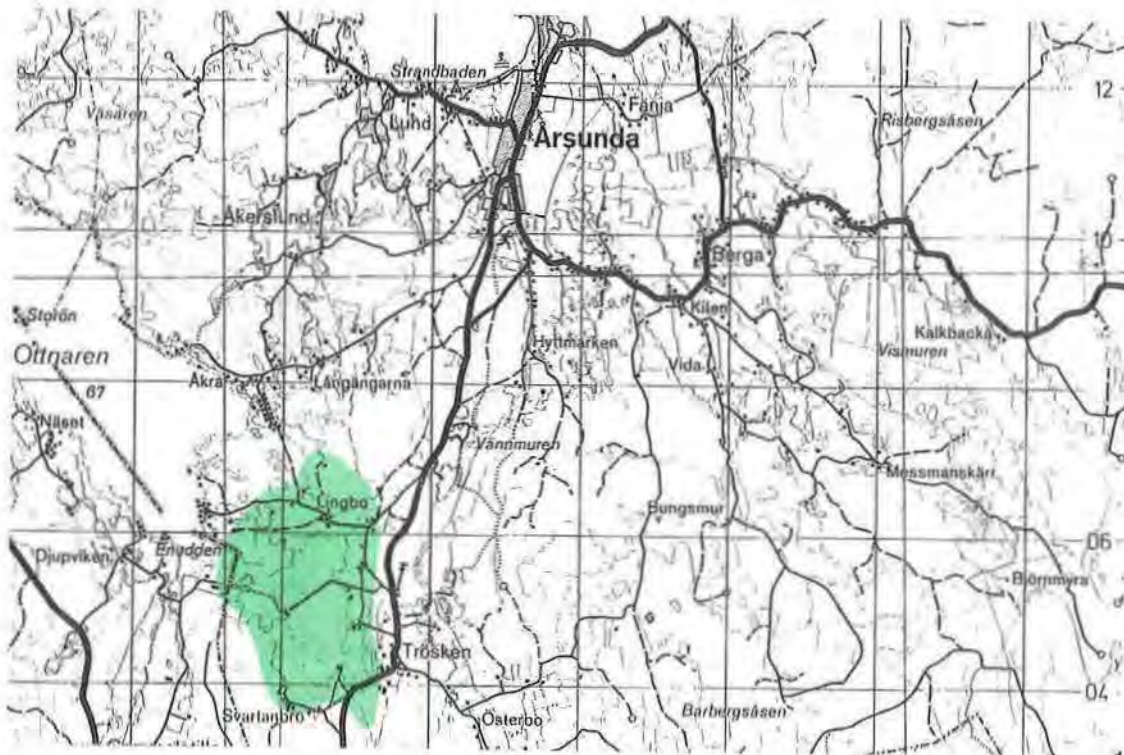
Bef vård:

Lingbo är en gammal by, som idag får sin karaktär av de stora, välhävda nyodlingsmarkerna på slätten. Mitt i det öppna landskapet ligger byn med en handfull gårdar samlade. I östra skogskanten, upp emot Enköpingsåsen, ligger yngre gårdar. Där finns dock enstaka rester av äldre bebyggelser, såsom smedja, bagarstuga, källarstuga och några hus.

I byn finns flera aktiva jordbruk, även med kor. Mot väster ligger betesmark delvis i skogsmark. Utladorna är få, men det finns några, varav ett par i timmer med påbyggd bräddel.

Trösken ligger i det öppna slättlandskapets sydöstra del. Byn ger intryck av ett yngre utan-

vidsområde, med skola, affär och annan icke agrar bebyggelse. Här finns emellertid också några jordbruk. Sydligast i byn finns två sådana, en öppen hage på nära tre hektar och ett betat skogsparti på nästan ett hektar. I hagen växer darrgräs, stagg, blåsuga, rödklint, kattfot och ormrot. Skogen är ljus med tall, asp, björk och rönn i trädsiktet. På backen finns bl a blåsuga och stagg. Någon kilometer västerut finns ytterligare en hage, en tredjedel är björkhage medan resten är helt öppen. Floran är artrik med bl a brudsporre, blåsuga, rödklint, kattfot, ormrot och darrgräs.

Blå karta: 135

Skala: 1:100 000

ÖSTERBO OCH FINNFALLET

Gästrikegårdar i nyodlingslandskap

Nr: 8104-06
Klass: 3
Källor, riksintresse:

Socken: Årsunda
Areal: 99 ha
Källor, övrigt:

Bef skydd:

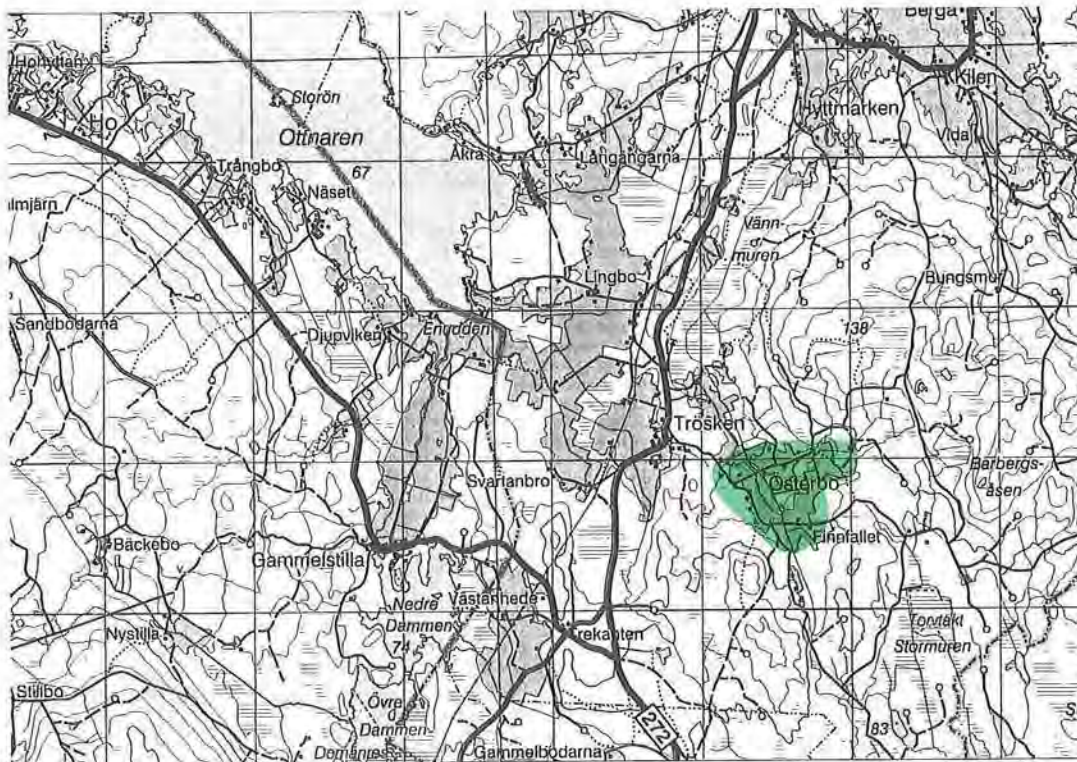
Värdekriterier: a, b, c, e, f, g
Bef vård:

Ungefär en mil söder om Årsunda ligger en avskild, liten odlingsbygd bildad av byarna Österbo och Finnället. Markerna är flacka och välhävdade, utom mot skogen, där hävden är svagare.

I Österbo ligger gårdarna i skogskanten. En gård består av två hus samt en liten, gammal

uthuslänga. På en annan gård finns en välbevarad enkelstuga i två våningar och äldre uthuslänga i timmer. Mitt ute på takterna ligger ett par gårdar av vanlig stil med ganska stora ekonomibyggnader samt bagarstuga.

Finnället består av gårdar i nyodlingslandskap. Stenmurar finns i byn.

Blå karta: 135

Skala: 1:100 000

VÄSTANHEDE

Naturbete

Nr: 8104-07

Klass: 2

Källor, riksintresse: RN:100

Socken: Årsunda

Areal: 74 ha

Källor, övrigt: NVP:45, ÖP:N45, ÄoH:27

Bef skydd:

Värdekriterier: a, d, e, f, g

Bef vård: NOLA

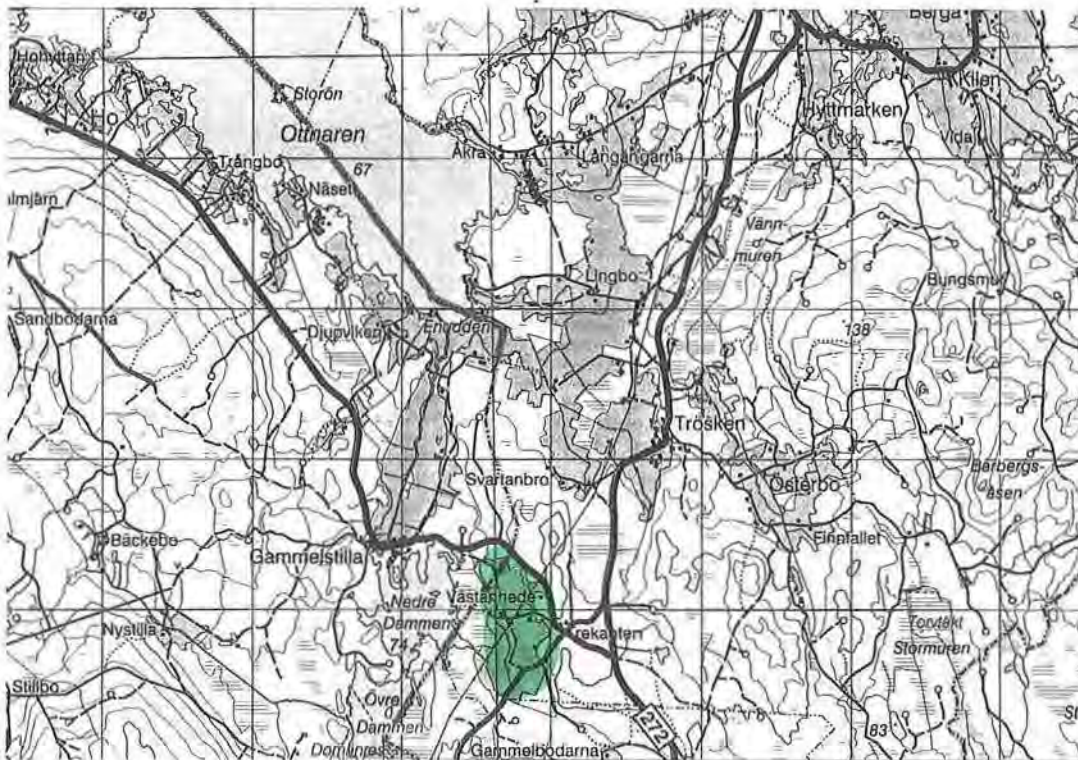
Västanhede, öster om Gammelstilla, är med sina 25 ha Gävleborgs läns största sammanhängande yta naturlig betesmark. Området saknar naturligt samband med någon gård. Detta föder spekulationer.

Landskapshistorikern Mårten Sjöbeck anser att ordet "hed" i första hand är rättsbestämmande och inte naturbeskrivande. "Hed" är enligt Sjöbeck knutet till allmänningsbegreppet, såväl när det gäller väg rätt som betes rätt och de övriga rättigheter som är förbundna med utmarkerna. "Hede" i Västanhede kan således tyda på att markerna har en mycket lång historia som kreatursbete. En del odlingsrösen och äldre

åkerstrukturer kan emellertid indikera även en delvis annan historia.

Betesmarken i Västanhede är överallt öppen. Solitära rönner och buskar av en är spridda i området. Marken visar upp en lång rad hävdformade vegetationstyper. Framförallt den torrare betesmarken är påfallande artrik med flera intressanta, betesgynnade växter. En bukett från Västanhede kan innehålla fjälltimotej, darrgräs, stagg, vårstarr, kamäxing, ängsnejlika, rödkämpe, stor blåklocka, gulmåra, kattfot och låsbräken.

Västanhede betas årligen med 30–50 köttdjur. (Se även Torsåker, 02-09 Gammelstilla.)

Blå karta: 135

Skala: 1:100 000

STÅLBO OCH ÄNGSNÄS

Odlingslandskap med bruksgårdar

Nr: 8105-02

Klass: 2

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Österfärnebo

Areal: 95 ha

Källor, övrigt: ÖP:OK19,ÄoH:31

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård:

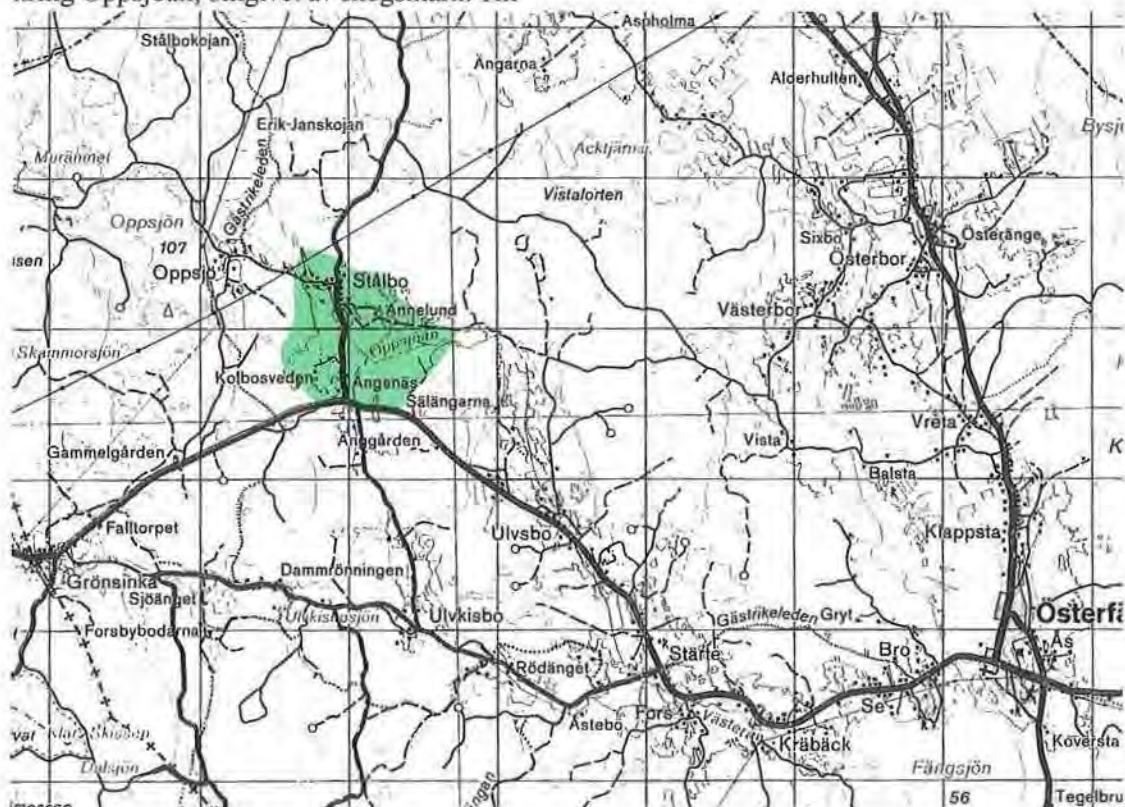
Byn Stålbo ligger samlad mot skogen i norr med Oppsjöån rinnande genom byn. Västerut efter ån finns brukslämningar. Ån är också dämnd. Mot vägen ligger husen som längs en bygata. Bebyggelsen är väl bevarad, utan större ombyggnader. Där finns traditionella hus och uthus med slaggstensdel, vinklat med en tredje länga för sig.

Vid ån ligger ett par yngre smågårdar med parstugor och naturbetesmarker. I övrigt är markerna flacka. Det finns en stor brädlada med liggande bräder och i Ängsnäs finns en jättestor timmerlada. Kålboveden är en av gårdarna i Ängsnäs. Här finns ett litet jordbruksområde kring Oppsjöån, omgivet av skogsmark. Till

Kålboveden hör stora, steniga betade backar, som breder ut sig norr och öster om gården.

Ungefär fem hektar är öppen hagmark, medan en lika stor yta bär träd och buskar av olika slag bl a finns några pelarformade enar. Floran är artrik och innehåller betesindikatorer som låsbräken, ängsnejlika, stagg, vårfingerört, vårstarr, fältveronika, pillerstarr, blåsuga och kattfot. I området finns också odlingsrösen och några äldre åkerstrukturer.

Före detta Gårsjön är dränerad genom att Oppsjöån kanaliseras och sänkts. Till stor del är den gamla sjön numera våtmark.

Blå karta: 125

Skala: 1:100 000

STÄRTE, FORS OCH KRÄBÄCK

Byar kring å

Nr: 8105-03

Klass: 1

Källor, riksintresse: RN:96,RF:5,NRL:X

Bef skydd:

Socken: Österfärnebo

Areal: 180 ha

Källor, övrigt: NVP:68,ÖP:N68K21,
ÄoH:33

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård: NOLA

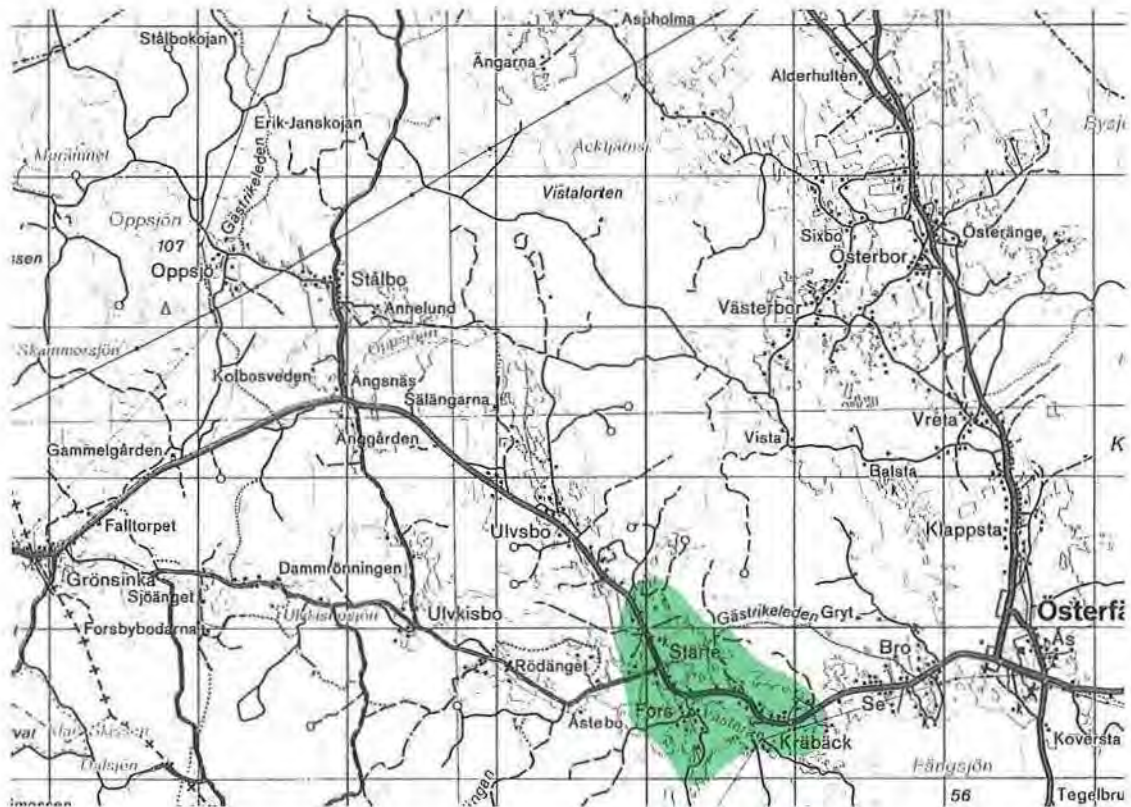
Vid Oppsjöån/Västerån och landsvägen mellan Österfärnebo och Horndal breder ett flackt, ålderdomligt odlingslandskap ut sig med bl a byarna Stärte, Fors och Kräbäck. Bygden har flera fornlämningar och bebyggelsen är genuin. Kring den är landskapet mer småbrutet och ofta med en mosaik av betade moränbackar och små, flikiga åkrar. Skogsbrynen är ofta lövrika.

Stärte by ligger utefter landsvägen, nordligast i området. Gårdarna är genuina och traditionella med stora uthuslängor. Flera gårdar har två bostadshus och det finns en hel del äldre timmerhus. Täckerna är flacka. Oppsjöån rinner in den

öppna dalen väster om byn.

Slätten väster om Fors är ett åmot. Västerån fortsätter sedan norr om byn. Där möter en parstuga i två våningar med valmat sadeltak och ett intilliggande sexplanshus med låg veranda. Det finns två gjutstensladugårdar samt ytterligare ett två våningshus med valmtak. Mitt i den lilla byn bildas ett torg av en korsväg. Två gårdar ligger runt bytorget. En låg envåning parstuga står i vinkel mot ett lågt sexplanshus.

Till ett fd soldattorp, med mycket av den gamla prägeln bevarad, hör en hage, till hälften öppen och till hälften med tall, björk, rönn,

Blå karta: 125

Skala: 1:100 000

nypon och enar i träd- och buskskikten. I området står också en smedja. De torra, betade backarna är artrika. Brudbröd, rödkämpe, svartkämpe, gul fetknopp, fältveronika, ormrot, vårstarr och darrgräs hör till de arter som man kan hitta i hagen.

Kräbäcks by ligger utefter vägen, norr om ån. I öster finns en gård norr om vägen, där gårdsbyggnaderna bildar en rektangel med hjälp av ett vinklat uthus. På vägens sydsida finns också en gårdsbildning med två bostadshus.

Lena Boox

Korsvägen i Fors, Österfärnebo

CENTRALA FÄRNEBOBYGDEN

Kyrkmiljö, byar och nyodlingsmarker

Nr: 8105-04

Klass: 2

Källor, riksintresse: RN:94

Bef skydd:

Socken: Österfärnebo

Areal: 890 ha

Källor, övrigt: NVP:49b,57,58,52,ÖP:N57,
N58,N52,N49b,K181,ÄoH:28-30

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård: FV; NOLA

Enköpingsåsen är en av Sveriges längsta åsar. Den är ett urgammalt färdstråk och fornminnen bl a gravar och fångstgropar, vittnar om dess tidiga betydelse. Mellan Alderhulten och Österfärnebo sänker sig åsen successivt. Den är flackt sluttade mot öster och mer eller mindre brant mot väster utmed hela sträckningen, ett resultat som åstadkommit genom landhöjningen.

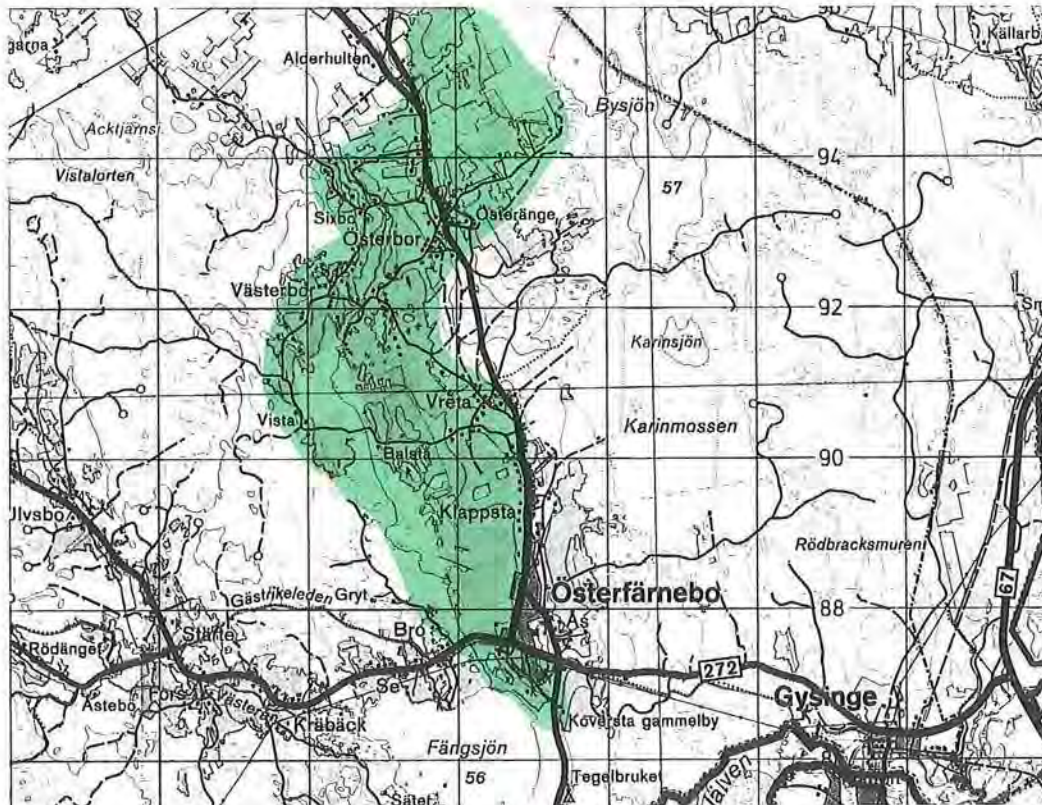
Utmed åsen finns flera mosippslokaler. Sippan är kulturgynnad och i stor utsträckning beroende av bete för att kunna leva kvar.

Öster om Enköpings åsen rinner Norrån genom ett utpräglat jordbrukslandskap. Mellan

Västerbo och Österfärnebo kyrka omges ån av gamla våtmarker, som till större delen varit översvämningsbetingade. För att dämpa vårfloedernas effekter har ån fördjupats och kärren dikats. En del åkermark har vunnits, men framförallt har de fastmarksnära delarna av våtmarkerna påverkats av dräneringen. Vid Ockenbacka har de vidsträckt madmarkerna kanske berörts minst av åns fördjupning.

Våtmarksbundna fåglar som kornknarr, rödspov, storspov och tofsvipa häckar och rastar gärna vid Vista och Ockenbacka.

I norr begränsas bygden av Bysjömossen,

Blå karta: 125

Skala: 1:100 000

som också har ett rikt fågelliv. Dräneringsdiken har gett mossen en rak gräns mot den odlade bygden. Mellan Bysjömossen och Enköpingsåsen finns några hagmarksbeten.

I Dragmarkan brukas en ensamgård med en björkhage, som helt omges av åkrar. Några rösen ligger i hagen. Av växter som indikerar långvarig hävd finns darrgräs, ängsnejlika, revfibbla och ormröt. En öppen hage finns också nära resterna av en fäbod, öster om Djupmurs. På en liten kulle växer en vacker lind. Stället är mycket artrikt med bl a brudsporre, fältgentiana, låsbräken, blåsuga, darrgräs och kattfot.

Nära vad som varit fäbodan en kilometer söderut, finns en öppen hage och en betad skog, båda på ca ett hektar. Förutom fäbodstugor påminner hölador samt trä- och stengärdesgårdar om platsens gamla betydelse i odlingsystemet.

Slätten mellan åsen och ån är stor och flack med brädlador. Sixbo är en by i kanten av odlingsdalen med välbevarade gårdar bl a i skogskanten. En smedja ligger ute på täkterna.

I Österänge är markerna flacka och hävdade. Bebyggelsen är blandad: Några smågårdar och torp, ett gulmålat hus i två våningar med valmat tak och en reveterad enkelstuga. På andra sidan byvägen finns ett vinkelbyggt uthus.

Österbor ligger i skogskanten mot åsen, med det flacka landskapet i väster. Bebyggelsen ligger efter byvägen. Villor och egna hem blandas med den äldre bebyggelsen. Vid ett väggkors står en herrgårdslignande, gulmålad parstuga. Mot söder finns en del gårdar intill små spridda impedimentkullar.

Västerbors by ligger samlad på en låg kulle. Den består av stora och halvstora hus med stora

ekonomibyggnader på ursprunglig plats. Det finns också en smedja. Utanför bykärnan finns en del intressanta gårdar. Ett jordbruk öster om ån har ett sexplanshus i två våningar. Hopbyggt med en portlidelänga står en parstuga. Mot söder finns ett jordbruk med vinkelbyggt ekonomibyggnad och två bostadshus, det ena en enkelstuga i bart timmer.

I Vista ligger stora block på de flacka täkterna. Husen har sekelskifteskaraktär. Kring vattendraget är det sumpigt och igenväxt.

Ett par 1920-talsgårdar med brutna tak ligger upp mot skogen i Balsta. Själva byn ligger ute på slätten. Där finns en sekelskiftesgård och flera äldre hus. Täckerna är flacka med stora stenblock här och där och en del lador. Det är igenbuskat mot ån.

Bland byggnaden i Vreta kan nämnas en enkelstuga och ett par 1920-30-talsgårdar med äldre, mindre och genuina bostadshus. Upp mot Österbor finns några gårdar spridda på slätten. Där finns också ett naturbete med en smedja inne i hagen. De flacka markerna är välhävdade.

I Klappsta ligger gårdar och egna hem nere på de flacka markerna längs vägen. I väst är markerna flacka och öppna.

Österfärnebo kyrka ligger vid Enköpingsåsen i södra delen av den slätt som utgör socknens centralbygd. Här har också samhället vuxit fram. På åsen finns även Koversta gammelby med flacka täkter nedanför, samt en ålderdomlig vägsträckning. Byn ligger i ursprungligt läge och har mycket ålderdomlig prägel. Den äldsta byggnaden är från 1600-talet. I vissa delar är byggnaderna inte från platsen. Mellan Gammelbyn och kyrkan ligger ett vårdat gravfält.

FÅGLE OCH BÄRREK

Byar i älvlandskap

Nr: 8105-05

Klass: 2

Källor, riksintresse: RN:96,RF:5NRL:X

Bef skydd: FV

Socken: Österfärnebo

Areal: 79 ha

Källor, övrigt: NVP:64,65,ÖP:N64,N65,
K23,ÄoH:34,AU:B.INV

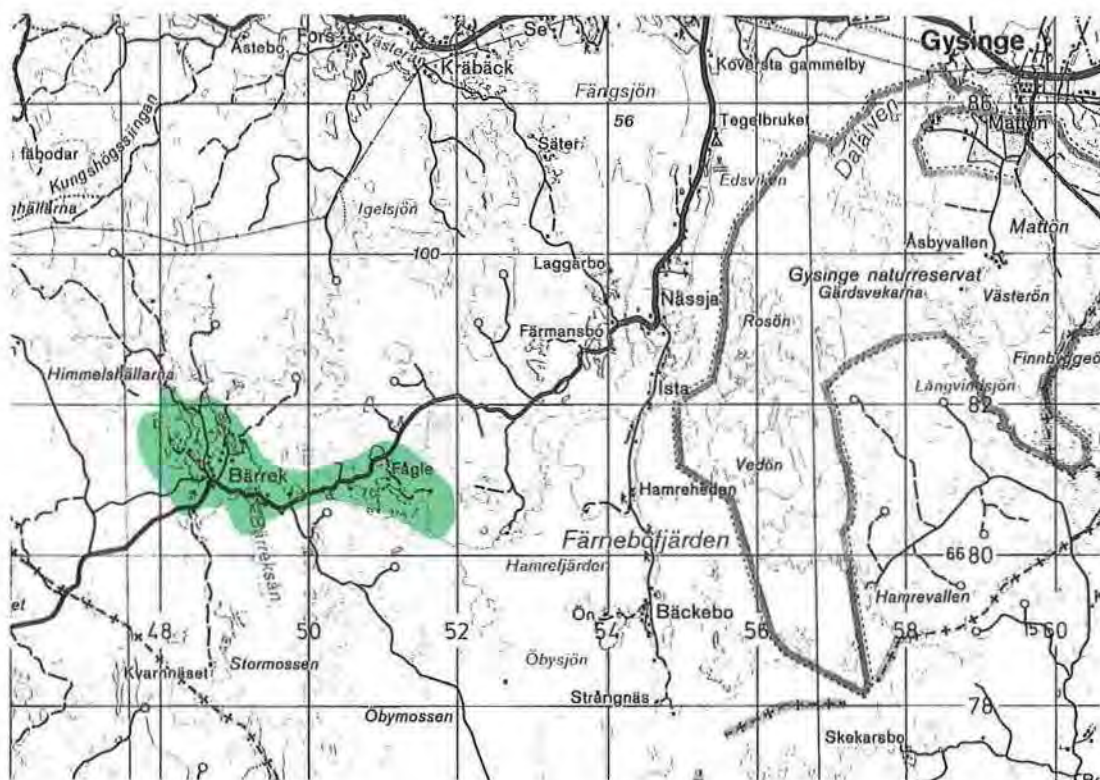
Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård:

Bärreksån rinner genom ett mycket flackt landskap, omgiven av kärrmarker och ohävdade älvängar. Talrika hölador och ladrester vittnar om den stora betydelse älv- och bäckängarna en gång hade som producenter av vinterfoder.

Fågle by består av några gårdar, två med parstugor. Hävden är delvis eftersatt. Till den västligaste gården hör dock en betad fuktäng kring Svartbäcken, ett stycke innan den mynnar i Hamrefjärden och Dalälven. Det är den ena av de två kända hävdade strandängarna i gästrikedelen av Dalälven. Av hävdgynnade växter förekommer stagg, darrgräs, hirsstarr, ormröt, rödklint och ängsvädd.

Bärrek är en väl sammanhållen skogsby. Den gamla byn ligger på en flack, stenig kulle med idag ganska begränsade odlingsmarker. Närmast bykärnan finns några blockiga beten. Gårdarna har, efter ekonomibygnaden att döma, varit stora. Mönstret med två boningshus är vanligt och byn har i allmänhet en välbevarad 1800-talskaraktär, med tonvikt på senare delen. Förutom de stora traditionella gårdarna finns några småställen med få nya inslag. Det finns även gamla timmerhus som sommarfäx, lador, smedjor och härbren. Lövträd och stenmurar kantar vägarna. De mer flacka markerna kring byn har varierande hävd, några täkter är övergivna.

Blå karta: 125

Skala: 1:100 000

LAGGARBO, NÄSSJA, ISTA OCH BÄCKEBO

Byar längs åsväg i älvlandskap

Nr: 8105-06

Klass: 2

Källor, riksintresse: RN:96,RK:902,RF:5

NRL:X

Bef skydd:

Socken: Österfärnebo

Areal: 140 ha

Källor, övrigt: NVP:68,AU:DALÄLVEN

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård: FV

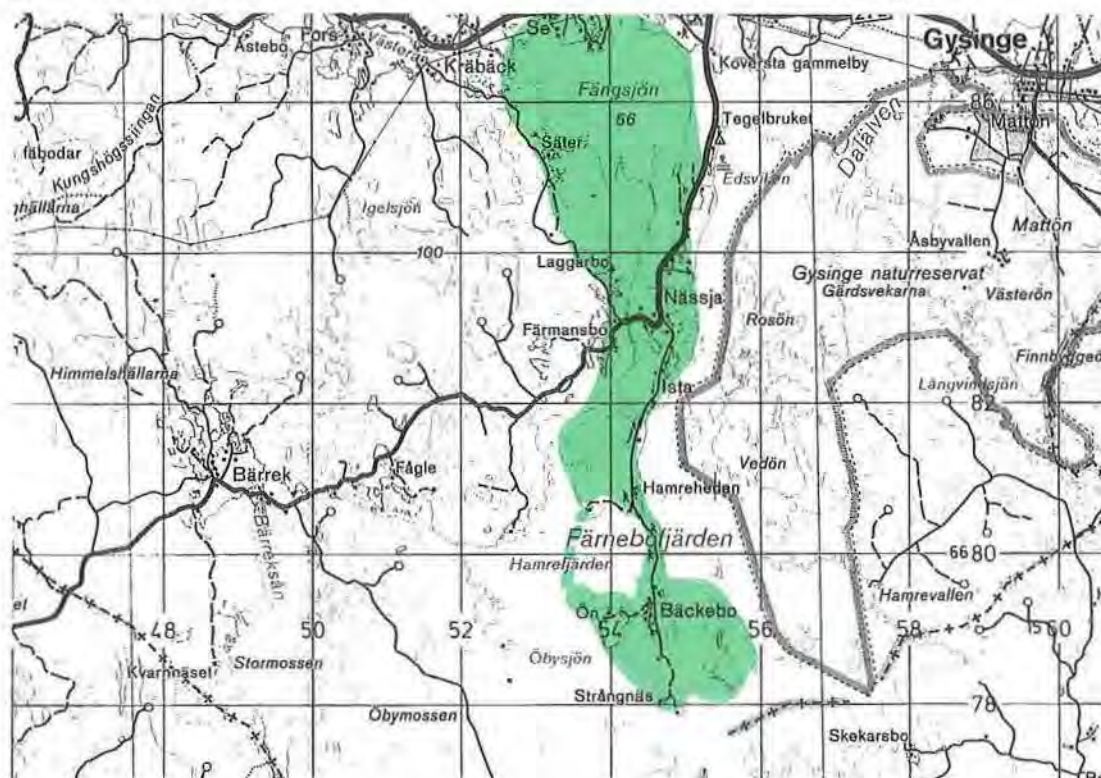
I Dalälvens nedre lopp sker en omväxlande pålagring och erosion av älvmaterial. Jordbruket har gamla anor i området. Vegetationen och landskapet har präglats av att de närande översvämningarna brett ut sig över stora ytor. Översvämningsskärr och älvängar har tidigt tagits i anspråk för fodertäkt. Idag sätter vatten- och våtmarkslevande fåglar sin prägel på området. Fiskjusen har en stark stam.

Fängsjön är en näringsrik lerslättsjö med en klarvattenyta, som kantas av bladvass. Sjön är en betydelsefull fågellokal. Nivåskillnaderna är närmast obefintliga och stränderna är i regel översvämningsskär. Åsvägen är kantad av småställen med små uthus. Nedanför ligger de gamla slättermarkerna.

Laggarbo har en gård med mark ner mot våtmarkerna söder om Fängsjön. Där står en lång, ovanlig ladugårdsbyggnad med tegelomfattningar. Det finns också naturbeten med stenmurar och äldre åkerstrukturer.

Vid vägkorset i Nässja ligger ett par ganska välbevarade gårdar och skogsarbetarbostäder. Längre söderut, i Ista, ligger en större gård omgiven av flacka slättervallar på båda sidor ända ner till vattnet. Åsen är smal med öppet vatten på båda sidor. Ett par gravfält ligger utefter åsen. Längre ut mot väster ligger gamla slättermader. I Hamreheden finns några små torpställen.

Vid Bäckebo har en by bildats av små stugor. Mot öster finns älvängar.

Blå karta: 125

Skala: 1:100 000

GYSINGE

Odlingsmarker i bruksmiljö (Se även Gävle 8004-10)

Nr: 8105-08

Klass: 3

Källor, riksintresse: RN:96, RK:903, RF:5,
NRL:X

Befskydd:

Socken: Österfärnebo

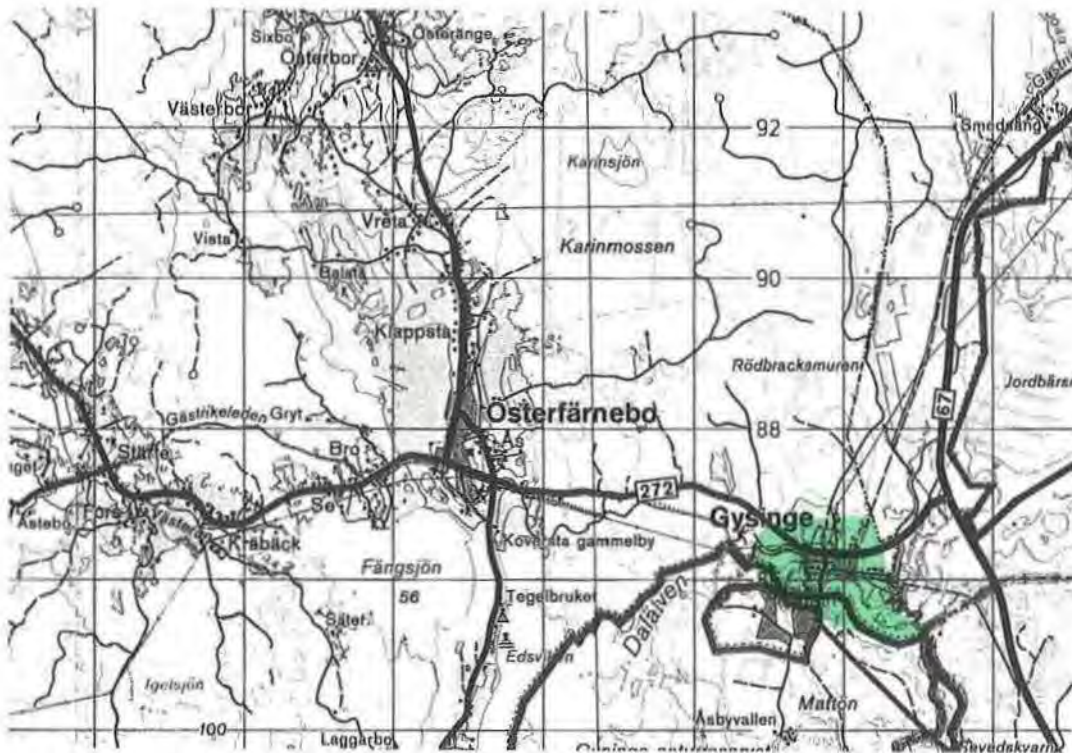
Areal: 20 ha

Källor, övrigt: NVP:97, ÖP:N,F, ÄoH:61
AU: Dalälven

Värdekriterier: a,b,c,d,e,f,g

Bef vård:

År 1668 lämnades privilegium för en masugn i Gysinge. Tillverkningen vid bruket upphörde helt 1927. Endast fragment av verkstäderna är bevarade. Däremot är bruksbyn med bostäder, uthus, magasin och värdshus välbevarad. Även bruksherrgården från 1830-talet, med tillhörande ekonomibyggnader och park, finns kvar.

Blå karta: 125

Skala: 1:100 000

GÄVLE KOMMUN

I Gävle kommun finns större delen av odlingsbygden på Valboslätten väster om Gävle, i Hedesunda vid Dalälven i sydligaste kommundelen samt i Hamrånge längst i norr.

Areal i bevarandeprogrammet

Drygt 55 % av dagens odlade mark finns med i bevarandeprogrammets klass 1–3. Hedesunda församling står för all areal i klass 1.

Församling	Antal objekt	Areal klass 1, ha	Areal klass 2, ha	Areal klass 3, ha	Areal klass 1–3, ha	Tot areal odlad mark ha
Heliga Trefaldighet	3	0	1	16	17	106
Hamrånge	4	0	473	55	528	739
Hedesunda	11	1057	38	391	1486	2392
Hille	5	0	10	514	524	874
Valbo	6	0	335	210	545	1386
GÄVLE	29	1 057	857	1 186	3 100	5 497

1. Antal objekt och areal (ha) i klass 1, 2 resp 3 samt total åkerareal, ha.

Markanvändningens förändring

Mindre än hälften, 45%, av 1927 års åkerareal finns kvar 1993. Till en del beror minskningen naturligtvis på tätortens expansion, endast en tiondel av åkerarealen återstår i det som tidigare var Gävle stad. Även odlingsbygderna i nära anslutning till tätorten, i Valbo och Hille församlingar, har kraftigt minskat sin odlade areal under de senaste 70 åren. 10% av betesmarken återstår år 1993 jämfört med 1927. På några öar i Gävlebukten finns 12 hektar torr ängsmark utan hävd, men med botaniska kvaliteter på grund av den långsamma successionen. Dessa är således inte slätterängar i egentlig mening och har inte heller redovisats som sådana år 1927. I övrigt är resterna av slätterängar mycket små, liksom för övriga delar av länet.

Församling	Areal åker ha		Areal betesmark ha		Areal slåtteräng ha	
	1927	1993	1927	1993	1927	1993
Heliga Trefaldighet	1074	106*	11*	0	0	17,2**
Hamrånge	1321	739	428	22	433	1,0
Hedesunda	3948	2392	924	109	859	1,6
Hille	2134	874	290	46	341	0,5
Valbo	3603	1386	435	38	271	0,3
GÄVLE	12080	5497	2088	215	1904	20,6

2. Areal olika marks lag år 1927 och 1993. Naturlig betesmark motsvaras av "ordnad betesäng" och "annan betesäng" 1927. Uppgifterna om slåtteräng 1993 är hämtade från ängs- och hagmarksinventeringen 1993.

* 1927 redovisas uppgifter avseende Gävle stad.

** 12 ha är torr, kustnära ängsmark utan hävd

Förändring i djurantal 1927 – 1993

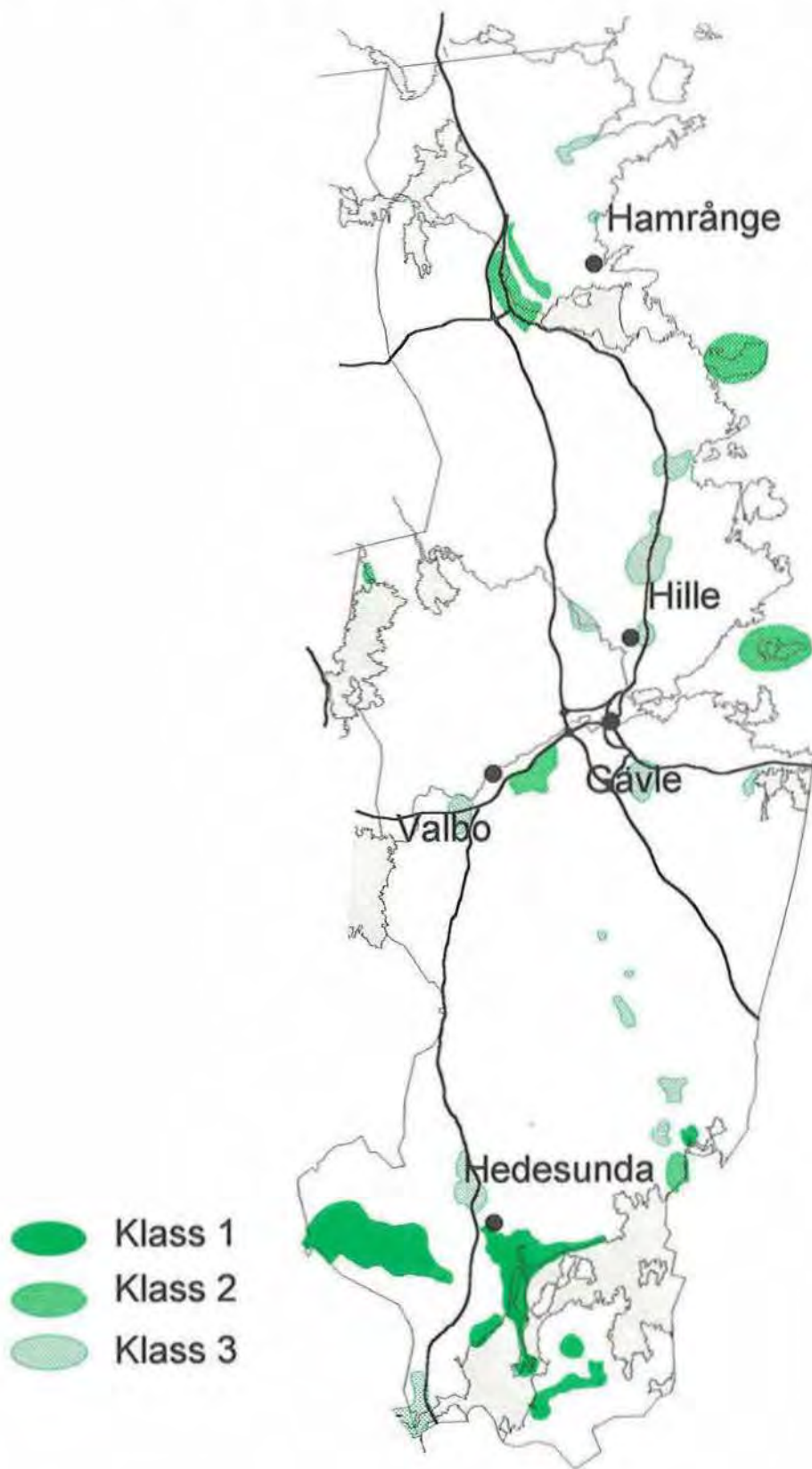
Antalet mjölkkor har minskat drastiskt de senaste 70 åren. I en tidigare djurtät församling som Valbo t ex, är mjölkkoantalet idag endast 5% av antalet 1927. Totalt i kommunen har antalet mjölkkor minskat med 90 %. Detta innebär, att från att år 1927 haft en balanserad djurhållning i förhållande till åkerarealen har man nu fått ett stort överskott på åkerareal i förhållande till antal nötkreatur. Det gör jordbruken mer beroende av att få inkomster utifrån, vilket också närheten till tätorter som Gävle och Sandviken ger möjlighet till.

Församling	Mjölkkor		Övr nötkreatur	
	1927	1993	1927	1993
Heliga Trefaldighet	1074*	0	134*	3
Hamrånge	946	90	283	375
Hedesunda	2356	365	998	914
Hille	1208	290	448	485
Valbo	2724	128	868	272
GÄVLE	8308	873	2731	2049

3. Antal nötkreatur år 1927 och 1993.

*avser Gävle stad

BEVARANDEOMRÅDEN I GÄVLE KOMMUN

ÖAR I GÄVLEBUKTEN

Fodermarker vid fiskehamnar

Nr: 8001-01

Klass: 2

Källor, riksintresse: RN:90,91

Bef skydd:

Socken: Heliga Trefaldighet

Areal: 12 ha

Källor, övrigt: NVP:51,53,54, ÖP:K,N,F,
ÄoH:43,44,45,46

Värdekriterier: b, d, e, f, g

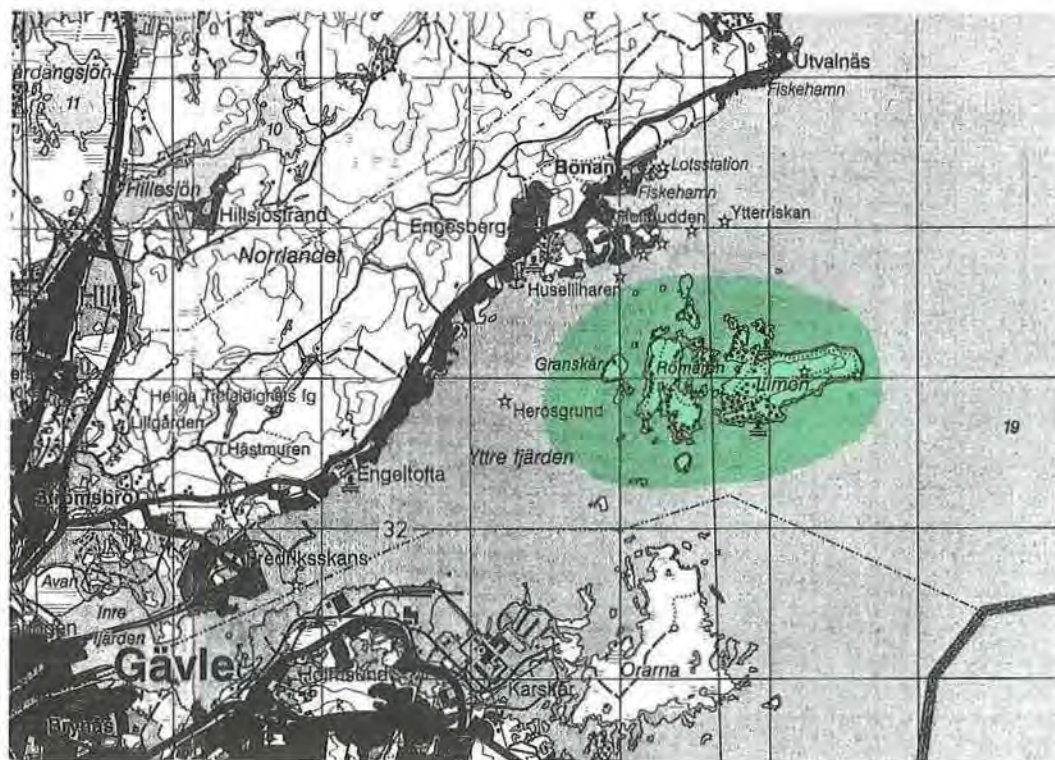
Bef vård: NOLA

De gamla fiskehamnarna i länet var ofta kombinerade med någon form av fäboddrift. Jordbruk och fiske var kompletterande näringar. Man fiskade under sommarhalvåret och framförallt tiden före höbärgningen. Under 1800-talet blev fisket mera en angelägenhet för icke jordägande, så kallade strandsittare, och en yrkesfiskarkår började byggas upp. Några minnen av den äldre traditionen finns bevarade, bland annat på några öar i Gävlebukten. Här finns slätteräng kvar från fiskejordbruksepoken. Trots att de torra örtbackarna idag är utan hävd är de biologiska värdena fortfarande väl bibehållna.

Lövgrund är en av de större öarna i de yttre delarna av Gävle skärgård. Redan 1579 uppläts fisket här åt Gävles invånare. Den välbevarade fiskarebebyggelsen är koncentrerad till öns norra hamn. Här finns också ett kapell, byggt i trä 1831.

En bård av havtorn och al omger ön. Vegetationen är i övrigt kalkpåverkad och av torrängstyp. Kring bebyggelsen finns rester av den forna ängsmarken. Det förekommer bland annat backlök, sanddraba, knölsmörlomma och mandelblom.

Eggegrund är yttersta utposten i Gävle-

Blå karta: 135

Skala: 1:100 000

bukten. Här har varit fyrplats sedan 1838. Stora delar av denna nederbördsfattiga ö intas av träd- och buskbärande ängsmark med rosor, getapel, try, måbär, oxbär och en. Bitvis finns stora, helt öppna partier. Det är fiskejordbrukarnas gamla slåtter- och betesmarker och husgrunder är andra minnen från denna tid. Den kulturmarksbundna höksångaren häckar här. Ängsfloran innehåller bland annat många sydliga och sydostliga kalkväxter. Myntor, malört, grådaba, sanddraba, vårfingerört, backglim, backlök, slåtterfibbla, och darrgräs hör till denna.

Limön är en av de större öarna i Gävlebukten. Förr fanns där ett arrendejordbruk. En rest från den tiden är ett stycke ängsmark på västra delen. Artrikedomen är påfallande, med exempelvis blodnäva, brudbröd, kantig fetknopp och darrgräs. Limön (Kalkön) är utnyttjad av såväl fast, som rörligt friluftsliv. Ängsresten "hävdas" enbart genom det slitage fritids-

husägare och andra besökare orsakar.

Römaren ligger väster om Limön. Förr fanns, framför allt i de låglänta, fuktiga delarna och längs stränderna, omfattande slåtterängar på denna ö. Samtidigt var de andra delarna av ön betesmark för kor, som färjats över från Limön. Detta pågick in på 1900-talet. I Römarens sydöstra del finns en gräsmarksrest, som ingått i betesmarken. På ideell grund försöker man genom röjningar och årlig slåtter bevara och förstärka de kulturberoende botaniska värden marken besitter. Ängsgentiana växer till exempel här på sin enda säkra ängslokal i länet. Det vårdade området är nu cirka två hektar. Karaktärsarter är gullviva, luddhavre, knyllhavre, kungsmynta, bergmynta, blodnäva och vitmåra. Dessutom finns bland annat låsbräken, darrgräs, älvväxing, vildlin och rosettjungfrulin.

Andra öar i Limöarkipelagen med intressanta örtbackar är Granskär och Gräsharen.

Fiskeläget på Lövgrund

RUNSTENSÄNGEN OCH JÄRVSTA NORRA HAGEN

Tätortsnära odlingsrester, fornlämningar

Nr: 8001-02

Klass: 3

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Heliga Trefaldighet

Areal: 8 ha

Källor, övrigt: NVP:63, ÖP:K,N,

ÄoH:48,47,49

Värdekriterier: b, c, d, e, f, g

Bef vård: FV, NOLA

Hemlingby friluftsanläggning från 1953 består till stora delar av dikade myrmarker. Rester av ett äldre odlingslandskap finns på flera ställen. Runt Hemlingbyberget, väster om Hemlingbysjön och vid Gammelbyn i Järvsta brukas till exempel jordbruksmarker.

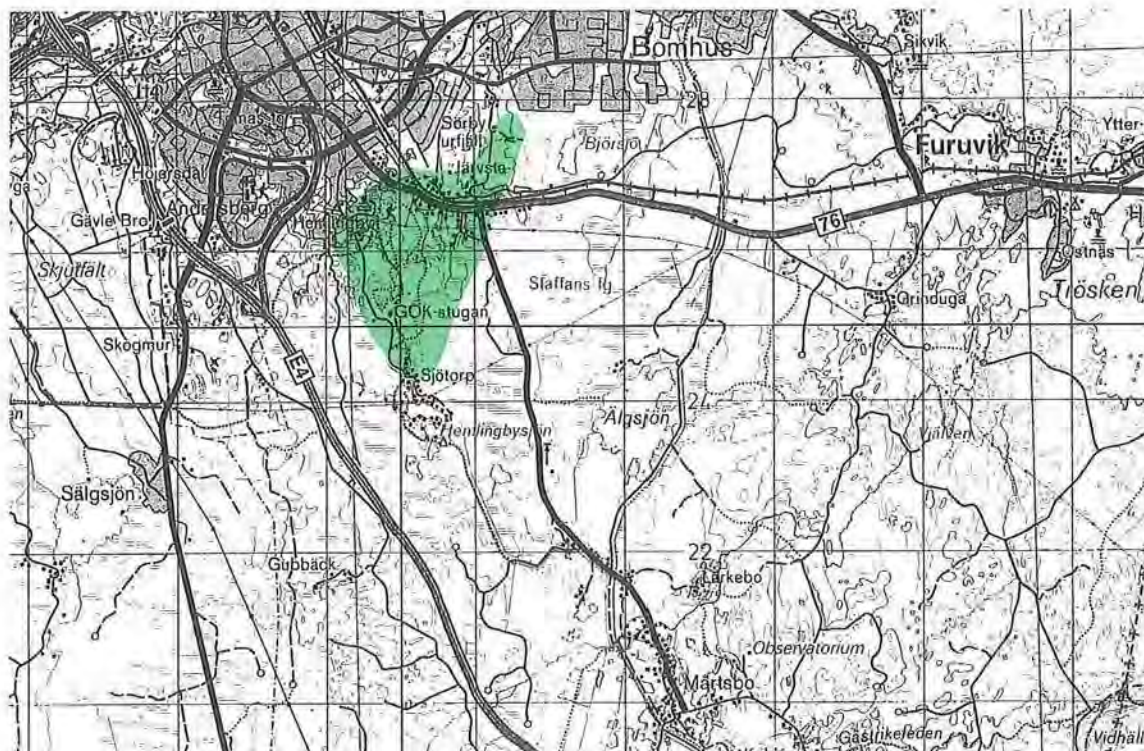
Strax söder om infarten till Hemlingby friluftsområde finns en åker, som nästan omsluter en moränrygg med en rad gravhögar på krönet. Här är florin artrik med bland annat ängshavre, flentimotej, vårstarr, backklöver, brudbröd och tjärblomster.

Järvsta by ligger i kanten av Gävles stadsbebyggelse. På norra sidan av vägen mellan Gävle och Skutskär finns en artrik hage, som

ligger på en lång moränrygg med en serie järnåldersgravar. Åsen omges på alla sidor av uppodlade sedimentmarker.

Vid Järvsta, öster om Skutskärsvägen, finns även fornlämningsområdet Runstensängen. Här finns gravrösen, stensättningar och en runsten. I fornlämningsområdets grässvål finns sydostliga ängsväxter som flentimotej, vårveronika, backförgätmigej, backklöver och brudbröd. Bland andra hävdgynnade växter finns ängsnejlika, backglim, rockentrav, svart- och rödklint samt darrgräs.

Kvarnmuren är med all sannolikhet ett gammalt slätterkärr med förekomst av krävande, högvuxna starrarter.

GRINDUGA

Jordbruk till skogsby vid sjö

Nr: 8001-03

Klass: 2

Källor, riksintresse: RN:93

Socken: Heliga Trefaldighet

Areal: 8 ha

Källor, övrigt: NVP:72, ÖP:N,K, ÅoH:50

Bef skydd:

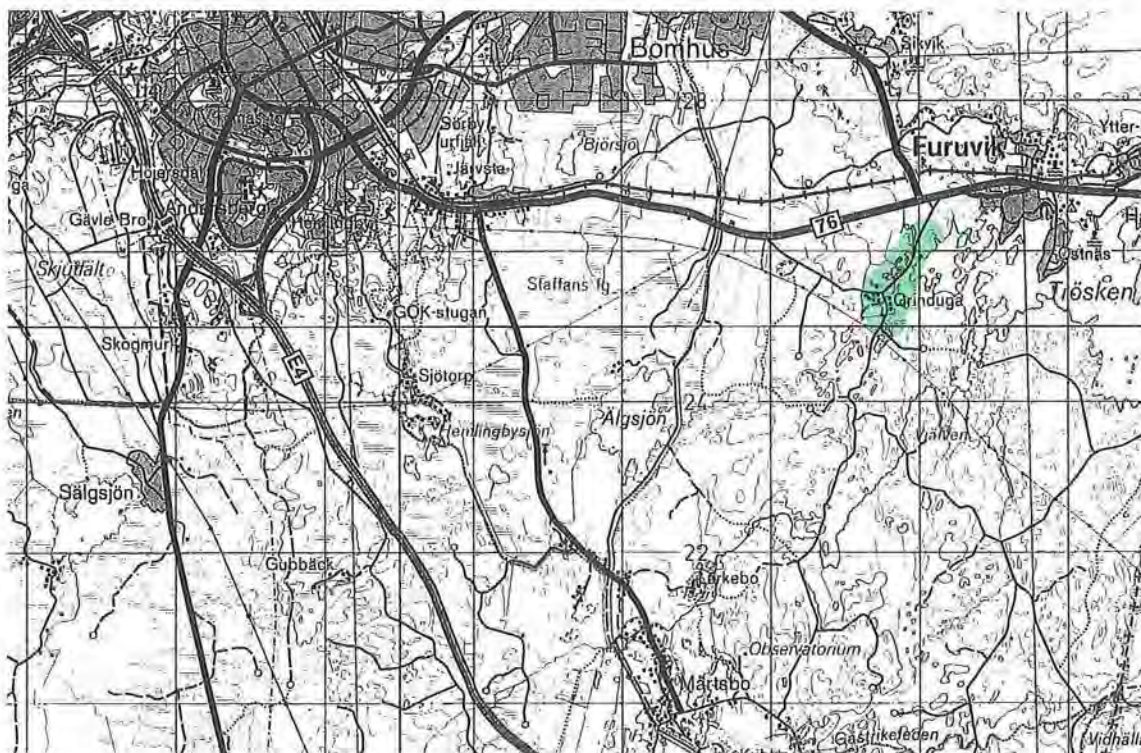
Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård: NOLA

Grinduga är en by med industriarbetarbostäder väster om sjön Trösken i skogslandskapet öster om Gävle. En av gårdarna i anslutning till byn har fortfarande jordbruk. Odlingslandskapet är ålderdomligt med höga helhetsvärden. Åkerfigurerna är små, flikiga och omgivna av lövrika kantzoner med hassel, ask och andra ädla lövträd. Här finns enebackar odlingsrösen, trögärdesgårdar och slingrande vägar. I gamla hack-

slätterytor och betesbackar mot åkermarken finns bl a ängshavre, brudbröd, backglim, kungsmynna, vädcklint och gullviva. En del äldre uthus förekommer. Norr om gården sker ett extensivt åkerbruk medan markerna i söder hägnats för bete med ungnöt.

I ett rikkärr mellan Grinduga och Trösken växer många krävande orkidéer och starrarter.

Blå karta: 135

Skala: 1:100 000

AXMAR

Odlingslandskap vid havsvik - fiskejordbruk

Nr: 8003-01

Klass: 3

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Hamrånge

Areal: 50 ha

Källor, övrigt: NVP:(12), ÖP:k

Värdekriterier: a, b, c, e, f, g

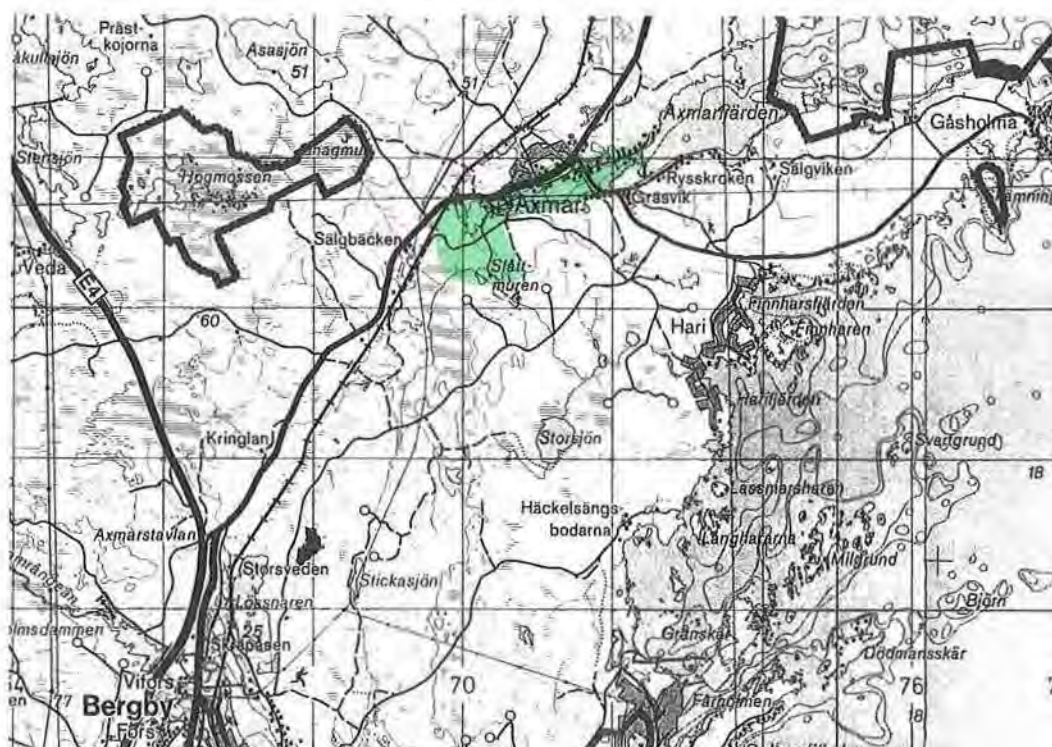
Bef vård:

Axmar by ligger längst in i Axmarfjärden. Jordbruket kombinerades en gång med fiske och fraktskeppning. Det senare förlorade sin betydelse när järnvägen drogs genom bygden. I den före detta hamnen finns en hel del äldre fiskarbebyggelse kvar, men många gårdar har byggts om. I själva hamnen finns en gammal, mindre sjöbod i bart timmer med påbyggd bräddel. I övrigt är båthusen större och nyare.

Byns äldre bebyggelse har jordbrukskaraktär.

I centrala byn finns flera, välbevarade hus från sekelskiftet. Uthuslängorna är långa och låga. De stora och fina ladugårdarna är överlag från slutet av 1800-talet eller sekelskiftet. Den odlade marken är ganska platt och i bra hävd. På den står enstaka, långa brädlador.

Söder om Axmar by ligger något avskilt ett par gårdar, som kallas Slåttmuren. Storspov häckar i dess närhet. I väster finns det en sänkt och numera igenväxt sjö.

Blå karta: 145

Skala: 1:100 000

VIKSJÖ

Litet odlingslandskap vid sjöar

Nr: 8003-02

Klass: 3

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Hamrånge

Areal: 4 ha

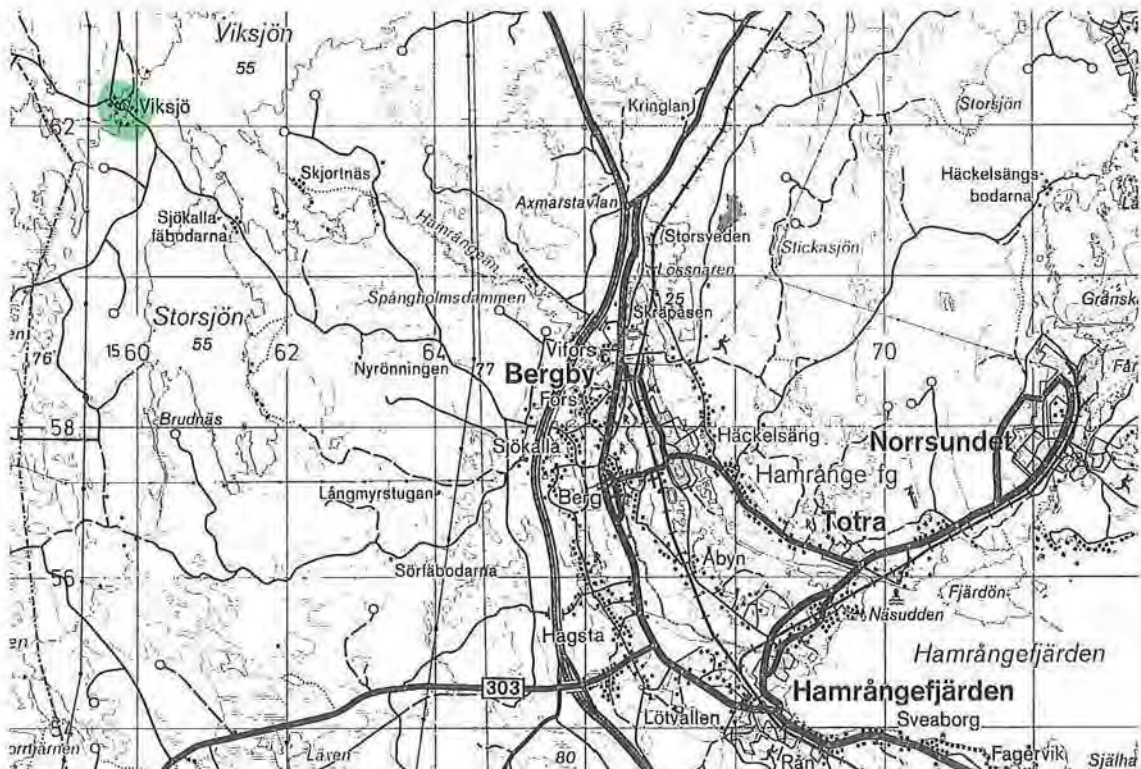
Källor, övrigt: ÄoH:35

Värdekriterier: b, c, d, e, f, g

Bef vård: NOLA

Viksjö är en liten by i skogen nordväst om Bergby. Byn ligger mellan Viksjön och den sju meter högre Stor-Dammsjön. Fallet har använts för bruksdrift. Ett vattenverk finns fortfarande vid fallet. En större gård ligger också vid ån mellan sjöarna. Ån kantas av ekar. Bebyggelsen är från olika tider. Den odlade marken har liten

omfattning. Vid en av gårdarna finns en beteshage, som är rikt ytblockig och sluttar i norr mot Viksjöns strand. Ett hektar av hagen är helt öppen. I den trädbärande delen finns asp, björk, sälg, gran och tall. Det är gott om enbuskar. Darrgräs, stagg, ormrot och svartkämpar finns i grässvålen.

Blå karta: 145

Skala: 1:100 000

CENTRALA HAMRÅNGEBYGDEN

Odlingslandskap på f d havsvik
Fornlämningar, kyrkmiljö, gårdar, järnbruk

Nr: 8003-03

Klass: 2

Källor, riksintresse: RN:82

Bef skydd:

Socken: Hamrånge

Areal: 473 ha

Källor, övrigt: NVP:17,14, ÖP:K,N,
ÅoH:36,37,38

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

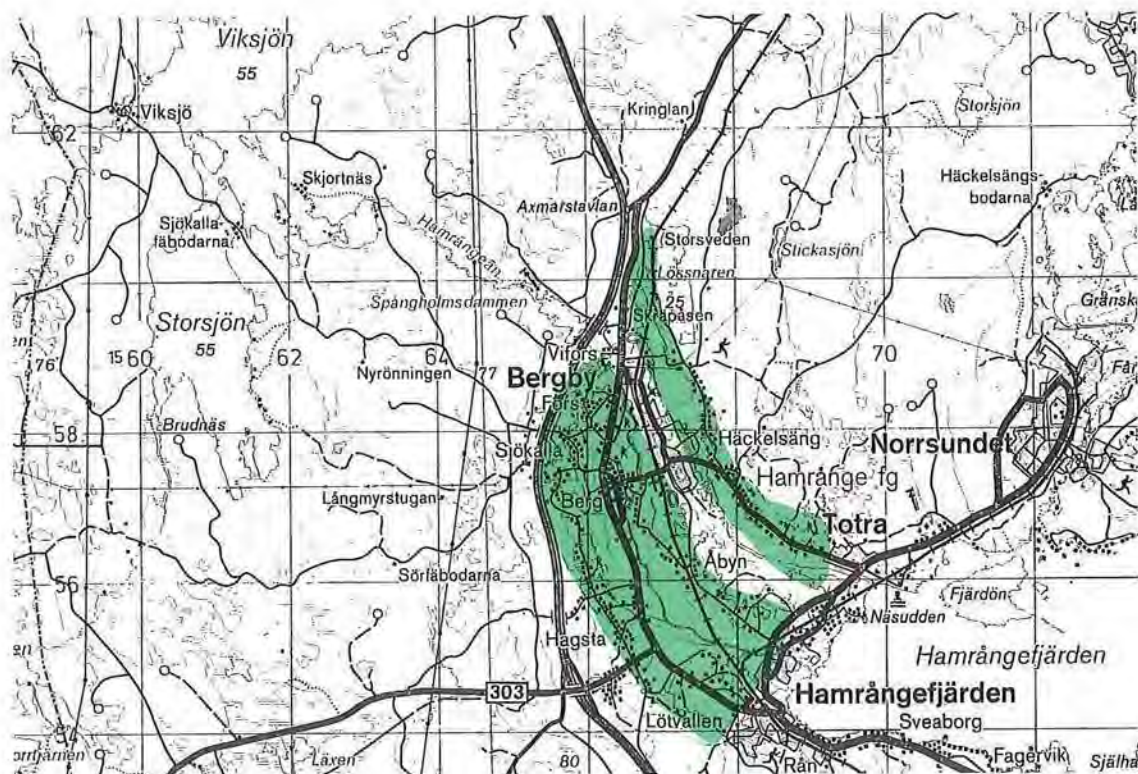
Bef vård: FV

Den odlade bygden kring Bergby, Hagsta, Totra och Hamrånge kyrka består av två vida dalgångar, som skiljs åt av en bergsrygg. Tidigare var de två armar av havet och Hamrångefjärden. De möttes strax norr om Vifors.

Kyrkan i nygotik är från mitten av 1800-talet. Den ligger på en brant kulle mitt i bygden. Tidigare fanns här en medeltida kyrka. Bergryggen i norra delen av Bergby består av näringsrik

och lättvittrad grönsten, som ger förutsättningar för en mer krävande växtlighet. Floran skiljer sig också från omgivningens, det förekommer t ex ädla lövträd, oxel och hassel. Ån rinner mitt i den breda, västra dalen och floran utefter den har en sydlig prägel.

Vifors järnbruk ligger nordligt i bygden. Det anlades 1694. I bruksmiljön ingår hammarsmedja, herrgård, förvaltarbostad och en bruksgata

Blå karta: 145

Skala: 1:100 000

med arbetarbostäder. Allt från slutet av 1700-talet.

I trakten finns talrika spår av järnåldersbosättningar, i form av gravfält och som lämningar efter primitiv järnframställning. I Fors by finns en samling intressanta gravfält belägna på moränkullar, bara några meter över de omgivande täkterna. Sannolikt har marken varit äng och hage sedan gravarna anlades för tusen år sedan. Hävdgynnade örter som brudbröd, backsmörblomma, slätterfibbla, ängsnejlika, rödklint och stor blåklocka återfinns i grässvålen.

Sjökalla är en by mellan Fors och Berg. Mitt i byn finns en hage med björk, rönn, oxel, surkörnbär, lönn och ask. På backen kan man hitta stagg, darrgräs, slätterfibbla, svartkämpe och ormrot. En ängslada finns i hagen, som också innehåller spår av äldre bebyggelse. Bergs bykärna ligger på en höjd intill gravfältet längs Hamrångeåns västra sida.

Norr om Bergby finns nydikade, hävdade marker. Även mot väster är markerna välskötta med levande jordbruk och beten. Flera centralplanshus förekommer. Mellan Bergby och Hagsta är den dikade odlingsmarken stor och

flack och även söder om Hagsta är markerna stora och platta. Ute på markerna ligger flera gårdar utspridda. Bebyggelsen tättnar mot Hamrångefjärden.

Åbyn är den sydligaste byn längs Hamrångeån. Den ligger öppet i det platta odlingslandskapet. Bebyggelsen består till stor del av gårdar från 1920/1930-talet med ekonomibyggnaderna mot öster i dalen. Vid en av gårdarna finns tre små hackslogar med flera intressanta ängsväxter. Darrgräs, brudbröd, stor blåklocka och ängsnejlika hör till dessa.

Häckelsäng ligger i den östra dalen. Byvägen går uppe på en höjd i öster. Här finns den äldsta åkermarken. I dalen har den gamla havsfjärden dränerats och odlats upp i sen tid. Tidigare var här slagna eller betade strandängar. Här finns en del gårdar med bevarad ursprungskaraktär.

Byn Totra ligger längst i öster, nära Hamrångefjärden. Här finns en kastalruin. Odlingsmarken återfinns på båda sidor om byvägen. Täckerna är stora, men med öppna diken kvar i den före detta ängsmarken i väster. Marken i öster ligger något högre, men den är lika platt som i väst.

Odlingmarken på den f. d. havsfjärden i Häckelsäng

BASTFALLET

Skogsby med småskaligt odlingslandskap

Nr: 8004-01
Klass: 3
Källor, riksintresse:

Socken: Hedesunda
Areal: 24 ha
Källor, övrigt:

Bef skydd:

Värdekriterier: a, b, c, e, f, g
Bef vård:

Bastfallet ligger i ett svagt kuperat skogsområde. På väg till byn möter man igenplanterade täkter. Odlingslandskapet är småskaligt och i hävd. Mitt i byn finns beten, både på vall och i naturbetesmark. Gårdarna ligger i kanten av

odlingsmarken. Bebyggelsen är blandad. Det finns t ex centralplanshus, ett med vinkelbyggt uthus, en gjutstensladugård, en parstuga och ett PerAlbintorp.

Blå karta: 135

Skala: 1:100 000

LÖVÅSEN

Odlingslandskap kring mindre landsbygdscentrum

Nr: 8004-02

Klass: 3

Källor, riksintresse:

Befskydd:

Socken: Hedesunda

Areal: 36 ha

Källor, övrigt:

Värdekriterier: a, b, c, e, f, g

Befvård:

Lövåsen är bygdens centrum. Det har bygata med staket fäst på stenstolpar. Missionshus, skola och lärarbostad ligger på rad. Atmosfären är genuin landsbygd. Längs byvägen finns en vällagd stenmur och en lång, låg ladugårdslänga. Norr om

centrumdelen finns levande jordbruk. På de flacka täkterna står några lador och kor går på bete. Betsmarken sträcker sig delvis in i skogen. I skogskanten ligger en smedja.

Blå karta: 135

Skala: 1:100 000

KÅGBO

Radby i älvlandskap

Nr: 8004-03

Klass: 1

Källor, riksintresse: RN:96, RF:5, NRL:X

Bef skydd:

Socken: Hedesunda

Areal: 29 ha

Källor, övrigt: NVP:113, ÖP:N,K,
AU: Dalälven

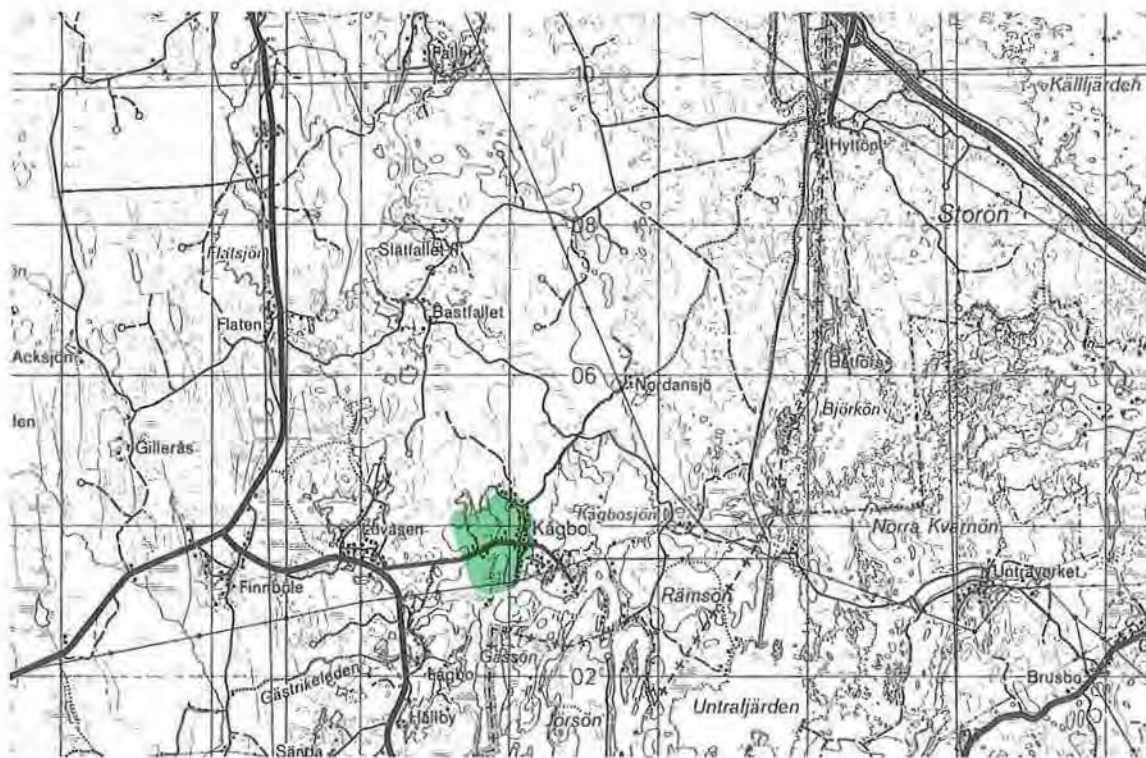
Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård:

Mellan Bramsöfjärden och Untrafjärden bildar Dalälven ett flikigt och öriskt älvlandskap. Längs en svagt markerad ås rakt norrut från älven ligger gårdarna i radbyn Kågbo. Bygatan kantas av staket med stenstolpar och stora lövträd. Några obebyggda tomter vid bygatan antyder att gårdar flyttats bort. Byggnaderna är relativt välbevarade med flera äldre timmerhus. Många gårdsmiljöer är intressanta med flera välbevarade, traditionella parstugor och flera fina, långa, låga uthuslängor med timrade delar. Även centralplanshus med ekonomibygnader från sekelskiftet hör till bymiljön.

Under 1900-talets första hälft var en ångsåg i drift vid byn. Arbetarebostäder och en del servicebyggnader, som affär m m, och bostäder till dessa, visar förra halvseklets landsbygdsexpansion. Även sommarstugeepoken illustreras nära Kågbo.

Den odlade marken ligger väster om bygatan. Gårdarna omges av steniga hagmarker. Täckerna är flacka och välhävdade med både bräd- och timmerlador och med hässjevirket lutat mot gavlarna. Tidigare fanns betade strandängar, idag är sankta partier igenbuskade.

Blå kartan: 135

Skala: 1:100 000

LÅGBO

Gårdar i älvlandskap

Nr: 8004-04

Klass: 2

Källor, riksintresse: RN:(96), RF:5, NRL:X

Bef skydd:

Socken: Hedesunda

Areal: 38 ha

Källor, övrigt: NVP:113; ÖP:N;F;
ÄoH:56

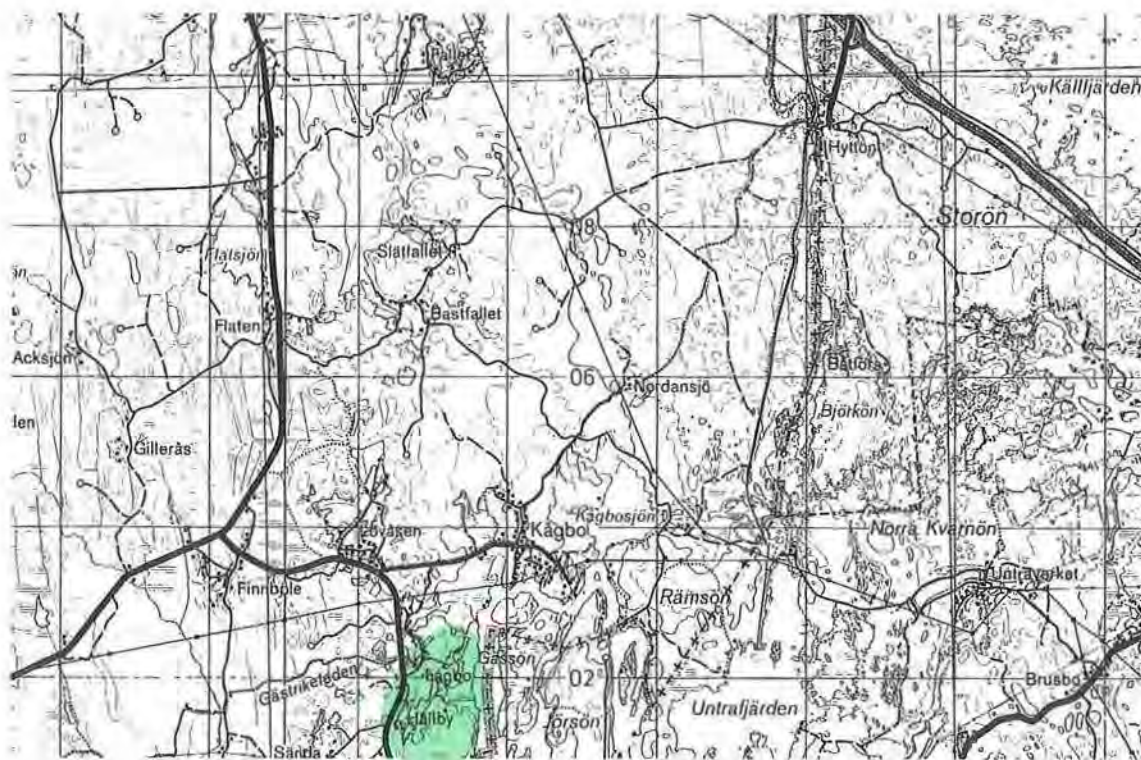
Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård: NOLA

Lågbo är en av byarna nära Dalälven. Här finns välbevarade gårdsmiljöer med många uthus, en del i timmer, och en gjutstensladugård. Markerna är hävdade.

Vid en gård finns ett intressant sammansatt betesområde nära älven, som totalt omfattar fjorton hektar. Det betas av ungnöt och hästar. Markslagen är sötvattenstrandäng, kalkfuktäng, betad skog, hage med träd samt betesvall. Strandängen är en av de två i länet, som är kända vid Dalälven. Den har stora ytor välutvecklad

kortskottvegetation med bland annat ävjepilört, slamkrypor, och rödlonke. Kalkfuktängen är den enda kända i länet, som är hävdad. Här återfinns ängsstarr, älvväxing, darrgräs, ängsnycklar och ormtunga. Där fuktängen går över i ett rikkärr växer rikligt med sumpviol. Betesskogen är rik på lövträd, främst asp och ask, men i vissa partier även rikligt med ek. Hassel ingår i buskskiktet. Ställvis har skogen lundkaraktär. Några ängslador står i betesområdet, som till stor del är hägnat med trägärdesgård.

Blå karta: 125, 135

Skala: 1:100 000

VINNERSJÖBYGDEN

Odlingslandskap i våtmarkskomplex

Nr: 8004-05

Klass: 1

Källor, riksintresse: RN:94

Bef skydd:

Socken: Hedesunda

Areal: 540 ha

Källor, övrigt: NVP:95, ÖP:N;F;K;

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård:

Bysjön är grund och vegetationsrik. Tillsammans med de stora myrarna runt om bildas ett enormt myr- och våtmarkskomplex.

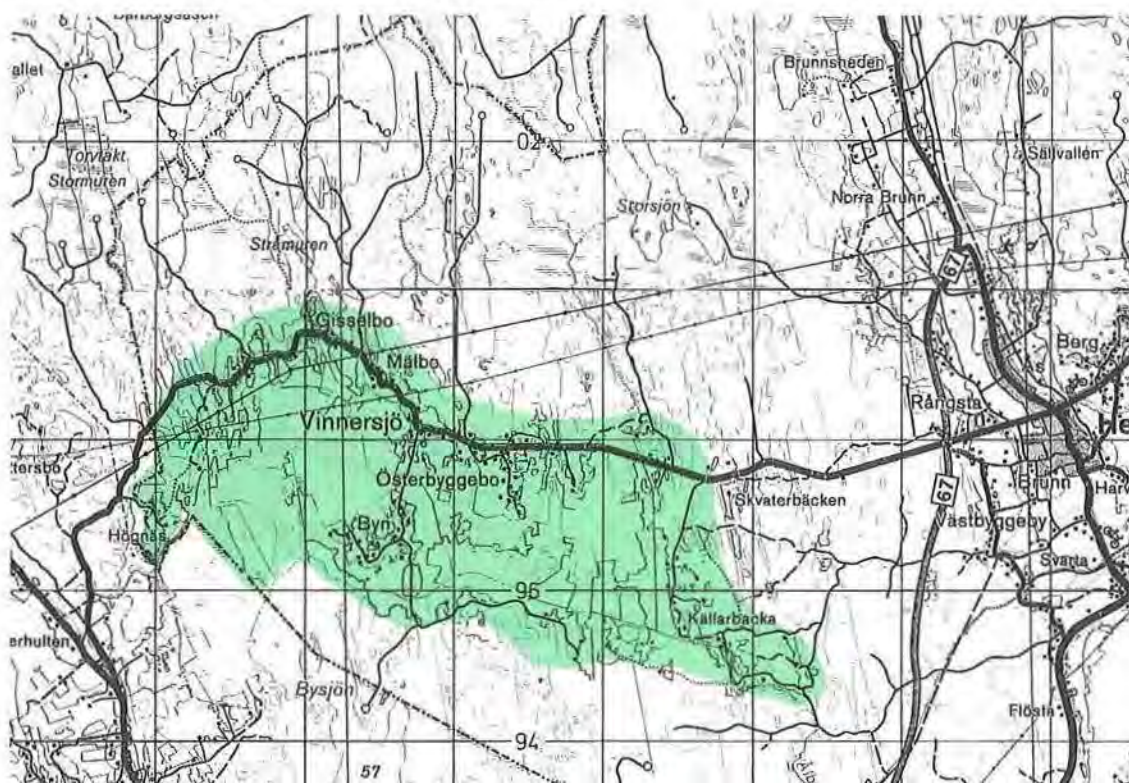
Norr om finns en odlingsbygd med täkter som till stora delar tycks vara nyodlade på tidigare våtmarker. Byarna i bygden, framförallt Byn, ger dock intryck av att vara gamla.

Gårdarna i Byn ligger samlade utefter en slingrande bygata. Byn omges av stora odlingsmarker. Den äldsta åkermarken har legat uppe vid gårdarna. Då var den nyodlade marken nedåt sjön sjöslätter eller kanske beten. I allmänhet är gårdarna stora, med relativt välbevarad ursprunglig karaktär. Ekonomibyggnader är stora och det finns inslag av äldre timmerbyggnader.

Källarbacka verkar vara ett slags fåbodområde med tre spridda fåbodrar längs skogskanten. I anslutning till bebyggelsen ligger flacka nyodlingsmarker med brädlador.

Betesmarker finns på flera ställen. Mot Österbyggebo öppnar sig de flacka markerna. Ett långt timrat uthus, några äldre smågårdar och några 1800-talsjordbruk med stora ekonomibyggnader bildar en bymiljö längs gamla Vinner-sjövägen.

Även i Mälbo är markerna flacka och välhävade. Det finns också ett skogsarbete. I Gisselbo finns en betesmark i skogen, med en bit stenmur och även en stensträng.

NORRA BRUNN

Nyodlingslandskap

Nr: 8004-06

Klass: 3

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Hedesunda

Areal: 283 ha

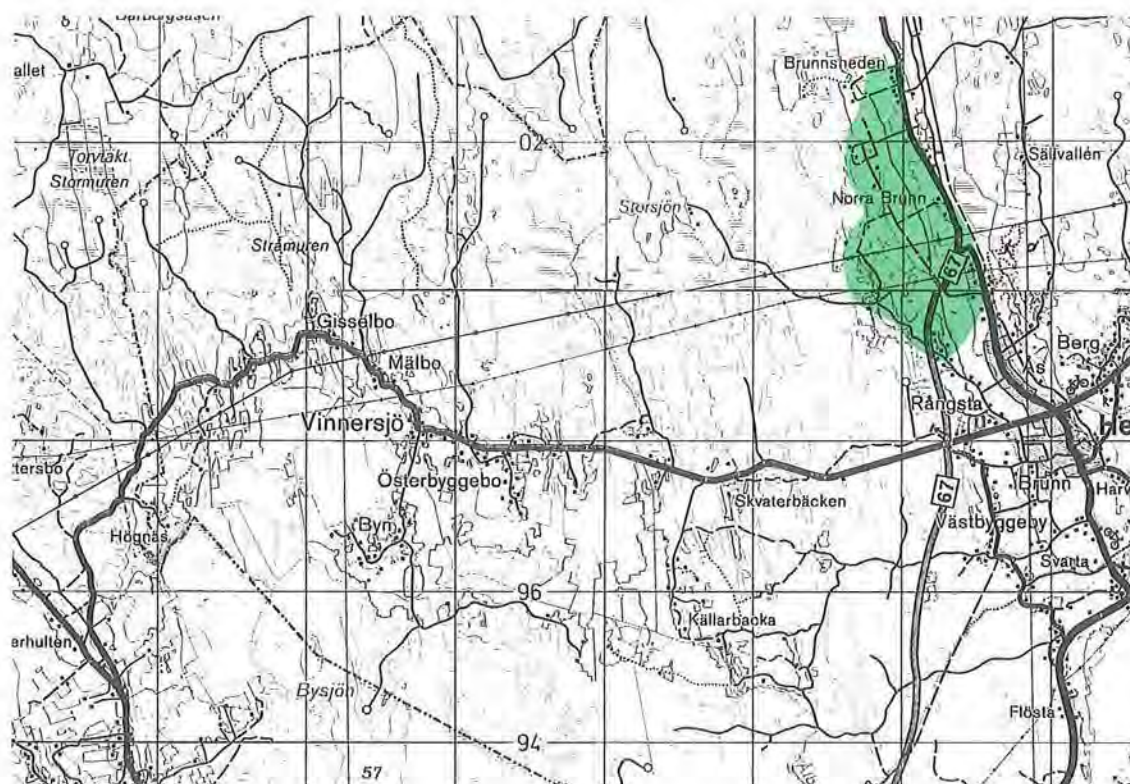
Källor, övrigt: NVP:(96)

Värdekriterier: a, b, c, e, f, g

Bef vård:

Norra Brunn ligger norr om Hedesunda, på västra sidan om vägen mot Valbo. Odlingssmarken är mycket flack och välhävdad. Det finns en stor timrad lada. Vägarna i området är raka med rätvinkliga vägshål och gårdarna ligger glest

spridda. Det hela ger intryck av ett nytt landskap tillkommet efter ett skifte. En välbevarad gård med centralplanhus och nyare uthus samt bagarstuga finns i byn.

Blå karta: 125, 135

Skala: 1:100 000

CENTRALA HEDESUNDABYGDEN

Odlingsbygd kring gammal åsväg i älvlandskap

Nr: 8004-07

Klass: 1

Källor, riksintresse: RN:96, RK:807, NRL:X

Bef skydd:

Socken: Hedesunda

Areal: 390 ha

Källor, övrigt: NVP:106,104,107,108,
ÖP:N,K,F, AU:Dalälven, ÅoH:57

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård:

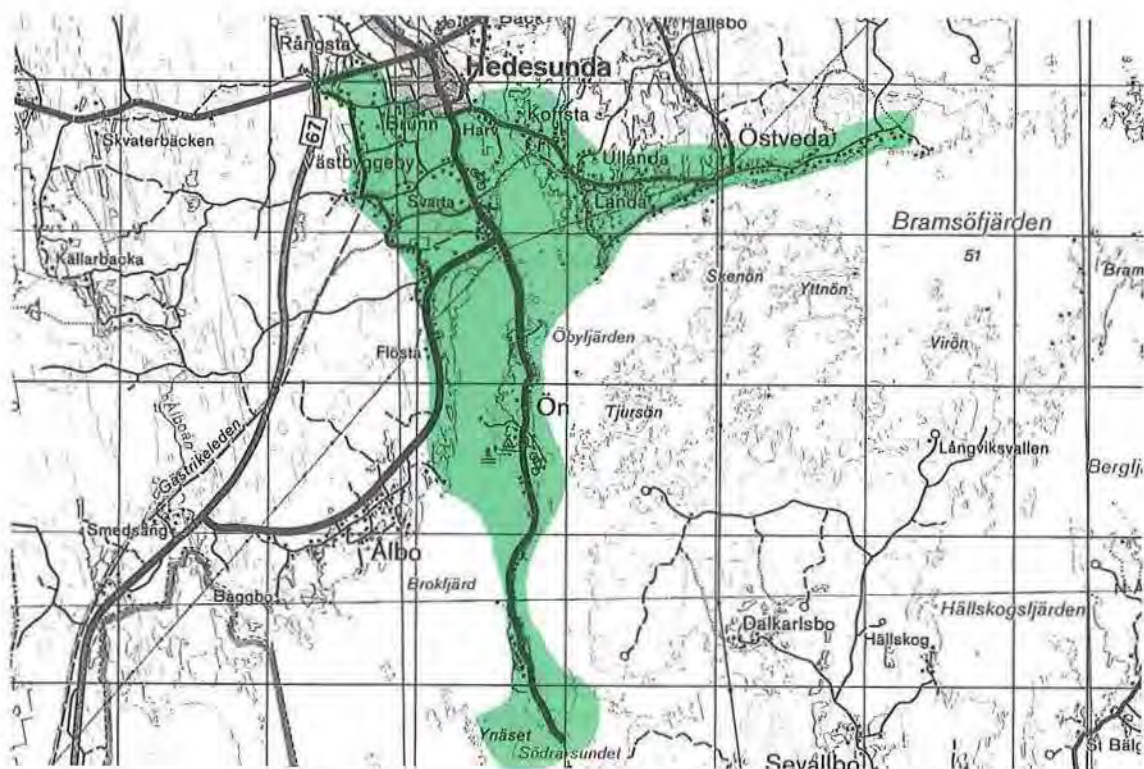
Enköpingsåsen och Dalälven var två av forntidens viktigaste färdstråk. De möts i Hedesunda. Trakten har länge varit bebodd och rik på fornlämningar. I byarna Koffsta, Ullanda, Landa, Berg, Bäck och Ölbo finns järnåldersgravar i anslutning till bytomterna. Det flacka landskapet är uppbyggt av morän, som fått en tunn pålagring av sediment. I navet för ringen av åldriga byar finns resterna av en forntida borg.

På ön, det vill säga åsen tvärs över Dalälven, finns rester av en stenåldersboplats. Här finns också ett gravfält från järnåldern. Åsen skiljer Hedesunda- och Bramsöfjärdarna. Den karaktä-

ristiska ryggformen märks bara mitt på ön, vid Miheden.

Norra ön har ett odlingslandskap där tåkterna är en mosaik av betesvallar, åkerholmar och skogsbyn. I brynen finns tall, björk, rönn och lind och enar är spridda på åkerholmarna. På torrbackarna prunkar örter som svartkämpe, brudbröd, ängsvädd, gulmåra och ormrot.

Hedesunda kyrka ligger på åsen nära älven. Den byggdes 1775 på ruinen av en medeltidskyrka. Några detaljer från den gamla kyrkan ingår i den nya. Våtmarkerna vid kyrkan hör till de mest lättillgängliga fågelbiotoperna i dalälvsområdet.

Blå karta: 125

Skala: 1:100 000

Det är värdefullt såväl för rastande, som häckande arter.

Byn Brunn, på åsen norr om kyrkan, har förtätats och vuxit och bildar Hedesunda sockens centralort. Mellan ön och kyrkan är det öppen odlingsmark med spridda gårdar. I viss mån har nya villor och annan bebyggelse splittrat jordbruksbebyggelsen.

Flösta och Oppåker har stora välhävdade, flacka gården utan odlingshinder. Här finns också naturbetesmarker.

I Västbyggeby är också markerna vida, välhävdade, flacka och utan odlingshinder. Bebyggelsen är mycket blandad. De nya husen ligger längs skogskanten och flera torp och småbruk finns i väster. Ute på täkterna ligger en del större gårdar från sekelskiftet.

Även i Rångsta är markerna stora, välhävdade, flacka och utan andra odlingshinder än

brädlador i olika storlekar. Ett före detta fåboställe har en mycket liten bostuga och en stor ekonomibygnad, ett mönster som återkommer på flera ställen i Gästrikland.

Östveda ligger öst i bygden intill älven. Det är en radby där bygatan går på en ås. Bebyggelsen är från slutet av 1800-talet. Mot öster verkar såväl hus som odlingsmark bli mindre. Litet odlingsmark finns i en smal remsa mellan byn och älven. En bredare remsa finns på norra sidan, mot utmarken. Här håller marken på att växa igen.

Täkterna i Landa är blockrika i söder. Här finns äldre timmerbyggnader, både bostadshus, ladugårdar och en lada.

I Ullanda och Koffsta är markerna flacka och med brädlador. Här finns några sekelskiftesgårdar.

Koffsta

ÅLBO

Strandnära by i älvlandskap

Nr: 8004-08

Klass: 2

Källor, riksintresse: RN:96, RK:807, RF:5,
NRL:X

Befskydd:

Socken: Hedesunda

Areal: 45 ha

Källor, övrigt: NVP:100,(98),(99),
ÖP:K,N,F, AU:Dalälven

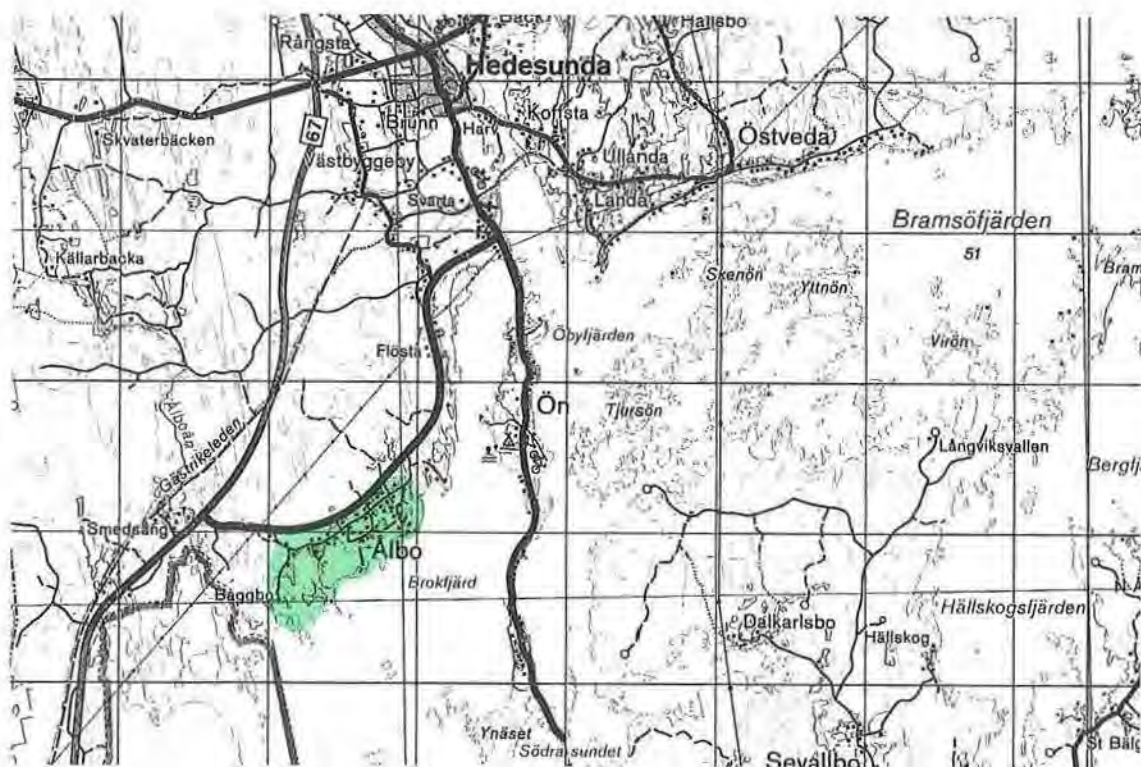
Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Befvård:

På en svagt markerad moränrygg vid Hedesundafjärdens västra strand finns en liten odlingsbygd avgränsad av skog. Den hör till Ålbo by. Bebyggelsen är spridd utefter landsvägen, som går i skogskanten. På en svag förhöjning ligger flera gårdar tätt samlade på den gamla bytomten. Ett ännu äldre byläge kan anas i anslutning till ett gravfält i söder, med ett dussin anläggningar. Odlingsmarken är starkt uppsplittrad av åkerholmar, med blandskog eller buskmark. Några timmerlador står på täkterna, som delvis hägnas av stenmurar. Marken betas av får och nötkreatur. Ålbo by är känd sedan 1400-talet. Den visar

olika stadier i odlingslandskapets utveckling från järnåldern till idag. I centrum av byn finns flera äldre gårdar, men bebyggelsen är numera uppblandad med byggnader från olika tider och med en hel del ställen utan jordbruk. Ekar, lönnar, stenmurar och spjälstaket kantar byvägen. Båtlaningen, som omges av älvängar, visar byns nära kontakt med älven.

Baggbo avslutar bygden i sydväst. Vid vägen ligger ett torp, ett par gårdar samt några timmerlador. Markerna ner mot vattnet är hävdade. Samlade vid en väggorsning ligger flera äldre gårdar med uthus.

Blå karta: 125

Skala: 1:100 000

DALKARLSBO

Bondby med älvängar

Nr: 8004-09

Klass: 1

Källor, riksintresse: RK:807, NRL:X

Socken: Hedesunda

Areal: 14 ha

Källor, övrigt: NVP:105, ÖP:K;N;F;

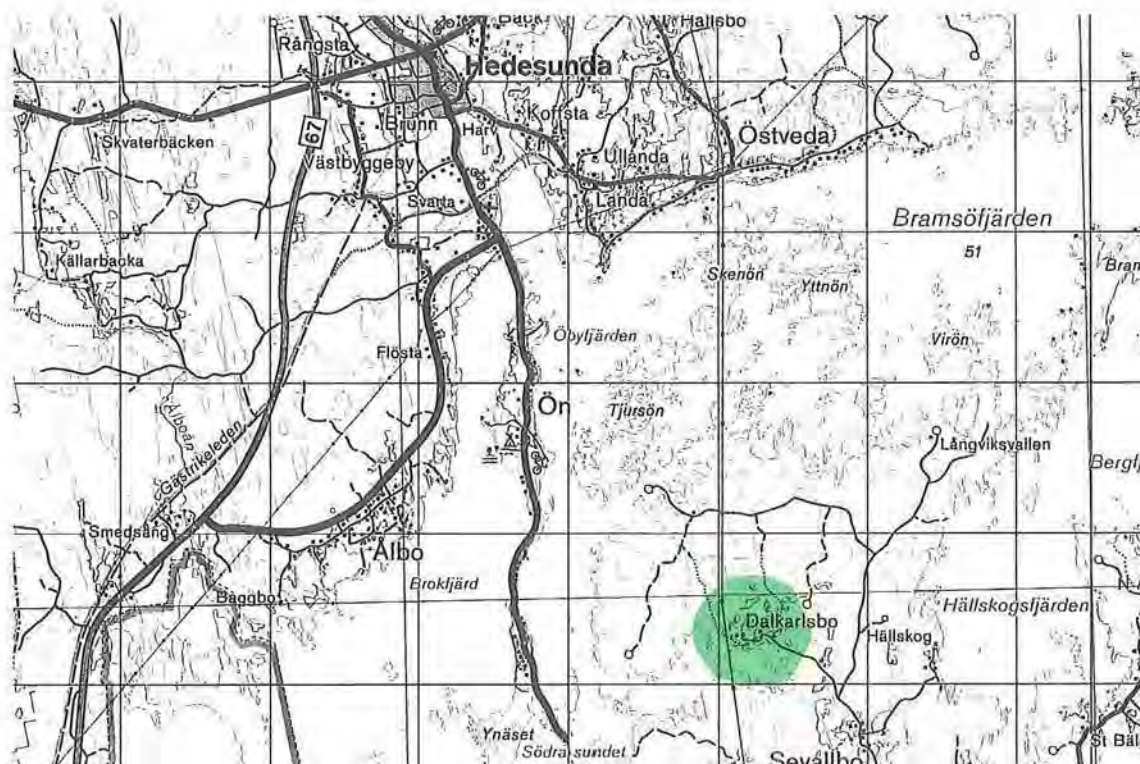
Bef skydd:

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f

Bef vård:

Dalkarlsbo är en väl avgränsad, mindre by i ett ålderdomligt landskap. Den ligger på småkuperad moränmark längs en slingrande grusväg kantad v lövträd och stenmurar. Åkrarna, som är i god häv , är små och oregelbundna. Hagarna är steniga o h det förekommer lövtäktsträd. I väster och södr möter stora älvängsområden med lador och ladrester.

Byn har genuin bystruktur med välskötta gårdar. Bebyggelsen är välbevarad, äldre och traditionell. Centralt i byn ligger en trebyggd gård med tre små bostadshus. Här finns en slaggstensladugård, flera små timmerhus och en smedja.

Blå karta: 125

Skala: 1:100 000

GYSINGE, RÖDBRACKSMUREN OCH STORÖN

Odlingsmarker i bruksmiljö (Se Sandviken, 8105-08 Gysinge)

Nr: 8004-10

Klass: 3

Källor, riksintresse: RN:96, RK:903, RF:5
NRL:X

Bef skydd:

Socken: Hedesunda

Areal: 48 ha

Källor, övrigt: NVP:97, ÖP:N,F, ÅoH:61,
AU: Dalälven

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

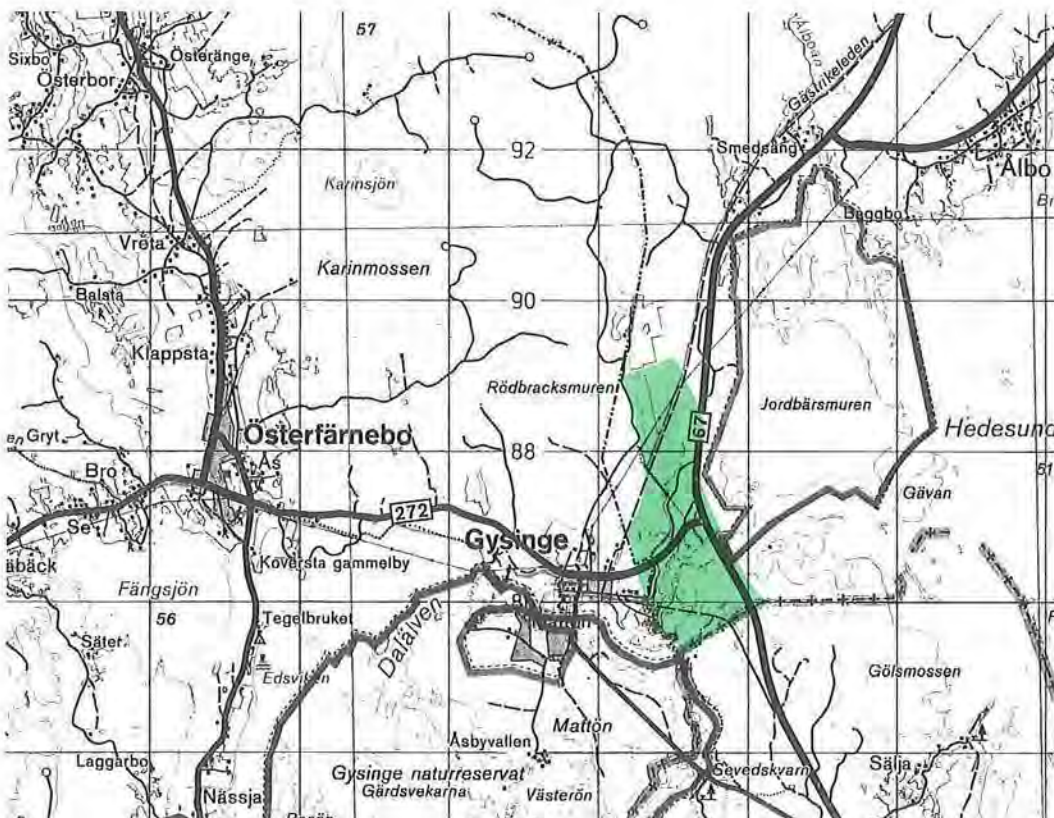
Bef vård:

År 1668 lämnades privilegium för en masugn i Gysinge. Tillverkningen vid bruket upphörde helt 1927. Endast fragment av verkstäderna är bevarade. Däremot är bruksbyn med bostäder, uthus, magasin och värdshus väl bevarad. Även bruksherrgården från 1830-talet, med tillhörande ekonomibyggnader och park, finns kvar.

Rödbracksmuren är en stor, flack, utdikad och odlad myr nordost om bruket. Längs västra kanten löper en mycket lång stenmur. En försvunnen gård ansas av grunder och planterade

lövträd. I norra delen är ett stort område nyligen planterat med gran.

Alldeles öster om Gysinge bruk finns en del marker nära Dalälven, vilka fram till början av 1980-talet hävdats med bete. Storön är särskilt intressant eftersom där finns länets enda egentliga ekhagar. I det gamla betesområdet ingick dessutom Edbäcksön och stora arealer skog och älvängar. Av de älvängar som betats har stora delar en gång varit uppodlade som åker. Rester av lador antyder produktion av vinterfoder.

Blå karta: 125

Skala: 1:100 000

UTOMÄLVEN, HADE, SEVALLBO

Bruksjordbruk i älvlandskap

Nr: 8004-11

Klass: 1

Källor, riksintresse: RN:96, RK:807, RF:5,
NRL:X

Bef skydd:

Socken: Hedesunda

Areal: 39 ha

Källor, övrigt: NVP:104,103, ÖP:N,F,K,
ÄoH:58,59,60, AU:Dalälven

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård:FV, NOLA

På södra sidan av Dalälven ligger, som på ett näs, flera odlingshistoriskt intressanta byar. Denna del av Hedesunda kallas Utomälven. Byarna är från väster: Hade, Jugansbo, Gundbo och Sevallbo.

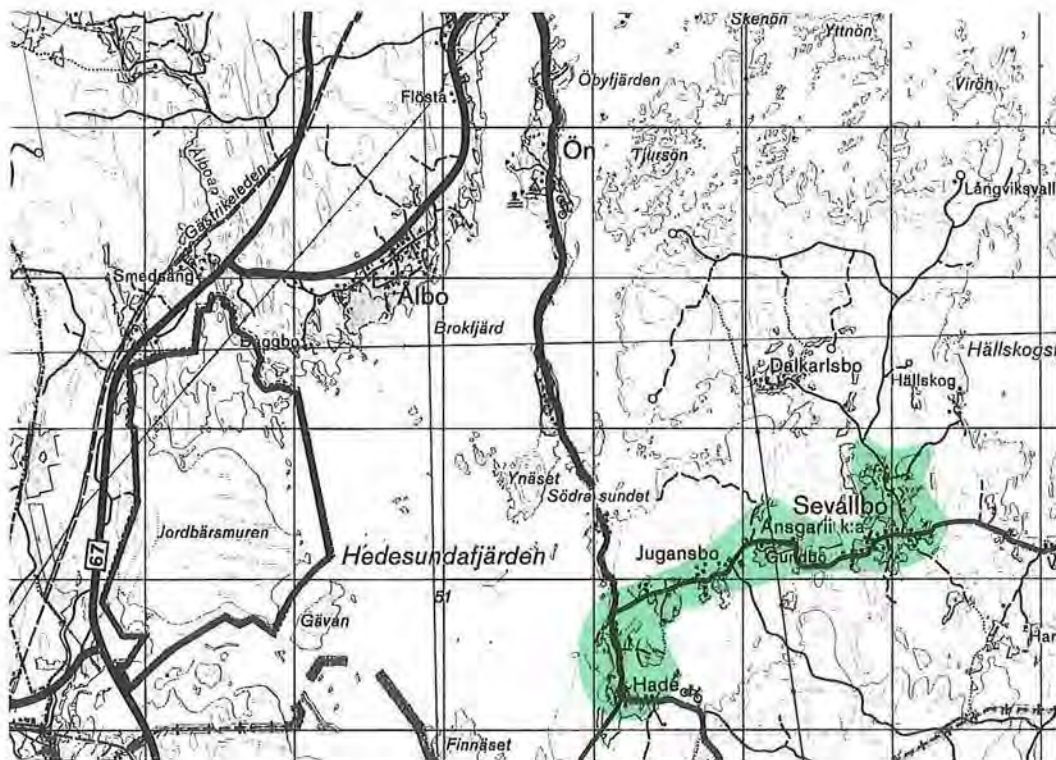
Hade ligger i direkt anslutning till Hedesundafjärdens östra strand. Hadeholms gård byggdes på 1680-talet som utgård under Gysinge. Den är ett karolinskt träslott, numera gult istället för traditionellt rött. Markerna är genomgående hävdade. Mot söder används de som fröplantage för barrträd.

Ett stort gravfält från järnåldern i en björkha-

ge vittnar om byns långa kontinuitet som boplats. Hagen sköts med slätter. Ängsväxter som brudsporre, tvåblad, nattviol, brudbröd, låsbråken, darrgräs, gullviva, och rödklint förekommer. I ett hörn står en ängslada.

Söder om gravfältet, mellan landsvägen och Hedesundafjärden finns en öppen, hävdad ängsrest. Det är en klassisk lokal beskriven 1916 i Gästriklands flora. Några odlingsrösen och en ladruin finns också i slättermarken, som omges av åkrar och en färhage.

Vid ett vägskal i byn står en runsten. Den har i senare tid även nyttjats som milstolpe.

Blå karta: 125

Skala: 1:100 000

Några kilometer norr om Hade ligger Jugansbo. Där karaktäriseras bebyggelsen av ett par små gårdar med små centralplanshus och vinkelbyggda ladugårdar samt en del spridda uthus. Odlingsmarken är delvis i dålig hävd. Allt är dock småskaligt och genuint.

I Gundbo kan man ana ett steg i utvecklingen genom de flacka nyodlingsmarker, som finns där.

Den äldre bebyggelsen i Sevallbo domineras av centralplanshus. Markerna är i bra hävd. De stora och oregelbundna täkterna med stenmurar, flera åkerholmar och odlingsrösen ger ett ålderdomligt intryck. Delvis finns betesmark i skogen. I ett större betesområde med också en björkhage med en intressant flora där rödklint, ängsvädd, mandelblomma, blåsuga, stagg och ormrot ingår.

Länsmuseet

Hadeholms herrgård

IGGÖN

Fiskejordbruk på skärgårdsö

Nr: 8005-01

Klass: 2

Källor, riksintresse: RN:83

Bef skydd:

Socken: Hille

Areal: 10 ha

Källor, övrigt: NVP:23,25,26, ÖP:N,F,K
ÅoH:39

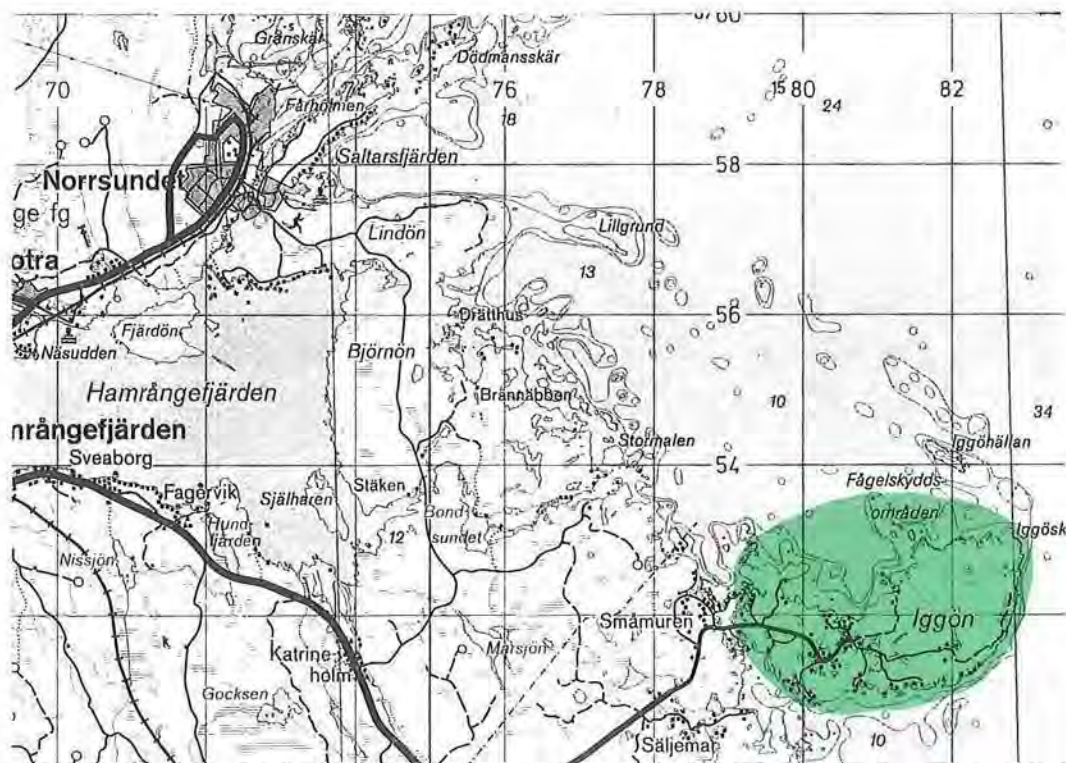
Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård:

Iggön är en av gävlekustens stora öar. Den skiljs från fastlandet av Iggösundet, vilket så sent som på 1600-talet var en betydelsefull segelled. Nu är sundet nästan torrlagt i vissa delar. Iggön har bro från fastlandet. Fiskebebyggelsen ligger främst i sydväst. Den är småskalig och består av sjöbodar, båthus, rökhus, gistvallar med mera. En av de äldsta byggnaderna är en övernattningsstuga för fiskare. Vid sydöstra vägen ligger en smedja med kolhus på sidan. Öborna har bedrivit både jordbruk och fiske. Fortfarande finns gårdar med riktiga ladugårdar och bofast befolkning. Några

täkter brukas. En stor del av den gamla odlingsmarken är dock ohävdad eller skogsplanterad.

Intill Iggöns ursprungliga bebyggelse finns en välbevarad, ålderdomlig rest av odlingslandskapet. Där finns extensivt brukade åkrar, hackslåtterytor och en tidigare slagen lund med gamla lövtäktsträd, bland annat ask och rönn. Den öppna ängsmarken är mycket artrik med arter som svartkämpe, gullviva, darrgräs, backglim, rödklint, ängsnejlika, backlök, stagg, vårfingerört, ormröt och stor blåklocka. Sex låsbräkenarter har hittats på Iggön.

Blå karta: 135, 145

Skala: 1:100 000

TRÖDJE

Odlingslandskap i skärgårdsnatur

Nr: 8005-02

Klass: 3

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Hille

Areal: 115 ha

Källor, övrigt: NVP:33, ÖP:K,F,N,
ÄoH:40,41

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård: NOLA

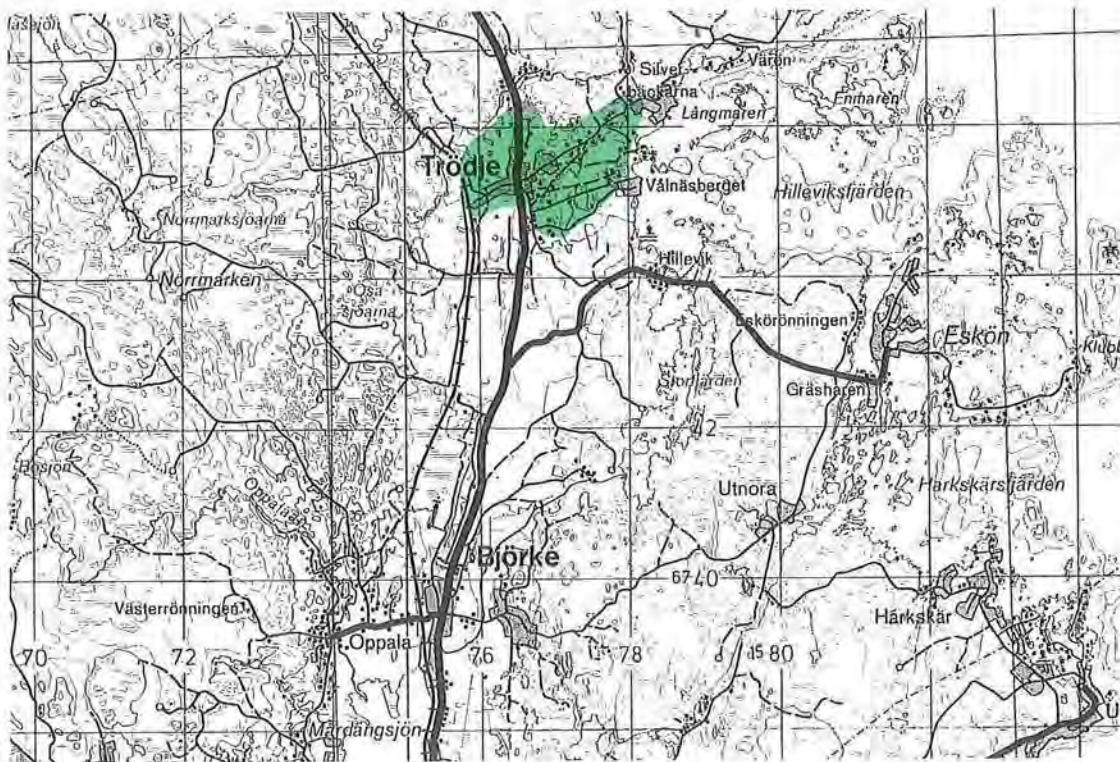
Till Trödje kommer man norrifrån på en åsväg med odlingsmark på båda sidor. Markerna är välhävdade. Bebyggelsen ligger direkt i anslutning till odlingsmarken och inte i höjdlägen. Gårdarna är spridda, men delvis förtätade med ny bebyggelse. Det förekommer en del timrade långa uthus, en smedja och en stenmur.

Hilleviksfjärden och Trödjefjärden bildar gemensamt en större fjärd, som delas av de barrskogsklädda öarna Långmaren och Enmaren.

I ett skyddat läge i den innersta delen av Trödjefjärden finns en av Gästriklands två och länets tre kända, hävdade havssträndängar. Det är en hage helt utan träd. I en bred zon ovanför den egentliga strandängen växer äkta förgätmil-

gej, höskallra, ormtunga, blodrot, stagg och gökärt. Ett båthus står på ängen.

Landskapets andra hävdade havssträndäng finns vid Hilleviksfjärden, söder om Vålnäsberget. Här sträcker sig tre hektar vålsnaggade grässvålar fram till vattenlinjen och mot den öppna skärgården utanför. Den flacka stranden är uppbyggd av mo/mjälasediment med inslag av stora block. Totalt sett domineras florans av gräs och halvgräs som rödsvingel, kryp- och storven, ärt- och hundstarr samt salt- och rylltåg. Särskilt intressanta är hävdgynnade arter som vildlin, källört och knägräs. Strandängen utgör en god fågellokal.

Blå karta: 135

Skala: 1:100 000

BJÖRKE

Odlingslandskap vid ås och sänkta sjöar

Nr: 8005-03

Klass: 3

Källor, riksintresse: RN:86

Socken: Hille

Areal: 300 ha

Källor, övrigt: NVP:43, ÖP:K,N,F

Bef skydd:

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

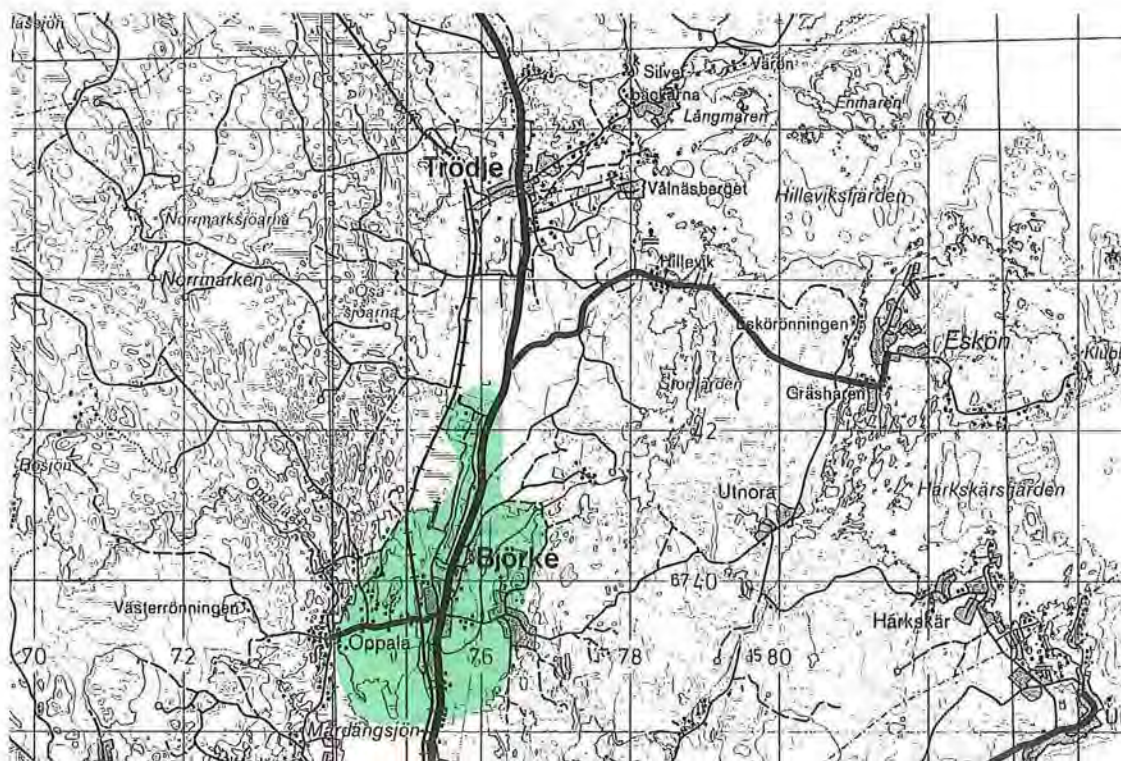
Bef vård: FV

Kring Gävleåsen strax norr om Mårdängssjön ligger Björke by, som omges av ett stort, flackt och välhävdad odlingslandskap. Bebyggelsen längs vägen har antagit tätortliknande utseende. Ute på takterna öster om vägen finns några spridda, mindre gårdar. Den gamla byn Björke ligger upp mot skogskanten. Bebyggelsen där består av äldre gårdar blandade med egnahem och villor från olika tider.

Väster om vägen ligger grannbyn Oppala. Byn har fått ett stort tillskott av odlingsmark genom att Mårdängssjön sänkts. Flera stora block ligger på de flacka, välhävdade takterna. Några välbevarade, äldre hus ligger ute på

åkerjorden, men det finns även en del 1920/30-talsbebyggelse. I Oppalas västra del ökar andelen småbruk. Dessa ligger också mer höglänt. Söderut har gårdarna en äldre karaktär med bibehållna gårdsstrukturer.

Mårdängssjön är mycket grund. Vegetationen är yppig och normala somrar syns inget öppet vatten. Det har varit givande fodermarker. Skrakar, änder, doppingar och vadare förekommer rikligt. På Gävleåsen, vid Mårdängssjöns norra spets, mellan krönvägen och östra stambanan, finns ett stort gravfält. Om ett tidigt utnyttjande av träskmarkerna vittnar ett båtfynd, daterat till början av vår tideräkning.

Blå karta: 135

Skala: 1:100 000

CENTRALA HILLE

Odlingslandskap vid ås och sänkta sjöar, kyrkmiljö

Nr: 8005-04

Klass: 3

Källor, riksintresse: RN:86

Bef skydd:

Socken: Hille

Areal: 68 ha

Källor, övrigt: NVP:43, ÖP:K,F,N

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

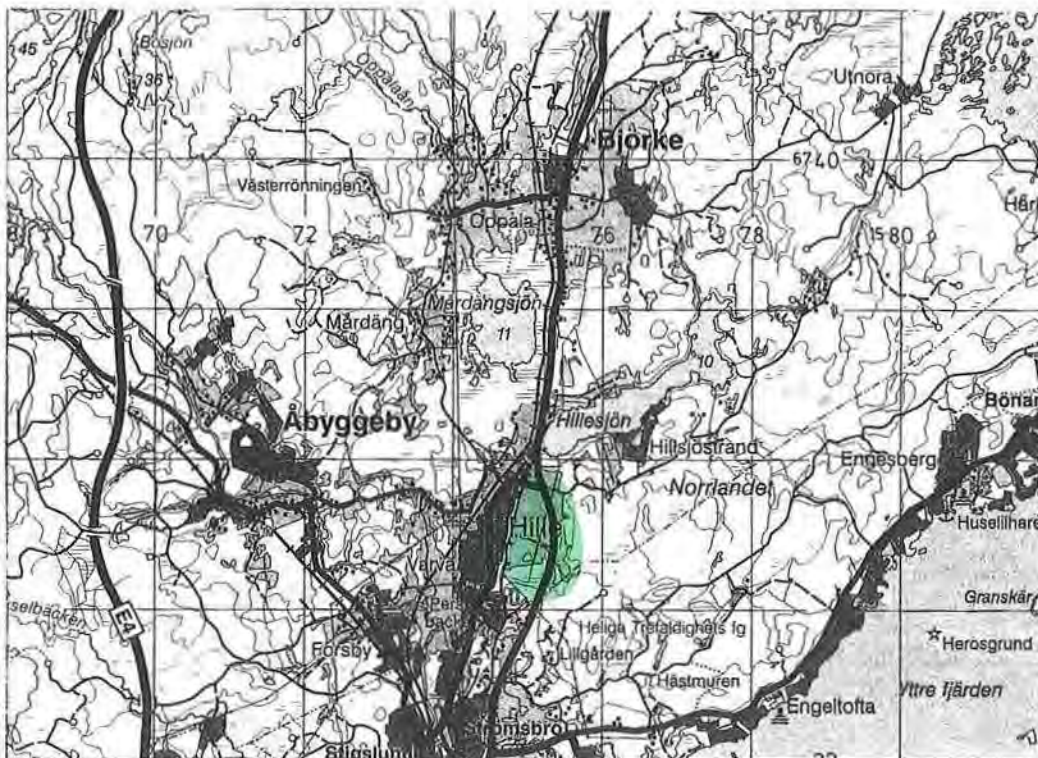
Bef vård:

På Gävleåsen söder om Hillesjön ligger Hille by. Längs åsen går den gamla vägen som kantas av gravfält, kyrka och gårdar. Öster om åsen bär markerna klara spår av utdikning och sjösänkning. Stora naturliga fodermarker har blivit åkerjord. Flera stora, brädlador och några ensamma stenblock finns på de flacka och välhävdade täkterna. Mot väst, i nederkanten av åsbebyggelsen, ligger några enstaka gårdar, annars är det mest villor.

Hille hembygdsgård på åsen norr om kyrkan är en bondgård, Per-Lars i Åbyggeby, daterad till 1771. Den består av mangårdsbyggnad, loge,

stall och fårhus. Där finns också båtsmanstorp, fåbodstuga, rökbastu, härbre och sjöbod.

Utmed Hillesjöns västra strand sker ett betydande läckage av grundvatten från åsen. Förmodligen sker en transport av vatten genom åsen från Mårdängssjön på västra åssidan. Nivåskillnaden mellan sjöarna är en och en halv meter och Hillesjön är djupast. Även i Hillesjön förekommer rikligt med skrakar, änder, doppingar och vadare. På Norrmurens betesmarker norr om sjön har en sambetesförening svarat för djurhållning till fromma för landskapsbild och djurliv.

Blå karta: 135

Skala: 1:100 000

ÅBYGGEBY

Odlingslandskap kring å

Nr: 8005-5

Klass: 3

Källor, riksintresse: RN:84

Bef skydd:

Socken: Hille

Areal: 31 ha

Källor, övrigt: NVP:42, ÖP:N,F,K

Värdekriterier: a, b, c, e, f, g

Bef vård:

Åbyggeby har fått namn av sitt läge vid Testeboån. Kring den slingrande ån finns den odlingsbara marken och i anslutning till den ligger gårdarna. Söder om byn går en åsväg som kantas av några stora, äldre gårdar och en del villor. Ute på odlingsmarken finns några hästgårdar. Norr om

ån ligger några gårdar tätt på impediment i skogskanten. Här finns också villor och egna hem. Flacka marker ligger i en smal remsa efter ån. Längst i norr är de flacka markerna uppbyggda av svåmlera. Odlingsmarken är i bra hävd.

Blå karta: 135

Skala: 1:100 000

INFÖRÅ

Skogsby vid åsväg

Nr: 8006-01
Klass: 2
Källor, riksintresse:

Socken: Valbo
Areal: 10 ha
Källor, övrigt: NVP:56, ÖP:N,F, ÅoH42

Bef skydd:

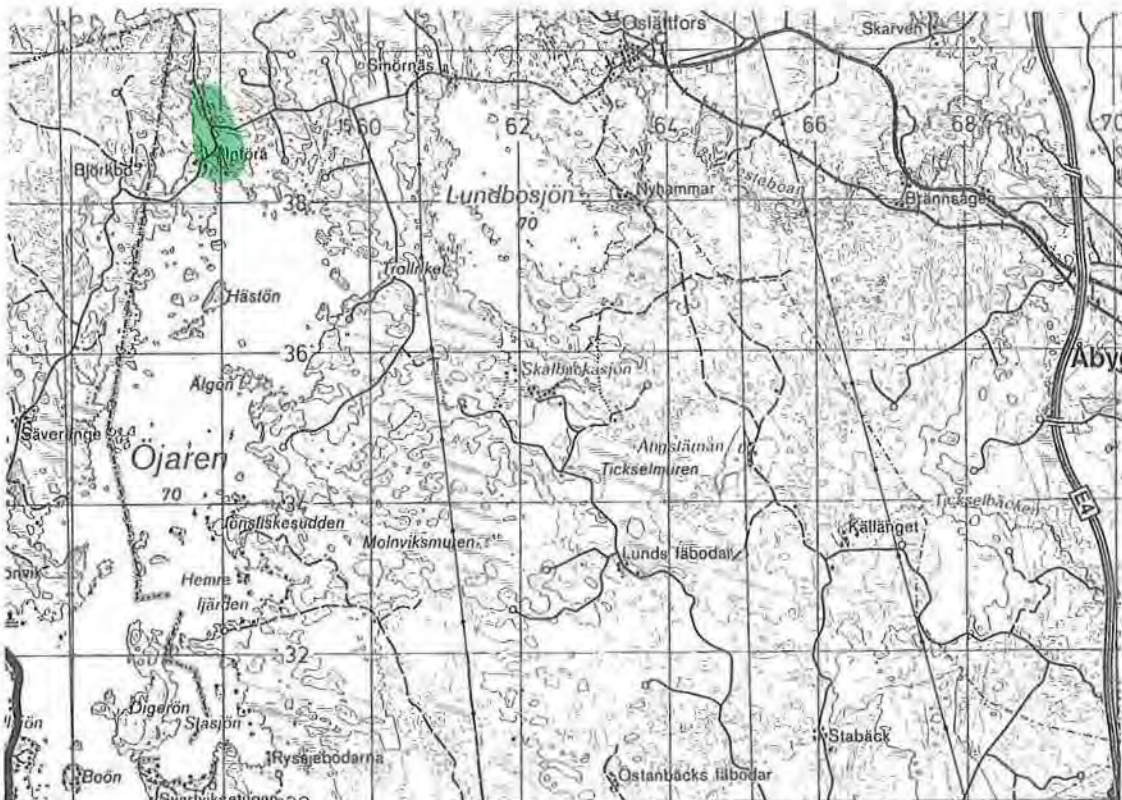
Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g
Bef vård: NOLA

Införå består av tre gårdar. Längs en smal ås, parallell med Hällsjöbäcken, som förenar Hällsjön med Öjaren, finns en smal odlad remsa där införåborna har sina marker.

Två små gårdar från slutet av 1800-talet finns i norra delen av odlingsmarken. Båda är centralplanshus, som byggts med stående timmer. I söder ligger en ensam gård mot sjön. Det är ett yngre hus med tillhörande uthus. Vägen mellan

gårdarna går på den smala åsen.

Det finns betesmarker som utgörs av torrbackar. Betena är småbrutna och hägnade med taggtråd satt på knotiga enstolpar. Många enar kantar också betesmarkerna. Vid en gård finns ett skogsbete. Djuren är uthägnade från åkern och korna leds till skogen från den ålderdomliga ladugården via en fägata. En glest trädbevuxen moränbacke betas av får.

Blå karta: 135

Skala: 1:100 000

SÖDRA VALBOSLÄTTEN

Jordbruksbyar i odlingslandskap

Nr: 8006-02

Klass: 2

Källor, riksintresse: RK:808

Bef skydd:

Socken: Valbo

Areal: 325 ha

Källor, övrigt: ÖP:N

Värdekriterier: a, b, c, e, f, g

Bef vård:

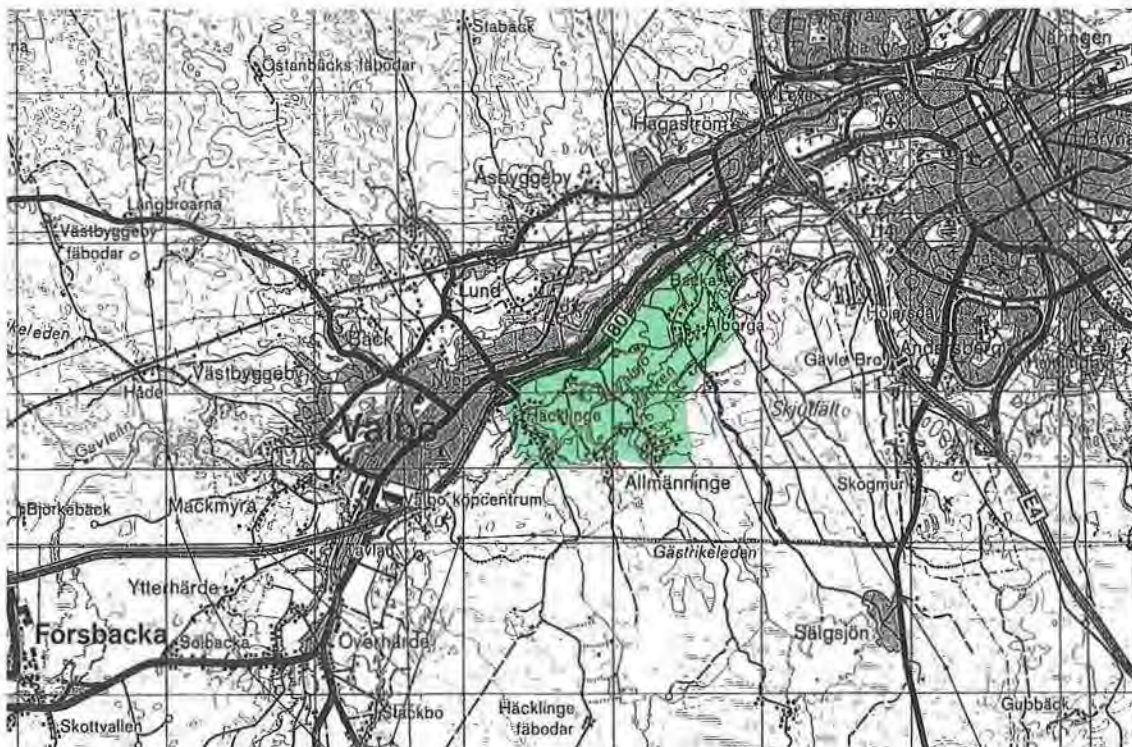
Byarna på valboslättan har en intressant bebyggelsestruktur och delvis ålderdomlig karaktär med byvägar, stenvalvsbroar, gårdesgårdar och stenmurar. Flera järnåldersgravfält och runstenar är bevarade. Valbo kyrka är Gästriklands äldsta.

Gavleån och Gävleåsen skiljer den norra valboslättan från den södra. Båda har öppna sammanhängande odlingslandskap. I norr är påverkan av nytillkomna inslag och ombyggda gårdar större än i söder. På södra valboslättan ligger bebyggelsen vanligen samlad på flacka höjder omgivna av storskaliga odlingar.

Allbarga by har stora, flacka, öppna täkter ut

mot vägen mellan Gävle och Falun. Där finns enstaka stora brädlador. Vid byn finns en del betesmarker. Byn ligger på en flack åskulle med bebyggelsen tätt samlad. De gamla timmerhusen, där det finns vinkelbyggda längor med portlider blandas med enstaka villor.

Allmänninge by ligger i en sluttning mot söder. En gård är slutet fyrbyggd. Uthus ligger utefter gatan. Många uthus är i timmer och det finns en gjutstensladugård och en tegelladugård. I ett litet naturbete ligger ett äldre, timrat uthus. Den nya bebyggelsen ligger för sig längst i söder. Åkermarken, som ligger en bit från byn, är

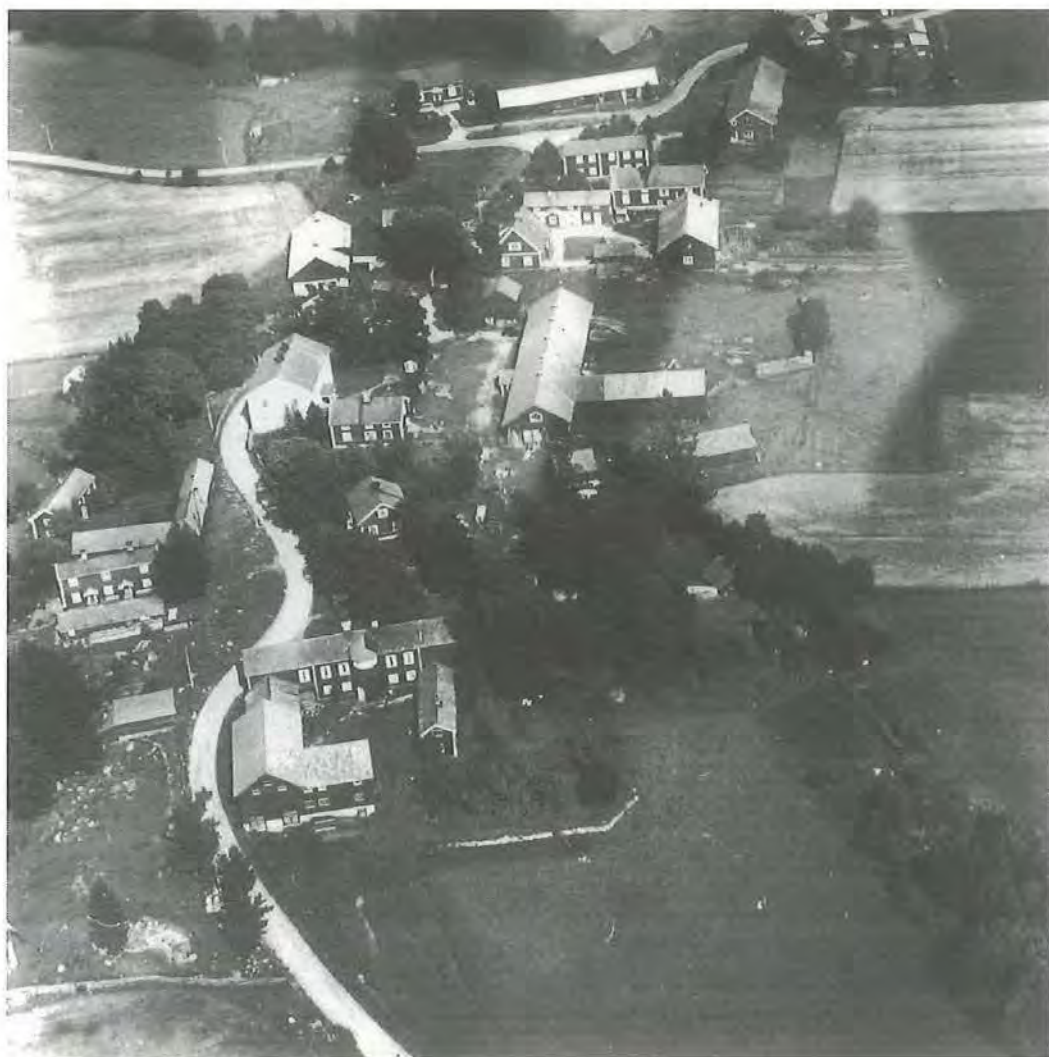

Blå karta: 135

Skala: 1:100 000

vidsträckt och flack.

Åbygård är en gustaviansk herrgårdsanläggning från sekelskiftet 1800. Den ligger ensam i landskapet omgiven av odlade fält. Till anläggningen hör flera ekonomibyggnader och en välskött engelsk park. Gårdsläget har sannolikt lång tradition. Ett intilliggande gravfält ger stället åtminstone en tusenårig historia.

Länsmuseet

Allmänninge by, Valbo

MACKMYRA

Odlingsbygd med bruksjordbruk och jordbruksbyar

Nr: 8006-03

Klass: 3

Källor, riksintresse: RN:88

Befskydd:

Socken: Valbo

Areal: 160 ha

Källor, övrigt: NVP:61, ÖP:N,F,K,
ÄoH:51

Värdekriterier: a, b, c, e, f, g

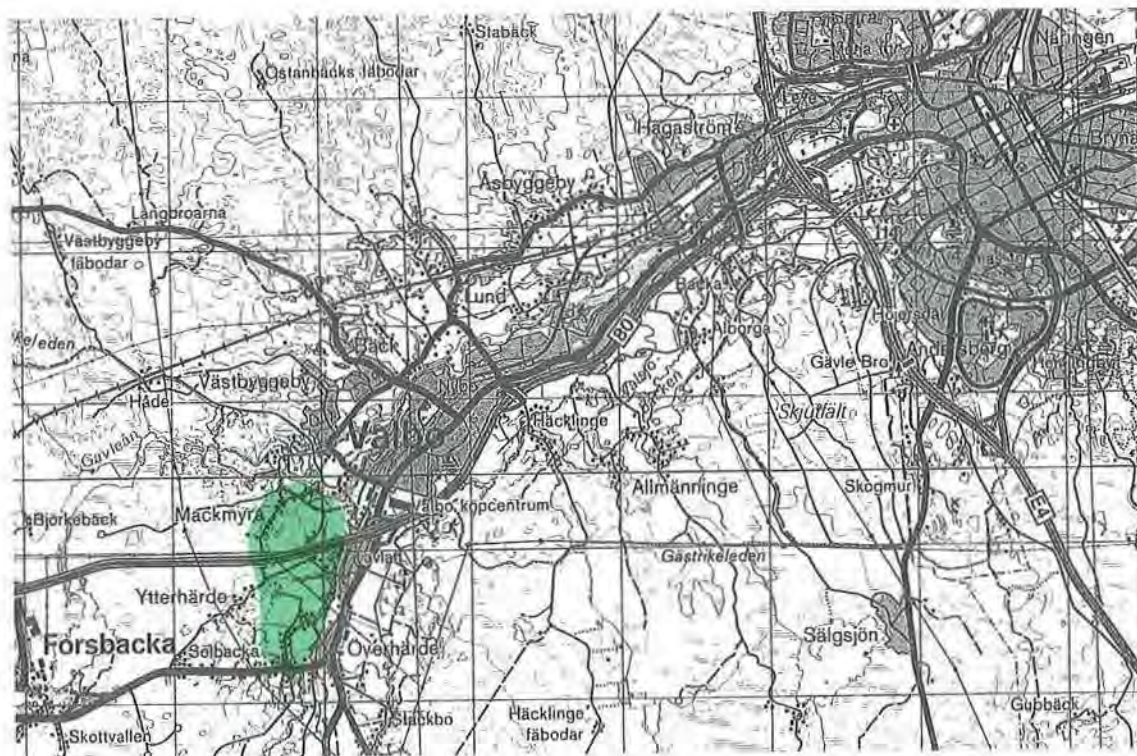
Befvård:

Mackmyra bruk är en välbevarad anläggning med så gott som brukets samtliga delar bibehållna. Även bruksjordbrukets stora ladugård i slaggsten och andra ekonomibyggnader finns kvar. Byn Mackmyra har däremot förändrats. Gårdarna ligger ute på den flacka marken längs en liten bygata. Uthusbyggnaderna står tätt intill vägen. Vid bruksdammen finns några moderna villor. Trädridåer står längs diken och åkerholmar.

De gårdar med jordbruksmark, som finns kvar i anslutning till byn och bruket, hör nära samman med Mackmyras grannby Tavlan. Även där består odlingslandskapet av slättmarker.

Bebyggelsen ger däremot ett mer genuint intryck. Längs bybacken från ån ligger två långa uthuslängor på rad efter varann. På andra sidan vägen ligger mangården, som hägnas av ett spjälstaket med häck. Gavleån är reglerad vid Mackmyra.

I Mackmyra möts Gavleån från söder av Spikåsbäcken. Bäckens har ett djupt nedskuret ravinsystem med bred botten i huvuddalen och smalare sidoraviner. Ravinen omges av åkrar. Tre hektar av ravinen betas av mjölkkor. I de branta sluttningarna finns betesformade vegetationstyper. Längs bäcken växer en bård av klippal och ask.

Blå karta: 135

Skala: 1:100 000

VERKEBRO MED KESSMANSBO (HEDESUNDA) SAMT HÄSTBO OCH GRÅÅSEN

Byar i nyodlingsbygd

Nr: 8006-04
Klass: 3
Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Valbo
Areal: 50 ha
Källor, övrigt: NVP:83a, ÖP:N, ÄoH:52,
53,(54),55
Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g
Bef vård: NOLA (Grååsen)

På gränsen mellan Valbo och Hedesunda ligger byarna Verkebro och Kessmansbo. Bebyggelsen i Verkebro är huvudsakligen från 1920/1930-talen. Husen ligger på rad efter landsvägen och längs bygatan finns spridda smågårdar. Här finns flera välbevarade äldre och i allmänhet välskötta gårdar och markerna mellan husen hävdas.

Kessmansbo ligger delvis i Hedesunda. Byn består av några vardagliga gårdar, centralplanshus, samtida uthus och en parstuga. Smågårdar ligger längs den gamla bygatan. Här finns även ett välbevarat kapell. Landskapet är välhådat med stora lönnar och ekar. Vid en av gårdar-

na i Kessmansbo finns några rester av gamla naturliga fodermarker. De är ovanligt representativa för södra Gästriklands kalkpåverkade marker. Darrgräs, ormrot, rödklint, svartkämpar, vildlin, vårärt, gullviva och rödkämpar ingår i betesfloran.

I Hästbo, fyra kilometer norr om Verkebro, finns en gård med extensivt brukade slättervallar och artrika kantzoner längs de öppna dikena och mot omgivande skog.

Odlingslandskapet är av mosaikartad, ålderdomlig karaktär med hölad, stengärdesgård och smala brukningsvägar. Den gamla ängsfloran har

Blå karta: 135

Skala: 1:100 000

vandrat in på vallarna, som nu är rika på örter och rara gräs. Den mest välutvecklade ängsfloran finns dock i de områden som varit hackslåtter. Här kan man finna skogsklocka, knägräs, klasefibbla, slåtterfibbla och gökblomster.

Grååsen ligger bara en dryg kilometer norr om Verkebro. Här finns en bevarad hackslått intill en lada i ett småbrutet odlingslandskap inne i skogen. Den mark som slås är väg- och dikesrenar samt en liten örtrik friskäng där några odlingsrösen ligger. Brudsporre, fältgentiana, svartkämpe, darrgräs, rödklint, stagg och ormrot hör till ängsväxterna.

I Åsbo, ett par kilometer öster om Kessmansbo, finns ett ängsfragment som bevarats öppet i en kraftledningsgata. Vildlin växer på en dikesren.

OCKELBO KOMMUN

Ockelbo är en skogrik kommun. Skogsbruk och järnhanteringen har varit viktiga för bygdens utveckling. Den odlingsbygd som finns har utgjort komplement till dessa näringar och även idag är jordbruket beroende av skog och djurhållning för att vara livskraftigt.

Areal i bevarandeprogrammet

En stor andel, hela 88%, av den totala åkerarealen finns med i bevarandeprogrammet. Eftersom den totala åkerarealen i kommunen är relativt liten, blir den desto mer värdefull för landskapsbilden och landskapets värden. Den största delen ligger dock i klass 3, det är endast i Ockelbo församling som areal finns med i klass 1.

Församling	Antal objekt	Areal, klass 1, ha	Areal, klass 2, ha	Areal, klass 3, ha	Total areal, klass 1-3, ha	Total areal odlad mark, ha
Lingbo	1	0	110	0	110	283
Ockelbo	10	770	732	972	2474	2803
Åmot	5	0	55	230	285	153
OCKELBO	16	770	897	1 202	2 869	3 239

1. Antal objekt och areal (ha) i klass 1, 2 resp 3 samt total åkerareal 1993, ha

Markanvändningens förändring

Omkring 40% av åkerarealen har lagts ned mellan 1927 och 1993. 5% återstår av betesmarken, medan slätterängen har försvunnit helt, enligt ängs- och hagmarksinventeringen.

Församling	Areal åker, ha		Areal betesmark, ha		Areal slätteräng, ha	
	år 1927	år 1993	år 1927	år 1993	år 1927	år 1993
Lingbo		283		19		0
Ockelbo	5217*	2803	4471*	201	3120*	0
Åmot		153		7		0
OCKELBO	5217	3239	4471	227	3120	0

2. Areal olika markslag år 1927 och 1993. Betesmark motsvaras av "ordnad betesäng" och "annan betesäng" 1927. Uppgifterna om slätteräng 1993 är hämtade från ängs- och hagmarksinventeringen 1993.

*inkl Lingbo och Åmot

Förändring i djurantal 1927–1993

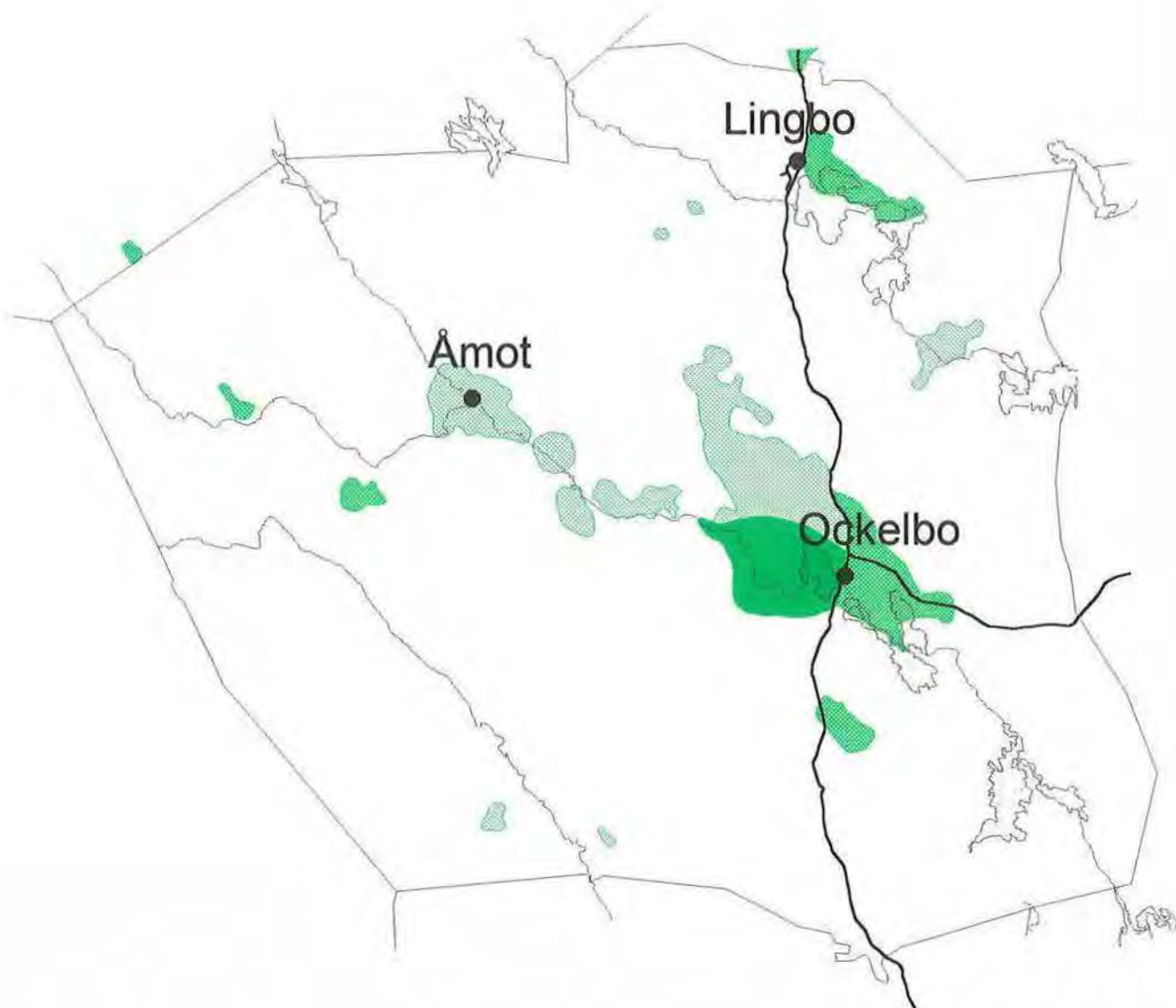
Av det antal mjölkkor som fanns i Ockelbo kommun år 1927 återstår endast 10%. Däremot har uppfödningen av nötkreatur för köttproduktion ökat. Det låga nötkreatursantalet medför att det odlas spannmål istället för den mer produktiva vallen på stor del av åkerarealen.

Församling	Antal mjölkkor		Antal övriga nötkreatur	
	år 1927	år 1993	år 1927	år 1993
Lingbo		77		108
Ockelbo	3411*	252	1185*	1593
Åmot		15		22
OCKELBO	3411	344	1185	1723

3. Antal nötkreatur år 1927 och 1993

* inkl Lingbo och Åmot

BEVARANDEOMRÅDEN I OCKELBO KOMMUN

- Klass 1
- Klass 2
- Klass 3

KÄLLSJÖN, RÖNNBACKEN, VÄSTRA OCH ÖSTRA FALLÅSEN

Ockelbos nordvästra finnskog - byar i finnlägen

Nr: 0101-01a - e
Klass: a-b:3, c-e:2
Källor, riksintresse:

Socken: Åmot
Areal: 65 ha
Källor, övrigt: NVP:14,15,16,21,ÖP:Rf,G

Bef skydd:

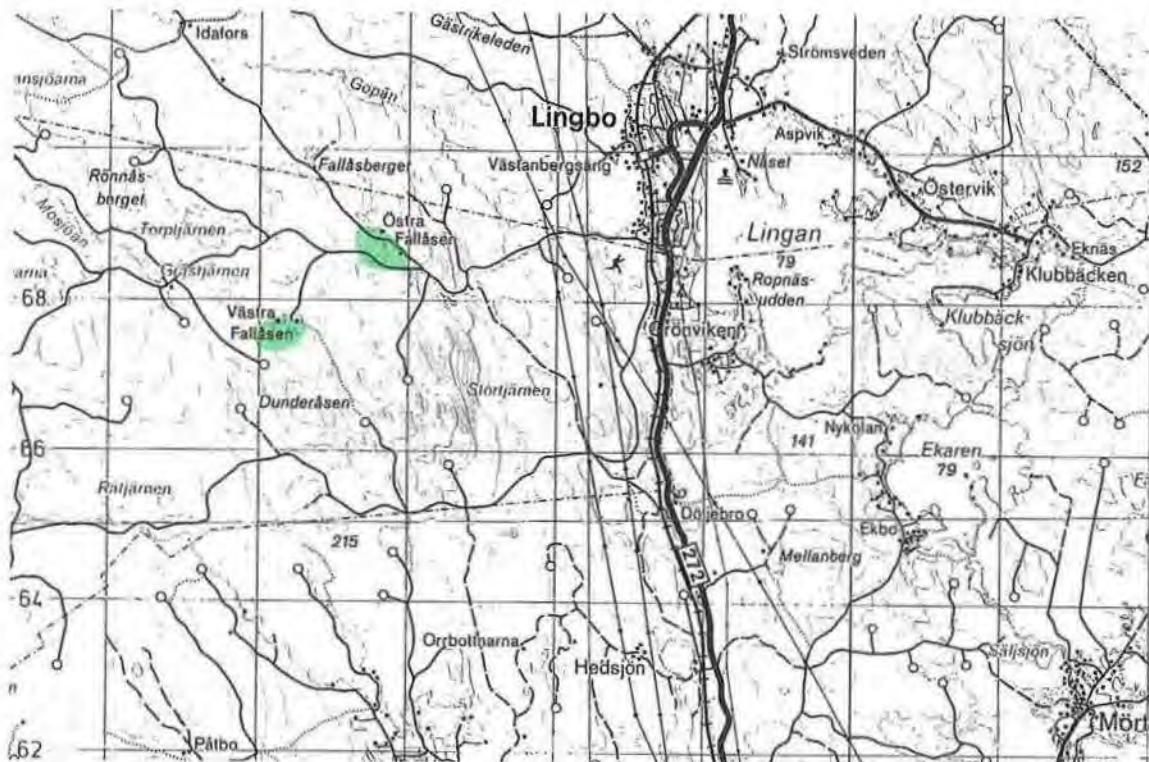
Värdekriterier: a, b, c, e, f, g
Bef vård:

Under 1600-talet ägde en stor folkomflyttning rum i det dåvarande Sverige. Begreppet "finnskog" började spridas. Ockelbo kom att bli en av Norrlands största finnbygder. Fragment av de bosättningar och nyodlingar som då gjordes av finnar finns fortfarande kvar;

a. Östra Fallåsen består av två gårdar i skogen. Alla odlingsmarker är dock igenplanterade. Den ena gården har två välbevarade boningshus, men inget uthus. Den andra gården har en parstuga i två våningar från 1800-talets mitt och en mindre stuga. Uthuset är rivet. På båda gårdarna finns planterade lönnar.

b. Västra Fallåsen är två obebodda gårdar med högt finnläge. Den ena gården har två boningshus samt en gammal timmerladugård. Det finns odlingsrösen och lövtäktsträd. En ganska stor täkt är slättervall, en annan är plöjd, men de flesta hävdas inte. Den andra gården har ett korsplanshus och en mycket bred, friliggande ladugård.

Norr om Fallåsen ligger Stormuren som kunde ge nybyggarna tillskott till husdjurens vinterfoder.

Blå karta: 145

Skala: 1:100 000

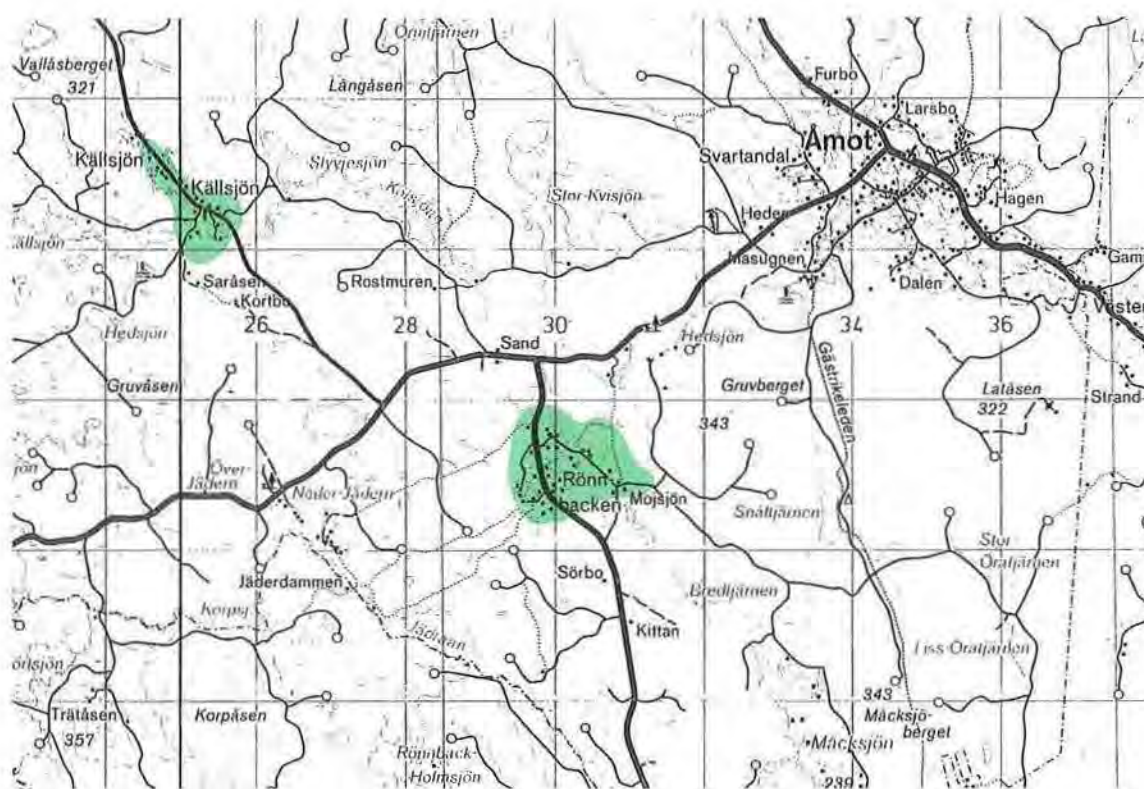
c. Källsjön har högt läge med vida utsikter. Byn har några äldre, mindre gårdar, bland annat en med en enkelstuga i två våningar. Någon skogsarbetarbostad förekommer. Markerna är dåligt hävdade och i norra delen finns igenplanterade täkter. Det finns många och stora odlingsrösen. En stenig backe betas.

Runt Källsjön finns gott om myrar, Källsjön, Vallsjön, Styvjesjön, Kölsjö ån, Bönmyren, Långsandmuren, Simonsmuren, Tåralamp och Stormuren är några namn i komplexet. Mellan Källsjön och Rönnbacken ligger ytterligare myrar, till exempel Grundsjön, Stormuren med Blomstertjärn och Lortmuren. Här är en del

tjärnar och myrar sänkta eller dränerade för att öka markens avkastning.

d. Rönnbacken är en by med högt läge och öppna odlingsmarker runt bebyggelsen. Byn ligger på ett par "knoppar". På den norra finns ett jordbruk med kor och på den västra betar hästar. Det finns många odlingsrösen. Byggnaderna är från sekelskiftet.

e. Mosjön ligger alldeles intill Rönnbacken. Här finns något jordbruk och någon gård utan jordbruksmark.

Blå karta: 145

Skala: 1:100 000

CENTRALA ÅMOTSBYGDEN

Bruksjordbruk och smågårdar vid norrlandsgränsen

Nr: 0101-02

Klass: 3

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Åmot

Areal: 220 ha

Källor, övrigt: NVP:25, ÖP:Rf,O,Rs,Rj kf

Värdekriterier: a, b, c, e, f, g

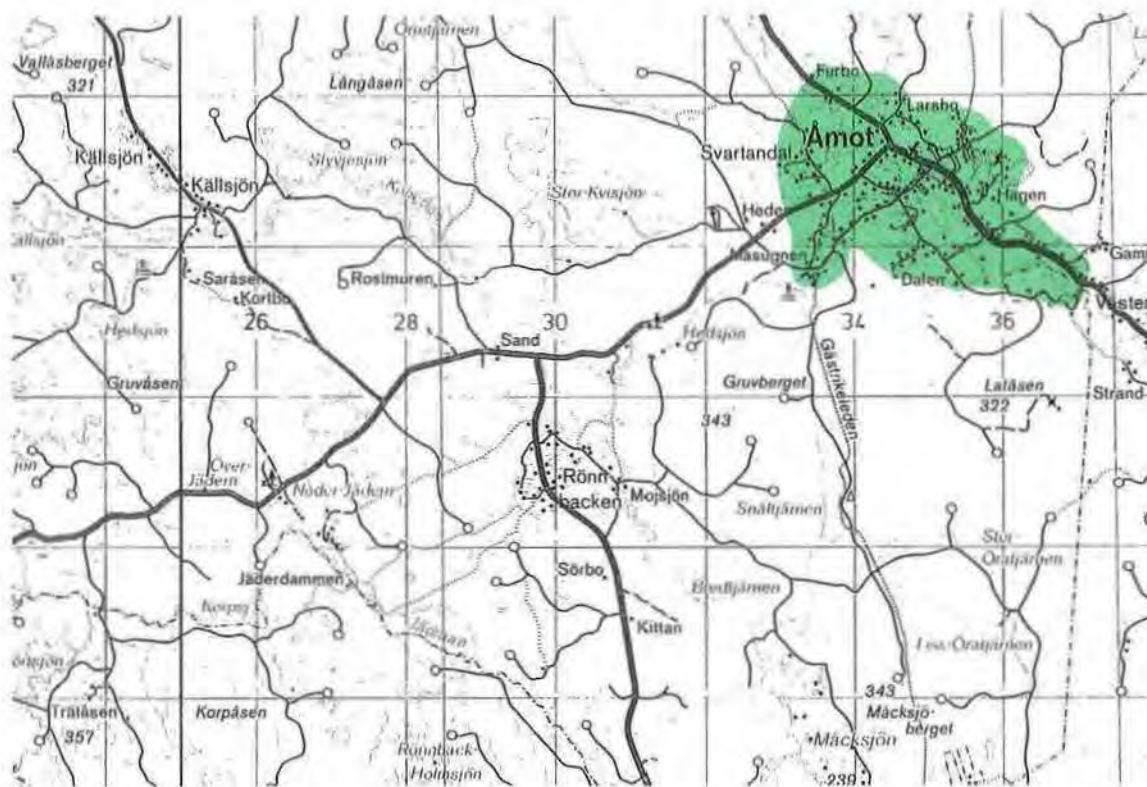
Bef vård:

Genom Åmot går den naturliga gräns, som skiljer Norrlands bergkullterräng från mer sydligt boreala skogslandskap. Gränsen följer i stort Testeboån genom socknen. Slutningarna närmast Testeboån består av åkrar och betesmarker. De skiljs från ån av en lövträdsbård. Dalen är här ett karaktäristiskt exempel på det norrländska odlingslandskap, där bebyggelsen samlas i en dal omgiven av stora skogsområden.

Dalgången vid Åmot var närmast obebodd, när en masugn anlades där 1710. Den drog folk och nya industrier till finnskogen och dalgången blev uppodlad. Åmot fick tillstånd att bygga ett

brukskapell i slutet av 1700-talet. Den nya kyrkan byggdes 1917. Av bruket återstår herrgården, smedgårdarna, såg, smedja och ett kolhus. Tätortsområdet har vuxit ut på bruksjordbrukets åkermark. Odlingsmarken är välhävdat.

I nordväst är den ursprungliga karaktären är bättre bevarad än i kommunen i övrigt. I Svartadal och mot masugnen är det också spridda smågårdar. Ett par smala enkelstugor i två fulla våningar kan noteras, liksom en gjutstensladugård ihopbyggd med en äldre timrad del. Även här är markerna välhävdate.

Blå karta: 145

Skala: 1:100 000

VÄSTERBO OCH NYBO

Nyodlingsbygd i ådal

Nr: 0102-01

Klass: 3

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Ockelbo

Areal: 76 ha

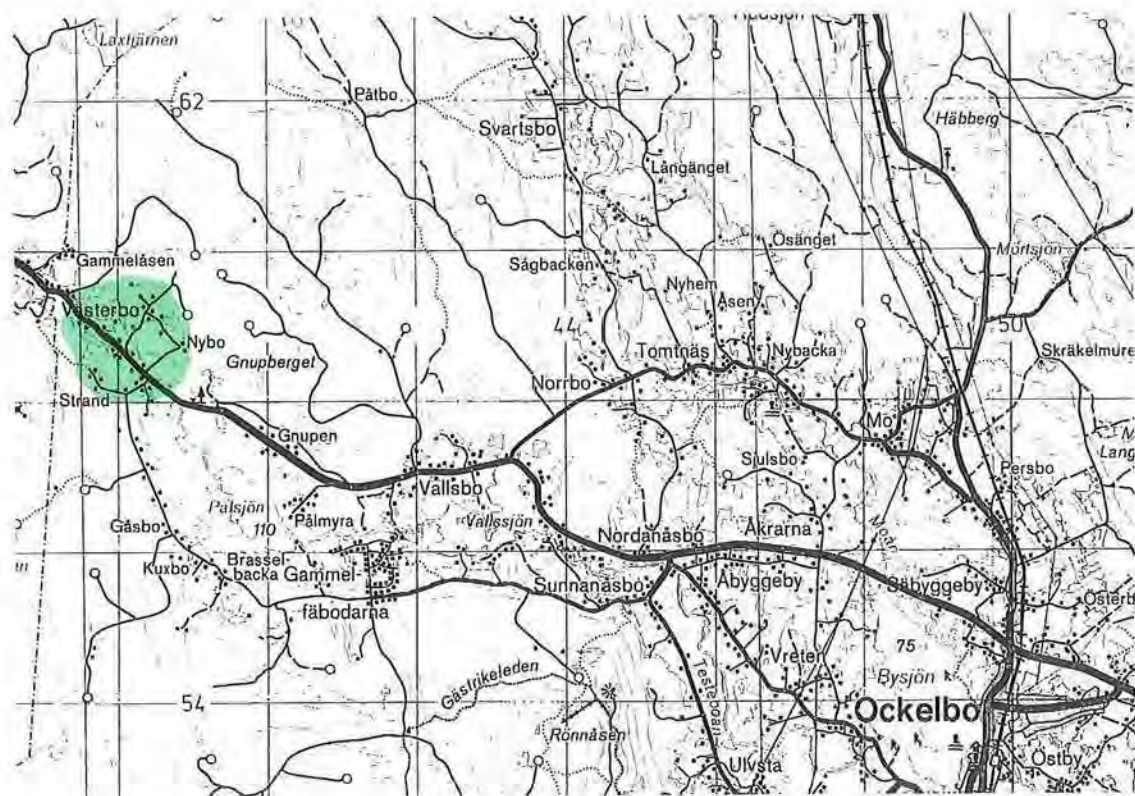
Källor, övrigt: NVP:25,ÖP:Rj kf

Värdekriterier: a, b, c, f, g

Bef vård:

Genom Västerbo och Nybo rinner Testeboån i en djup dalgång. Landsvägen går på östra sidan parallellt med ån. Längs vägen mot Gammelåsen i norr ligger yngre små jordbruk. Det är alldagliga gårdar. Täckerna är kuperade och välskötta. Bebyggelsen i Västerbo ligger högt

vid vägen med välhävda täkter i en brant sluttning ner mot ån. Norr om vägen är landskapet kuperat med många beten på vallar. Nybo i östra delen av byn har en enhetlig bebyggelse från sekelskiftet och 1900-talet, utan inslag av äldre byggnader.

Blå karta: 145

Skala: 1:100 000

GÅSBO, KUXBO OCH BRASSELBACKA

Nybruk med fäbodursprung

Nr: 0102-02

Klass: 3

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Ockelbo

Areal: 54 ha

Källor, övrigt: NVP:25,ÖP:O

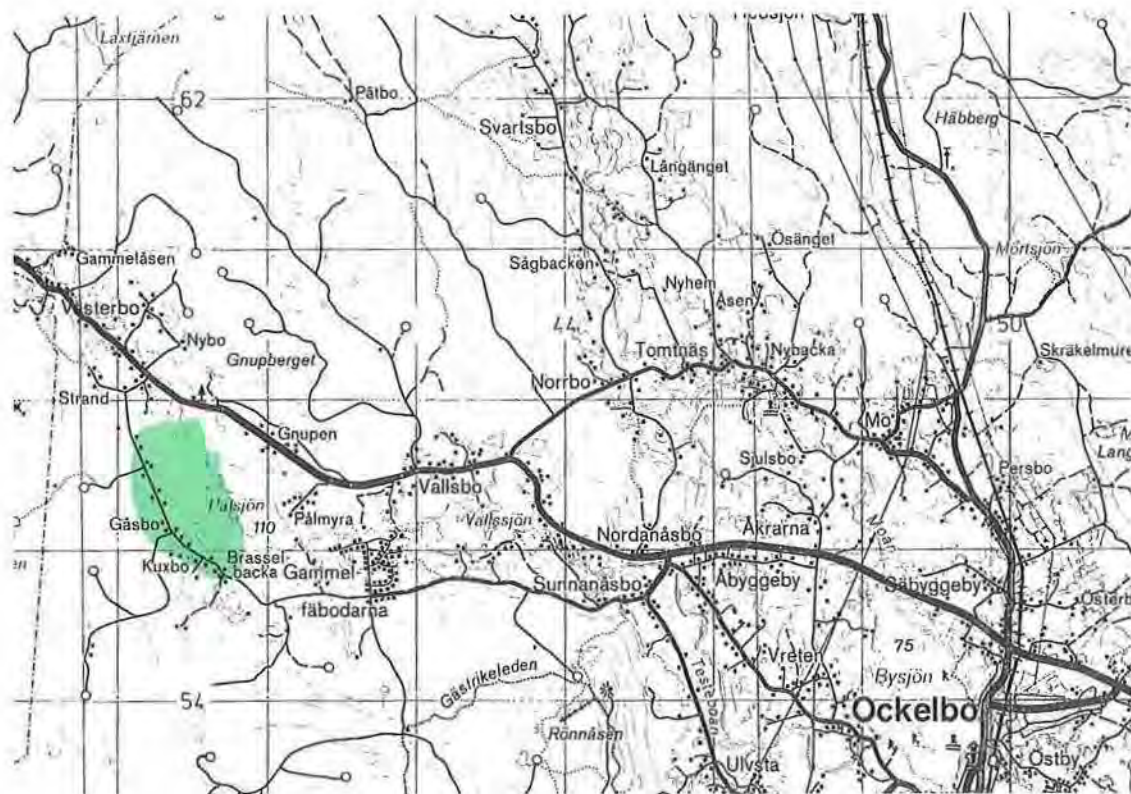
Värdekriterier: a, b, c, e, f, g

Bef vård:

Pålsjön är den första större sjön Testeboån rinner igenom söder om Åmot. Här är dalbotten bred och ån meandrande norr om sjön. Byarna Gåsbo, Kuxbo och Brasselbacka ligger i det flacka landskapet väster om sjö och älv. Det är gamla fäbodlägen och vinterfoder har hämtats på

I Gåsbo finns några sena nybruk med stora,

platta täkter. En del lador finns på täkterna. En ombyggd fäbodstuga påminner om bygdens ursprung. Sommarstugor har byggts. Även i Kuxbo finns några småbruk samt en fäbod med en enkelstuga och ett fähus med en foderdel under samma tak. Markerna är stora och hävdade. Även i Brasselbacka finns odlad mark.

Blå karta: 145

Skala: 1:100 000

VALLSBO, STRÖMBACKA OCH GNUPEN

By i fäbodområde

Nr: 0102-03

Klass: 3

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Ockelbo

Areal: 80 ha

Källor, övrigt: NVP:25, ÖP:O, ÅoH:64

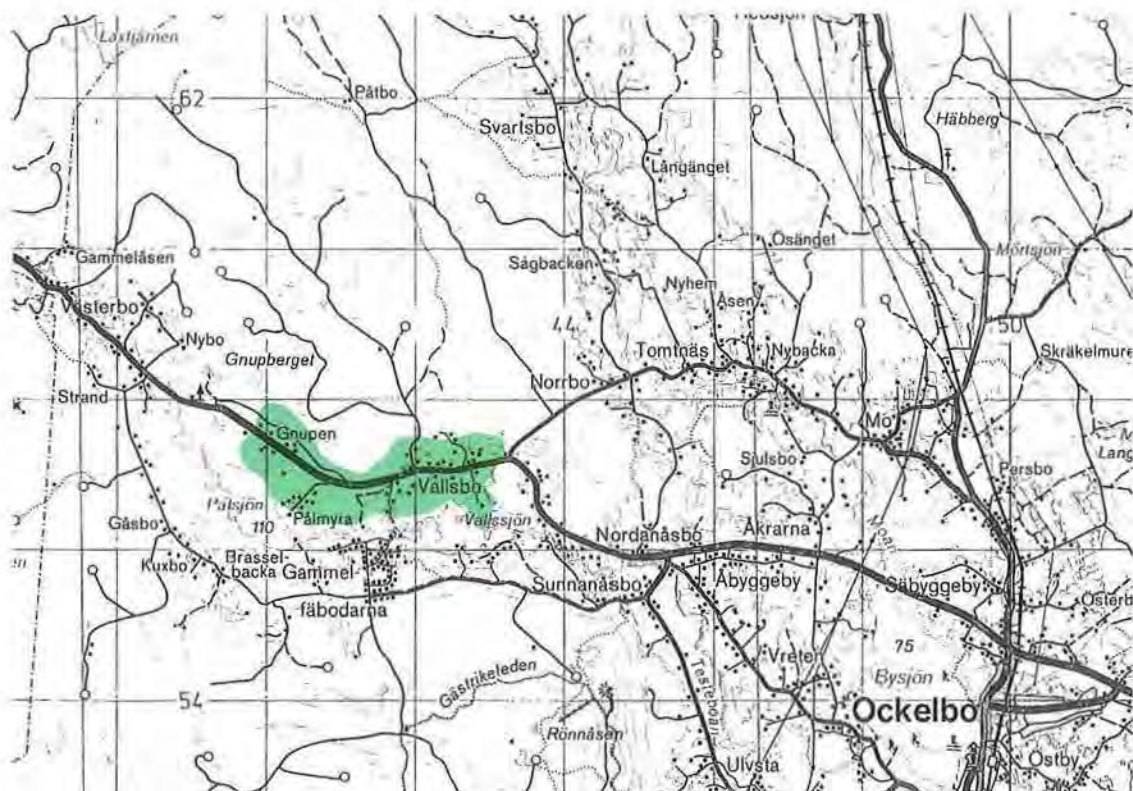
Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård:

Vallsjön är en av de sjöar Testeboån rinner genom. Norr om Vallsjön ligger Vallsbo. Gårdarna är allmogliga. Till en gård med renoverat bostadshus av centralplanstyp hör dock en äldre parstuga i två våningar. Det finns också några lador. Stora marker, fria från bebyggelse, går ned mot Vallsjön. Vid norra stranden av Gammelfäbodströmmen, som utgör Testeboåns inlopp i sjön, ligger gården Strömbacka. Till gården hör

stora, till större delen kultiverade betesmarker. Närmast strömmen finns dessutom fem hektar välhävdat naturlig hagmark och betesskog med typisk hävdgynnad växtlighet.

I Gnupen finns ett par välbevarade gårdar, en med sekelskiftesladugård. De är samlade i norr, längs vägen. En flack odlingsruta med några lador går ner till Pålsjön. Vid sjön består den av dränerad myrmark.

Blå karta: 145

Skala: 1:100 000

NORRA OCKELBOBYGDEN

Odlingslandskap kring å

Nr: 0102-04

Klass: 3

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Ockelbo

Areal: 700 ha

Källor, övrigt: ÖP:Rj, Rk

Värdekriterier: a, b, c, e, f, g

Bef vård:

Landskapsavsnittet består av området nordväst om vägarna från Ockelbo till Åmot respektive Lingbo. Moån rinner från norr genom området. Den utgörs till stora delar av våtmarker och småsjöar med betydelse för fågellivet. Säbyggeby är tätortsliknande men blandad bebyggelse. Söder om byn, på en udde ut i Bysjön, finns ett gravfält.

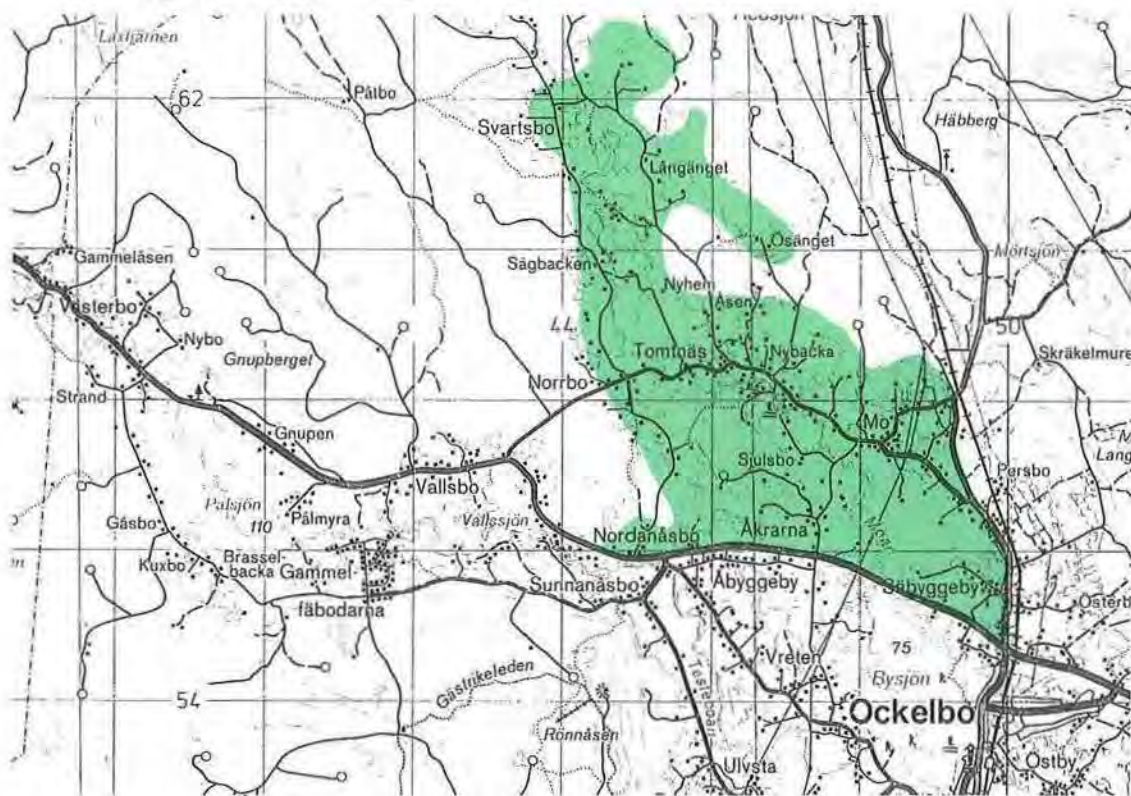
Byn Åkrarna har en del äldre gårdar, som ligger i höjdlägen. Ladugårdarna och brädladorna ger byn karaktär. Markerna är öppna och flacka och det finns också en liten betesbacke.

I Mo är flera av markerna igenplanterade. Det finns några välbevarade ladugårdar och ett

sågverk. I Nybacka ligger gårdarna spridda med gott om brädlador på odlingsmarken. Tomtnäs har flera äldre byggnader. Där finns ett äldre timmerhus med portluder. Det finns också tvåvånings härbren, som står direkt på backen.

Efter vägen mot Sågbacken finns en ensamliggande, stor gård på tåkterna. Närmare Sågbacken finns flera timmerlador. I Sågbacken är markerna flacka och i bra hävd.

Även i Svartsbo är markerna välhävdade, men kring bäcken bildas buskridåer. Här uppe i dalen är ladorna mindre. I Långänget finns en gård med flera välbevarade uthus och ett bete, som sträcker in i skogen.

Blå karta: 145

Skala: 1:100 000

CENTRALA OCKELBOBYGDEN

Odlingslandskap vid sjö, fornlämningar, kyrk- och bruksmiljö

Nr: 0102-05

Klass: 1

Källor, riksintresse: RK 700

Bef skydd:

Socken: Ockelbo

Areal: 770 ha

Källor, övrigt: ÖP:Rj, Rjf, O, ÄoH 67, 69
AU: B-inv NVP:25, 35, 40

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård: FV

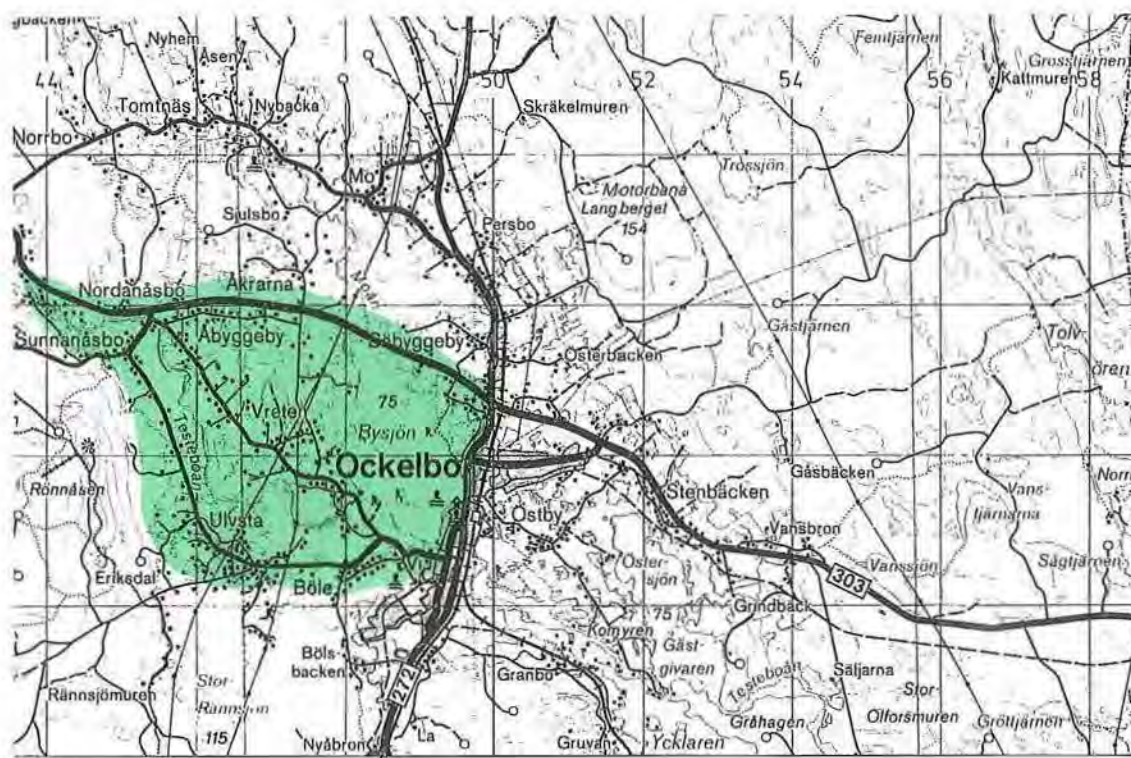
Området ligger sydväst om vägarna från Ockelbo till Sandviken respektive Åmot. Wij säteri bildades under senare delen av 1600-talet. Längs bruksgatan finns en rad arbetarbostäder. Nuvarande herrgård är brukskontor och ersatte på 1830-talet den äldre.

Bruksgatan leder till Böle by väster om bruksmiljön. Gårdarna ligger på en ås och har sekelskifteskarakteristik. En del äldre timmerbyggnader förekommer. Odlingsmarkerna är stora och kuperade samt genomgående i bra hävd. En del åkrar hägnas av stora stenmurar, och på en del står brädlador. Vid Laån finns en intressant

fågellokal.

I Åkerby, norr om Böle, finns en björkhage med hävdgynnad flora, t ex ängsnejlika, stagg och kattfot. Det är gott om fornlämningar i närheten. På en udde ut i Bysjön ligger det vikingatida fornlämningsområdet Forn-Vi.

Ulvsta by ligger på en stor höjd med mindre höjder runt omkring. Här finns en av kommunens få hävdade hagmarker. Rödklint, ängsnejlika och prästkrage hör till de örter som pryder hagen. I västra kanten av byn finns ganska tätt med mindre gårdar, fortfarande på höjder. Bebyggelsen är blandad. Stora lador står på de

Blå karta: 145

Skala: 1:100 000

kuperade och välskötta markerna.

Vreten skiljer sig från de andra byarna genom sina stora ladugårdsbyggnader från sekelskiftet. De flesta gårdarna ligger på en gles rad.

På en höjd söder om Vreten ligger en gård med ett välbevarat sexplanshus med ladugård och härbre. Här är markerna mer backiga med små åkerholmar.

Åbyggeby har mest tätortskaraktär. Längs vägen ligger gårdar från början av 1900-talet. De flacka täkterna är välhävdade.

Lena Landström

Betesdrift på fornlämningsområdet Forn-Vi

ÖSTRA OCKELBOBYGDEN

Sjönära odlingslandskap

Nr: 0102-06

Klass: 2

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Ockelbo

Areal: 700 ha

Källor, övrigt: NVP:4, ÖP: O, Rj

ÅoH: 65, 66, 68, 70

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård: NOLA

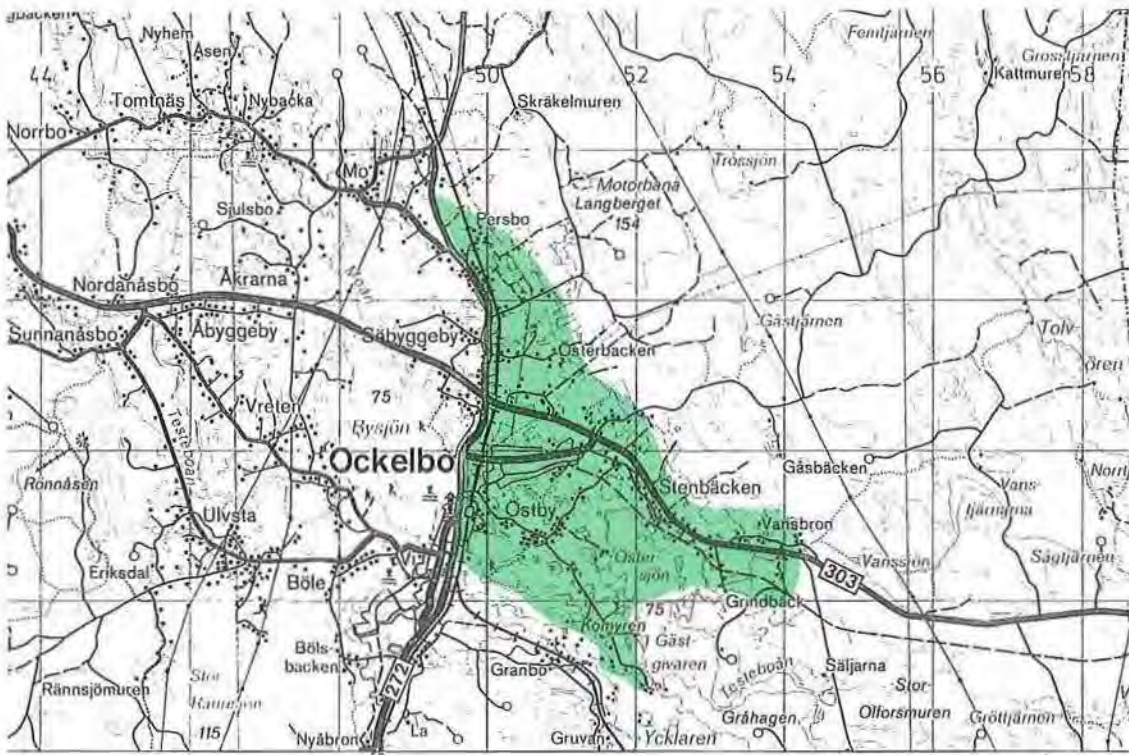
Östby ligger öster om Ockelbo tätort. Byn har en liten kärna på en höjd. Runt denna har en stor by bildats i samband med att gårdar skiftats ut eller att nya gårdar kommit till. Bebyggelsen är blandad. Ett stort jordbruk med köttdjur finns öst i byn. Ut mot Komyren finns några sekelskiftesgårdar. Beten finns, delvis i vall, delvis på holmar i vallarna eller på annan naturmark. Testeboån rinner genom sjöarna Ycklaren och Östersjön, som gränsar av byn i söder och öster.

Stenbäcken ligger norr om Östby. Här ligger gårdarna på rad efter den gamla byvägen. De flacka markerna mot Östersjön är välhävdate.

Runt Stenbäcken finns flera naturliga betesmarker. Den sydligaste är en hage med flera grova, gamla björkar. Här växer bl a grönkulla, ormrot och kattfot. I en lite mindre hage växer stagg, pillerstarr och låsbräken under tall, björk och en.

Vid Hjälmbäcken finns en öppen hage, som är hägnad med trögärdesgård. I grässvålen på den ytblockiga moränmarken växer bl a ögontröst, liten blålocka, ormrot och stagg.

I Österbacken ligger ett par större sekelskiftesgårdar. På de välhävdate markerna står brädlador.

Blå karta: 145

Skala: 1:100 000

KLUBBÄCKEN

Odlingsbygd vid sjö (se Lingbo 0103-01)

Nr: 0102-07
Klass:
Källor, riksintresse:

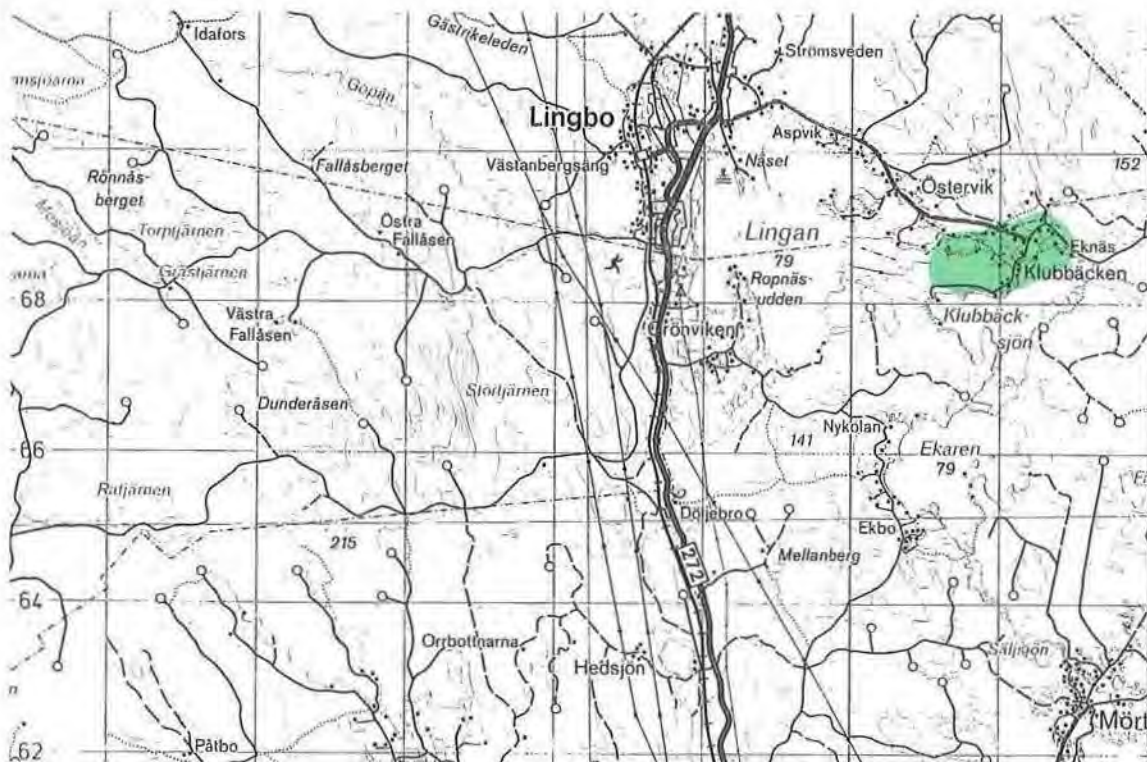
Bef skydd:

Socken: Ockelbo
Areal: 22 ha
Källor, övrigt: ÄoH:62

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g
Bef vård:

Byn Klubbäcken ligger vid norra delen av Klubbäcksjön. Mellan Klubbäcken och byn Östervik i Lingbo, finns en kort å eller ett nor, som förbinder sjön Lingan med Klubbäcksjön. Markerna är småkuperade och i bra hävd, men med en något förfallen timmerlada. Bromsäng är en beteshage sammansatt av kultiverade betesvallar, naturliga, steniga betesbackar och en

sötvattenstrandäng. Två hölador står intill betesvallarna. Hävden, med ett 40-tal får och variationen i markslag, ger en rik uppsättning växtarter. Liten blåklocka, bockrot, prästkrage och trådstarr hör till dessa. I byn Klubbäcken finns bland annat en liten 1920-talsgård, några gårdar med centralplanhus och vid bäcken, en liten traditionell parstuga i två fulla våningar.

MÖRTEBO

Skogsby

Nr: 0102-08

Klass: 3

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Ockelbo

Areal: 61 ha

Källor, övrigt: NVP:(8), ÖP:Rj, ÄoH:63

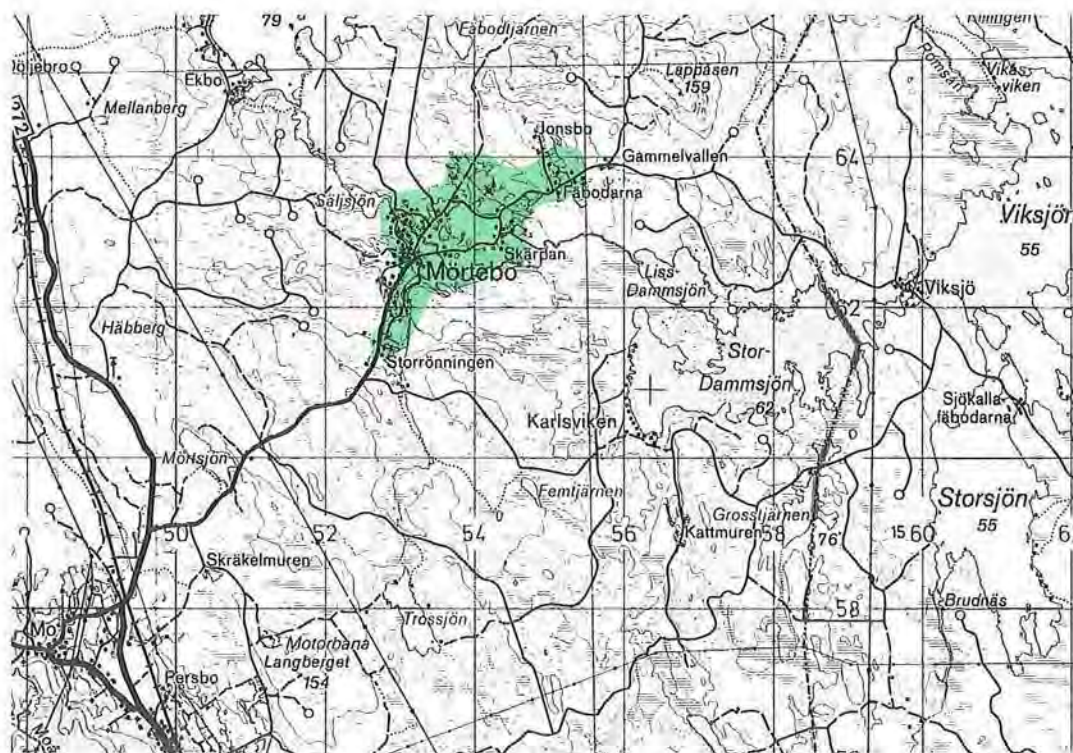
Värdekriterier: b, c, d, e, g

Bef vård:

Mörtebo by är nästan en halv mil lång. Västra delen är tätt bebyggd. Där finns en ombyggd sekelskiftesgård med ekonomibygnader från samma tid. Norrgårdarna ligger längst norrut i denna bydel. Här finns två små hagar omgivna av skog och brukad åker. En stengärdesgård och en ängslada finns i området, som nu betas av får. Floran innehåller vanliga ängsväxter som stagg, ängsnejlika, ormröt och kattfot. Några kraftiga bestånd av brudborste finns också.

Storrönningen ligger i söder. Markerna är i dålig hävd. Bebyggelsen är blandad, med ett par sekelskiftesgårdar och en gammal grå stuga, möjligen en tidigare fäbod. I Skärpan finns litet varierad småbebyggelse samt ett jordbruk med betesmark.

Fäbodarna längst i norr har en genuin gård med en tvåvånings enkelstuga i vinkel med en annan enkelstuga i en och en halv våning. Ekonomibygnader saknas och marken är i dålig hävd.

Blå karta: 145

Skala: 1:100 000

ÅBRON

Odlingslandskap vid hytta

Nr: 0102-09
Klass: 2
Källor, riksintresse:

Socken: Ockelbo
Areal: 32 ha
Källor, övrigt: ÖP:G

Bef skydd:

Värdekriterier: a, b, c, e, f, g

Bef vård:

Åbron ligger mellan Lasjön och Hammarsjön. Järnbruksdriften överfördes från Åbro till Jädraås på 1860-talet. Åbro lantegendom är kopplad till Brattfors bruk. Vid 1800-talets mitt företogs en omfattande utdikning och uppodling av Slåttmuren. Sammanlagt vanns då 150 hektar åker och äng.

De idag välhävdade täkterna är flacka och enformiga, i regel utan öppna diken. Öster om vägen finns en herrgårdsbyggnad med brutet tak

och ett stort spannmålsmagasin. Övriga ekonomibyggnader och ett bostadshus finns väster om landsvägen. Här finns också ett välbevarat, mindre ställe med timrad bod. Den gamla landsvägen går som stenvalvbro över ån. Upp mot skogskanten finns en liten bybildning. Bostadshuset är av enkelstugetyp eller små parstugor och till varje ställe hör ett stort vårdträd. Hävderna är något eftersatt.

Blå karta: 135

Skala: 1:100 000

OCKELBOS SÖDRA FINNSKOG

Byar med finnläge

Nr: 0102-10

Klass: 1

Källor, riksintresse: RN: 75-78, 80

Socken: Ockelbo

Areal: 1 ha

Källor, övrigt: NVP:53, ÖP:RnfG, ÄoH:71

Bef skydd:

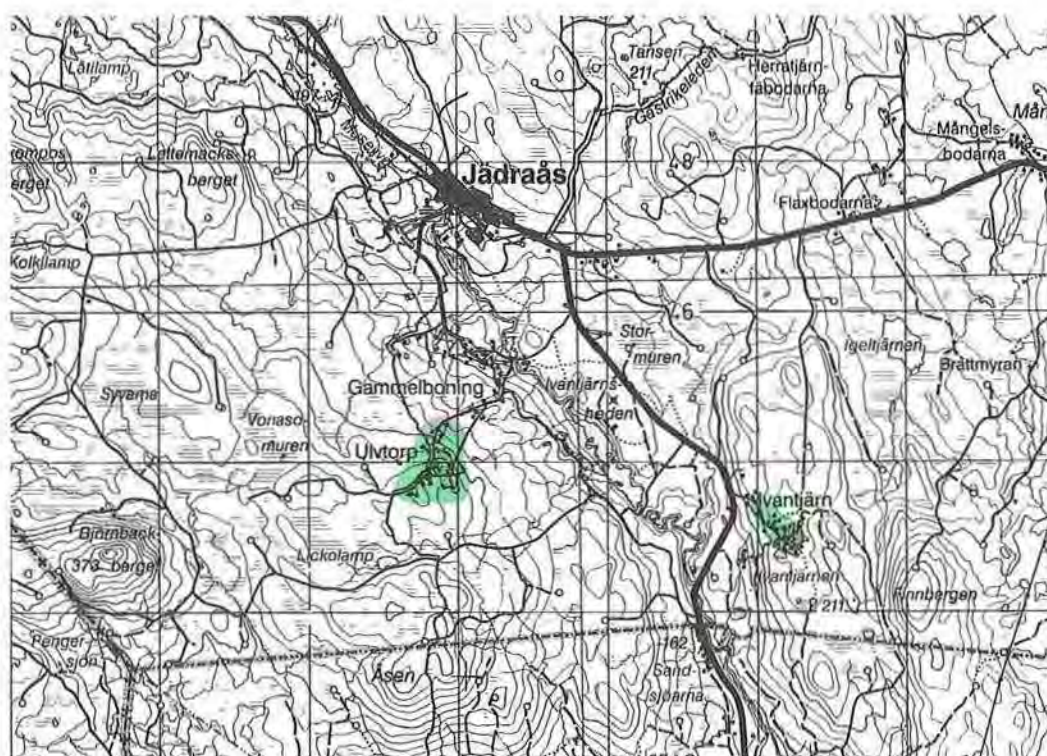
Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård:

Söder om Jädraås ligger byn Ulvtorp. Den har ett högt och kalt finnläge med välvda takter på kullarna. Det finns ett stort, lagt röse och flera långa stenmurar och andra odlingsrösen. Här och var står lövtäktsträd. Intill en lång stenmur finns en mindre enkelstuga i två våningar, höljd av två stora lönnar. Ett par andra hus ligger på ursprungliga platser. I norra delen av Ulvtorp

ligger några mindre gårdar med uthus vid byvägen. Även här finns hävdade takter och stenmurar.

Ivantjärn ligger några kilometer öster om Ulvtorp. De flesta husen i byn är från början av 1900-talet. Några uthus är timrade. Hävden är eftersatt på de små takterna med många odlingsrösen.

Blå karta: 135

Skala: 1:100 000

LINGBO MED ÖSTERVIK OCH KLUBBÄCKEN

Odlingsbygd vid sjöar, kyrkomiljö

Nr: 0103-01

Klass: 2

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Lingbo

Areal: 110 ha

Källor, övrigt: ÖP:O Rj, ÄoH:1, AU:B-inv

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård:

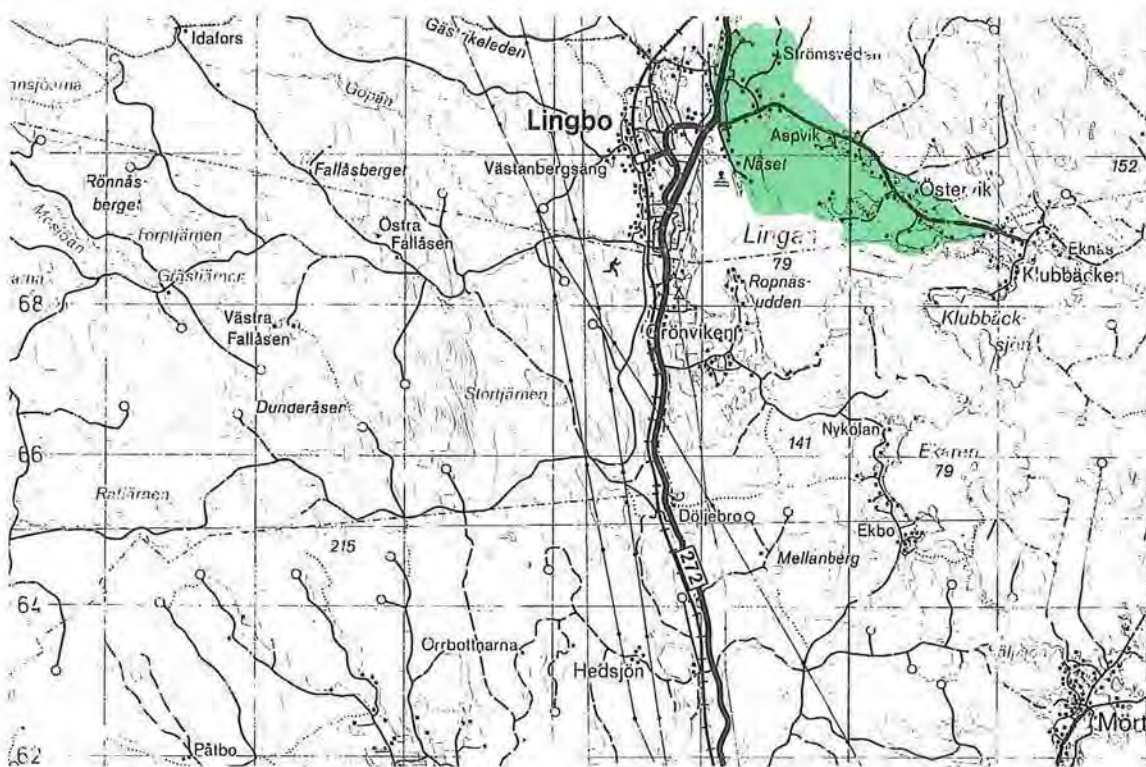
Odlingslandskapet runt Lingbo kyrka innehåller flera intressanta gårdsmiljöer. De flesta byggnaderna är från slutet av 1800-talet. Uppe på åsen ligger några stora, välbevarade sekelskiftesgårdar på rad nära kyrkan. Ute på en täkt ligger en gård med ett långt ladugårdskomplex fritt placerat i vinkel till boningshuset. På åkermarken finns också brädlador.

Strax öster om Lingbo ligger Utegården. Utefter norra stranden av Lingan har gården en strandäng som betats med mjölkkor sedan slutet av 1960-talet. Vasstarr, trådsstarr, dyveronika

och strandranunkel hör här till typiska de fuktängsarterna.

I Östervik ligger är markerna mer småbrutna och med fler beten. I byn finns välbevarade gårdar, bland andra ett par med äldre hus av korsplantyp. Lador av bräder och timmer, varav någon snedväggig, finns på tåkterna. I skogskanten står en liten fäbodstuga(?) med timrad lada och praktfulla enar i närheten.

Klubbäcken ligger vid norra delen av Klubbäckssjön. Markerna är småkuperade och i bra hävd, men med någon förfallen timmerlada.

Blå kartan: 145

Skala: 1: 100 000

Bromsängen är en beteshage sammansatt av kultiverade betesvallar, naturliga, steniga betesbackar och en sötvattenstrandäng. Hävden, med ett 40-tal betande får, och variationen av markslag ger en rik uppsättning växter. Liten blåklocka, bockrot och knapp- och veksäv hör till dessa. I byn Klubbäcken finns bland annat en liten 1920-talsgård, några gårdar med korsformig plan och vid bäcken, en liten traditionell parstuga i två fulla våningar.

FÄBODAR I GÄSTRIKLAND

Som en komplettering till bevarandeprogrammets odlingsmiljöer, har Hälsinglands museum under hösten 1993 utfört en fältkontroll av fäbodarna i Gästrikland. Omkring 100 fäbodarna har besökts. Utav dessa har 24 st fäbodarna eller fäbodområden valts ut, varav 4 st redan ingår i befintliga bevarandeområden. Endast fäbodarna med intilliggande, hävdad eller öppen mark, som kan sägas ha samband med fäbodarnas tillkomst och placering, har valts ut. Någon enstaka fäbod har endast en mindre yta runt byggnaderna öppen.

Flertalet av de marker, som hör till (eller har hört till) de utvalda fäbodarna är likartade. De består oftast av flacka marker utan odlingshinder, som idag brukas både som åker eller betes- och slåttervall. Med ledning av markens utseende kan man gissa hur dess odlingshistoria ser ut:

När fäbodarna en gång byggdes, placerades de intill vad som då var stora myrar eller andra låglänta marker. Myrarna användes till oinhägnade beten eller till myrslätter. Efterhand dikades myrarna ut och man kunde bärga stora höskördar på de gamla våtmarkerna.

Denna utveckling kan också avläsas i husen utformning. De låga och avlånga fähusen i timmer byggdes på med ett stort och högt höutrymme i resvirkeskonstruktion med brädpanel. Kanske detta skedde runt sekelskiftet och de följande årtiondena? Fähusets långsida fick då utgöra gavelvägg i den stora, påbyggda uthuskroppen. Ovanpå fähuset fick en höskulle plats. Denna form av fäbod är särskilt vanlig i

Österfärnebo socken, men finns även i flera andra socknar, t ex Väsarbodarna i Årsunda och Björkmuren i Järbo.

Bostugorna behöll emellertid sin traditionella form och storlek, och fäbodarna blev inte omvandlade till bofasta gårdar. Senare gödslades odlingsmarken, plöjdes upp och ingår idag i det vanliga växtföljdssystemet.

Klassningen

I högsta klass sätts de fäbodarna som både har äkta och oförändrade byggnader och hävdade marker (med kontinuerlig hävd).

Fäbodarna/fäbodvallar i klass 2 kan byggnadsmässigt vara högtstående, men ha brister vad gäller markhävden, eller tvärtom ha välhävdade marker men delvis förändrade eller icke-kompletta byggnader.

Klass 3 har större brister vad gäller ovanstående.

Med *fäbod* menas här en enhet, som komplett består av bostuga och fähus och i sällsynta fall av ett kokhus (stys).

En *fäbodvall* består av flera fäbodarna som hör samman, genom att de ligger nära varandra.

Enligt en annan definition betecknas en fäbodvall av att där finns senare uppodlade marker.

Fältkontroller och urval av fäbodarna har Gunvor Gustafson och Jan Lundell, Hälsinglands Museum, utfört tillsammans. Fältanteckningar och utskrivna texter svarar Gunvor Gustafson för.

FÄBODAR I OCKELBO, HAMRÅNGE OCH VALBO FÖRSAMLINGAR

GÅSBO OCH KUXBO FÄBODAR

se Ockelbo 0102-02

GÅSBÄCKEN

Nr: 0102-11

Klass: 1, en levande fäbod och mark med kontinuerlig hävd.

Kommun: Ockelbo

Församling: Ockelbo

Gåsbäcken är en levande fäbod ca 5 km öster om Ockelbo samhälle. På en ursprunglig fäbodplats drivs sedan några år en öppen fäbod med mjölkgetter, kor, grisar och höns. På fäboden tillverkas under sommaren ost, ostkaka och smör.

Djuren betar ett ca 25 hektar stort område, som delvis är inhägnat med ny fastbandhage. Området har varit kontinuerligt hävdad, men betestrycket har troligen varit lågt. Markerna är

läglänta och utgörs av utdikade myrmarker.

Byggnaderna består dels av ursprungliga byggnader, som från början fanns på vallen, dels av byggnader som uppförts eller flyttats hit för att upprätthålla driften. Således har både en bostuga med mjölkbod, ett kokhus, ett fähus för kor, ett småfähus för mjölkning av getter och några andra uthus uppförts. Bostugorna omges av fastbandhagar.

Gunvor Gustafson

Gåsbäckens fäbod

HÄCKELSÄNGSBODARNA

Nr: 8003-04

Kommun: Gävle

Klass: 3

Församling: Hamrånge

Vid Fäbodviken, innerst i skärgården norr om Norrsundet, ligger Häckelsängsbodarna. De är ett av länets bästa exempel på den kombination av fiske och jordbruk, som förr var så vanlig. Bondbyarna hade inte enbart sina djur på vallar i skogslandet, utan också i havsbandet och ute på skärgårdsöarna. Det var framförallt under tiden före höbärgningen, som man mest intensivt ägnade sig åt fisket.

Byggnaderna i Häckelsängsbodarna består av ett halvdussin timrade bostugor med i allmänhet ett rum och magasin. Fähusen är också timrade och något färre. Ett är mycket lågt. Dessutom finns några bodar. Ett stycke söder om övrig bebyggelse ligger en timrad bostuga utan uthus men med gistgård. Vid havet, innerst i den grunda Fäbodviken, ett hundratal meter från

fäbodvallens hus, finns två dubbla båthus samt en liten timrad bod.

De gamla slåttermarkerna och täkterna mellan vallen och viken är sedan länge igenvuxna. Viss avverkning har dock nyligen skett för att få sikt från vallen ner till vattnet. På den isgnagda havsstrandängen finns rikligt med slåtterblomma. Djur har inte funnits här på flera decennier. Det innebär att marken är igenväxt även närmare vallen. Viss slåtter sker emellertid kring husen och tramp eller annat slitage bevarar också en del gammal grässvål. Rikedomen på hävdgynnade arter i de steniga markerna kring vallen är förvånansvärt stor. På ängsfragmenten noteras ögontröst, ängsskallra, rödklint, liten blåklocka och röd vaxskivling.

LUNDS FÄBODAR

Nr: 8006-05

Kommun: Gävle

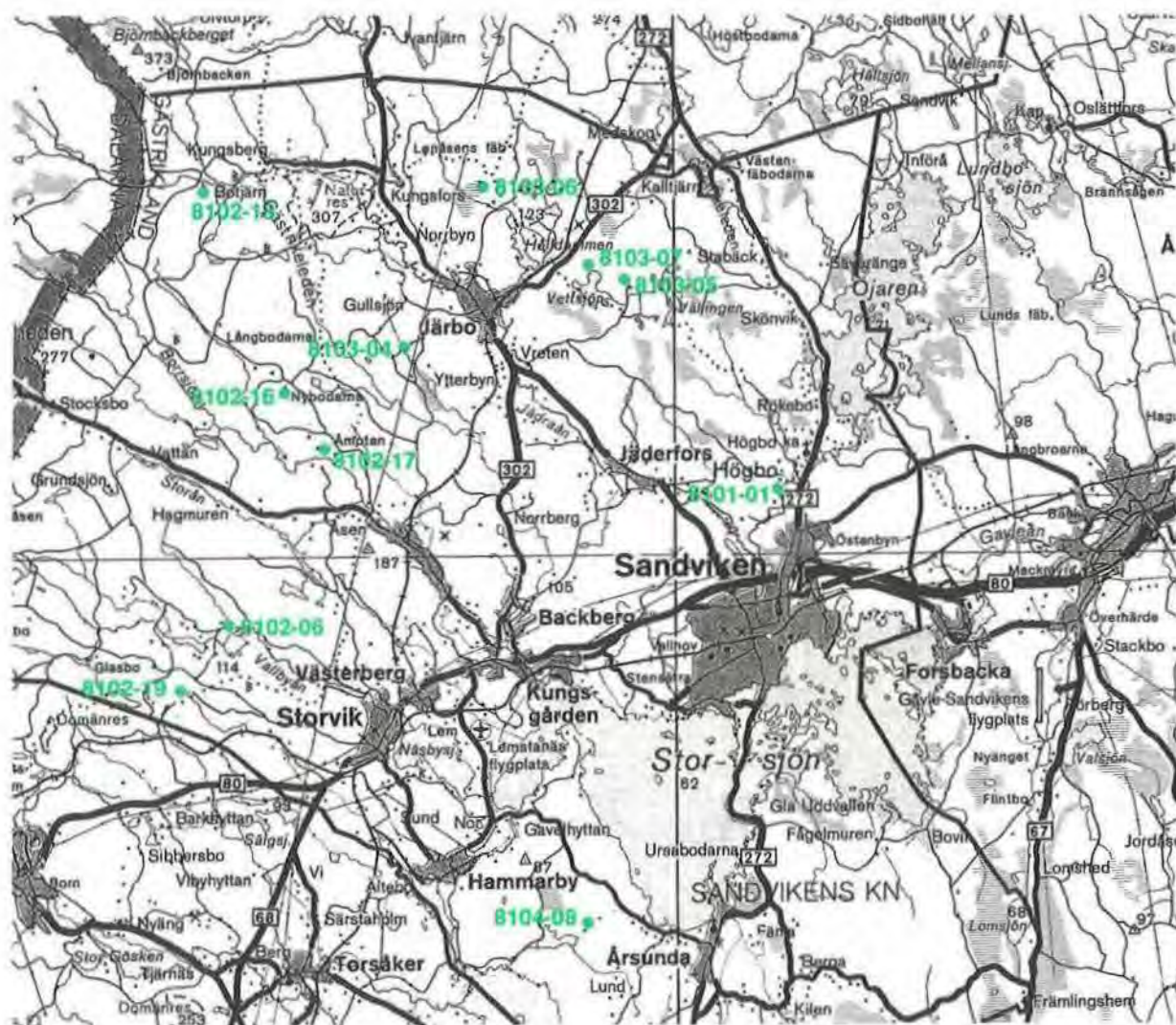
Klass: 3

Församling: Valbo

Söder om Tickselmuren och i utkanten av det vidsträckta myrlandskapet öster om Öjaren, ligger Lunds fäbodar. Stugorna på vallen ligger på ömse sidor om krönet på en tydlig moränrygg. Det är fem stugor, hägnade med gärdesgård, på

västra sluttningen. På den östra finns två stugor. Vid vallen ligger ett flyttblock, som är betydligt större än någon av stugorna. Den närbelägna myren har gett bra tillgång till myrhö.

FÄBODAR I JÄRBO, OVANSJÖ, HÖGBO OCH ÅRSUNDA FÖRSAMLINGAR

BJÖRKMUREN

Nr: 8103-04

Kommun: Sandviken

Klass: 2

Församling: Järbo

Björkmuren består av tre välbevarade fäbodlar intill hävdade marker. Markerna består av stora, platta, utdikade myrmarker, som vid fäbodens anläggande antagligen brukades som myrbete eller myrslätter. Idag odlas de som åker och vall. Fäboddriften upphörde under 1950-talet.

Bostugorna har ett "Gästrikeläge", dvs är placerade i kanten av de stora täkterna, direkt på den odlingsbara jorden och inte på impediment, vilket är vanligt i den norra delen av länet.

Till den ena bostugan hör även ett uthus, typiskt för denna form av fäbod med läge intill sådana marker, som senare dikats ut och brukats till slätter.

Uthuset består av en timrad fähusdel av traditionellt utseende, med en stor påbyggd uthusdel i bräder. Påbyggnaden är avsedd för förvaring av de stora hömängder, som kunde skördas sedan markerna dikats ut.

Markerna innehåller troligen inte några högre biologiska värden eller rester av kulturspår, eftersom de består av utdikade myrmarker utan odlingshinder. Den ursprungliga myren har dock varit avgörande för fäbodarnas placering och skiftningarna i markernas sätt att brukas, från myr till plöjd åker, är typiska för sådana markers odlingshistoria.

ÖSTERFÄBODARNA

Nr: 8103-05

Klass: 1, på grund av de numera mycket ovanliga och till formen ålderdomliga kokhusen, den mittersta, mycket välbevarade fäboden och de små marker som ännu hålls öppna.

Kommun: Sandviken

Församling: Järbo

Österfäbodarna består av tre tämligen välbevarade fäbodlar utplacerade på rad. Endast obetydliga marker finns kvar idag.

Till den västra fäboden, som är en komplett fäbod med parstuga, ett större uthus av bräder samt ett ihoprasat "stys", d v s kokhus, hör en liten öppen äng och några igenväxande täkter. Ask står som boträd.

Den mellersta fäboden, "Vretas", är den mest välbevarade. Förutom bostugan i bart timmer med en tillbyggd boddel i bräder, finns ett traditionellt fähus i timmer. Här bildar fähuset och ett uthus med stall placerat i vinkel en "fågård",

avskild från bostugan genom tre askar på rad. Intill bostugan står ett "stys" (kokhus) av resvirke och bräder, utan skorsten, och med en låg, avlång härd i natursten. Det finns också bebyggelserester.

Byggnaderna ligger numera i en liten öppning i skogen med små, frodiga gläntor bland högvuxna löv- och barrträd.

Den östra fäboden består av bostuga, uthus och en ditflyttad härbreliknande bod. Intill byggnaderna finns flera småmurar, odlingsrösen och stubbskottsträd. En äldre täkt hålls öppen genom slyröjning.

FINNÄS FÄBODAR

Nr: 8103-06
Kommun: Sandviken

Klass: 2
Församling: Järbo

Finnäs fäboddar utgörs av en långsträckt fäbodvall av blandad karaktär, med en levande fäbod. Under slutet av 1700-talet fanns här sju stugor, som efter 1800-talets mitt utökades till ett tjugotal stugor. Utav dessa finns idag hälften kvar. Fäboddriften upphörde under slutet av 1930-talet förutom "Jäderbergs" fäbod som brukas idag.

"Jäderbergs" är en komplett fäbod med bostuga av centralplanstyp, kokhus, uthus och bod i bräder. Intill stugan finns en brukad täkt samt betesmarker. Fäboden ger intryck av bofast gård med sin relativt stora stuga, fruktträd m m.

I väst finns ett stort myrområde.

VETTSJÖNS FÄBOD

Nr: 8103-07
Kommun: Sandviken

Klass: 2
Församling: Järbo

Vettsjöns fäbod är en mycket äkta, komplett fäbod i en öppning i skogen. Fäboden, som består av bostuga, styrs (kokhus) och fähus, ligger i en svag sluttning med bostuga överst och styrs och fähus nedanför.

Bostugan är i bart, falurött timmer av den i Gästrikland vanliga bostugetypen, bestående av en tvårummig stuga med en bod i bräder vid gaveln. I denna bostugelänga finns dessutom en källarbod, där de färdiga mjölkprodukterna

förvarades. Ett kokhus finns i en brädklädd resvirkeskonstruktion utan skorsten. Där finns en öppen härd av natursten med tre uppbyggda sidor ovanpå en jordfast, flat sten. Bevarade kokhus är idag mycket sällsynta och värdefulla. Fähuset är av traditionell modell i bart timmer.

Av de tidigare hävdade markerna finns endast en liten öppning, bevuxen med höga örter, kvar runt stugan.

NYBODARNA

Nr: 8102-16
Kommun: Sandviken

Klass: 1
Församling: Ovansjö

Nybodarna består av fem fäboddar spridda runt en odlingsyta. Markerna som hör till vallen är fortfarande öppna och delar av dem brukade fram till idag, medan andra delar håller på att växa igen med björksly. Några lador, vårdträd och en stenmur finns kvar från fäboddepoken.

Fäboddriften upphörde i mitten av 1930-talet. Fäbodvallen utvärderades i byggnadsinventeringen år 1974 i klass 1. Bostugorna är fortfarande välbevarade och fyra av de fem kvarvarande fäbodarna är kompletta med fähus och stall.

NORRA OCH SÖDRA ÅMOTAN

se även Sandviken 8102-02

Nr: 8102-17
Kommun: Sandviken

Klass: 2
Församling: Ovansjö

Runt ett större, uppodlat markområde i skogen ligger två fäbodvallar, Norra och Södra Åmotan, med spridda fäbodan i norra och västra kanten av täkterna. Även bofasta gårdar med fäbodursprung finns inom området.

Fäbodriften upphörde under 1920-talet.

Åtminstone sex bostugor med uthus finns sammanlagt kvar, de flesta välbevarade i form och typ. Exempel på den vid utdikade myrmarker vanliga hustypen med en timrad fähusdel inbyggd i ett större uthus av bräder finns också.

JOCKARA FÄBOD

Nr: 8102-18
Kommun: Sandviken

Klass: 3
Församling: Ovansjö

Endast en stuga av vallens fem stugor kvarstår idag. Bostugan ligger i skogskanten intill en hävdad täkt. Stugan, ett litet hus med korsformig

plan i bart timmer, är välbevarad men saknar fähus och andra uthusbyggnader. Hävdade marker finns intill.

BROBY FÄBODAR

se Sandviken 8102-06

STORVIKS FÄBODAR

Nr: 8102-19
Kommun: Sandviken

Klass: 3
Församling: Ovansjö

Vallen består idag av ett par fäbodan och ett fritidshus med en öppen yta mellan byggnaderna. Ursprungligen har här funnits 28 bostugor på en begränsad vallyta. Fäbodriften varade till mitten av 1940-talet, varefter den öppna ytan runt fäbodarna, knappt ett hektar, varje år slagits med lie.

Marken, som består av en friskäng av rödvenstyp, inventerades vid Ängs- och hagmarksinventeringen, varvid växter som

darrgräs, rödklint, stagg, ormrot, bockrot och ängsklocka noterades. Detta är en av två kända hackslåttar i kommunen. Byföreningen utför slåttarn.

Byggnaderna är av blandad kvalitet. En av fäbodarna är komplett, med välbevarad bostuga. Den andra bostugan har genom ombyggnad förlorat sin bostugekaraktär, medan tillhörande fähus och bodar är äkta.

VÄSTANÅSEN

Nr: ingår i Sandviken 8101-01
Kommun: Sandviken

Klass: 3
Församling: Högbo

Ett par km från Högbo bruk mot sydväst finns några fäboddar i kanten av stora, låglänta täkter mot Jädraån. En bostuga är i bart, falurött

timmer. Ett stort uthus i bräder hör till, med stall i ena änden och ladugård i andra. Öster om denna finns ytterligare en fäbod.

VÄSARBODARNA

Nr: 8104-08

Klass: 1, en äkta och komplett fäbod med tillhörande hävdade marker, som har samband med fäbodens brukningshistoria.

Kommun: Sandviken

Församling: Årsunda

Två av de sex ursprungliga stugorna finns kvar idag, varav den ena nära sjön Väsaren i sydväst nu ligger inom ett fritidsområde och har därmed förlorat sitt fäbodsamband. Den ingår inte i bevarandeprogrammet.

Den andra fäboden ligger för sig nordöst om sommarstugeområdet, intill stora, flacka täkter, som brukas som åker idag. Markerna är välhävdade och har flera bevarade brädlador.

En oförstörd bostuga har en bred, tämligen

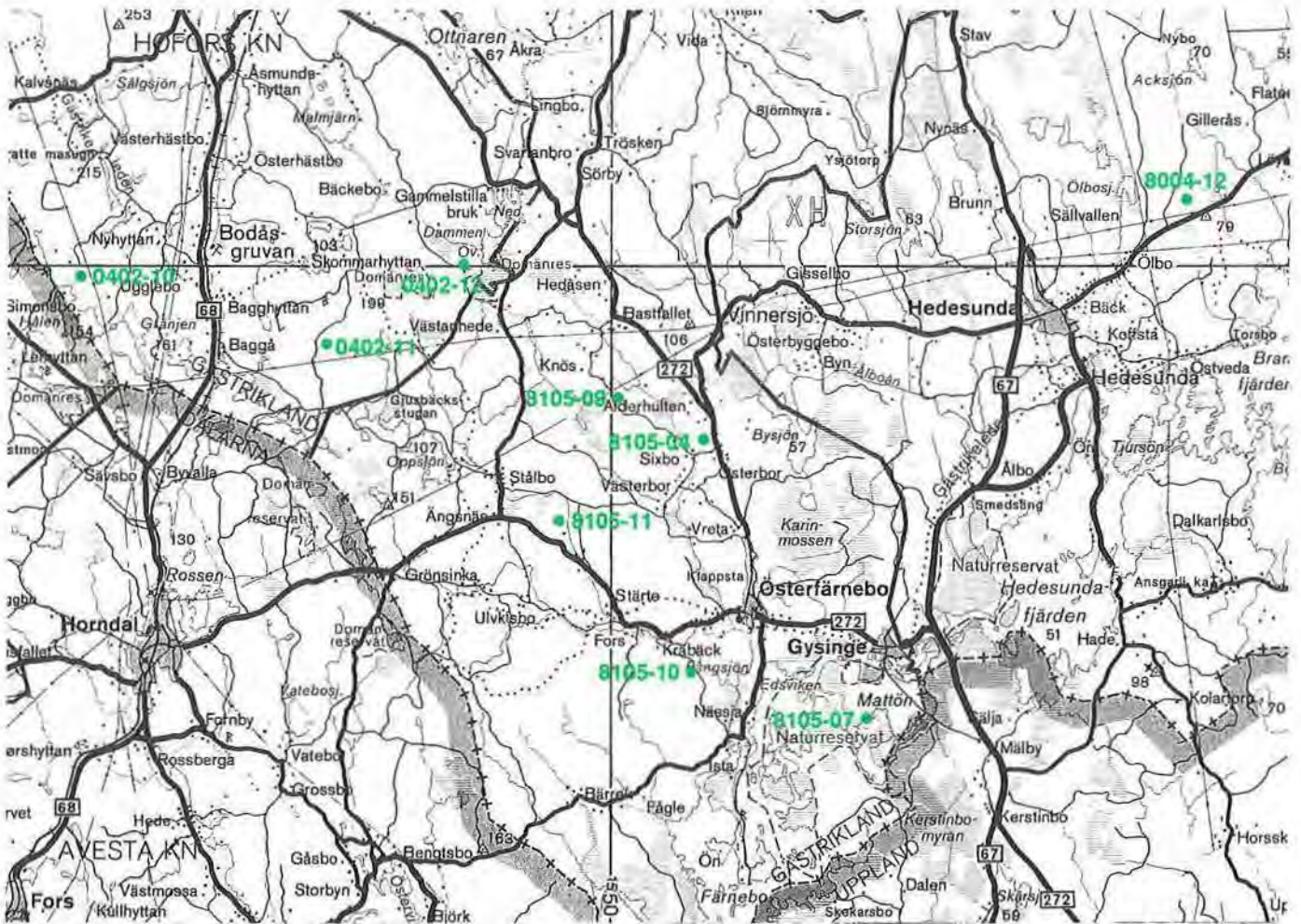
ovanlig typ med en kammare avdelad bakom stugrummet med spisen. I förstudelen finns en halvtrappa ned till en mjölkbod/källare, och en halvtrappa går upp till ett loft ovanför källaren. Intill bostugan står ett vinkelbyggt uthus i stående timmer och bräder. En liten gärdesgård går runt stugan och framför stugan finns enar och en vippbrunn.

Väsarbodarna utvärderades i 1976 års byggnadinventering i klass 2.

Väsarbodarna

FÄBODAR I HEDESUNDA, ÖSTERFÄRNEBO OCH TORSÅKERS FÖRSAMLINGAR

BÄCKAVALL

Nr: 8003-05

Kommun: Gävle

Klass: 2

Församling: Hedesunda

Bäckavall är en av de mer äkta och orörda fäbodarna i Gästrikland. Fäboden ger dock ett övergivet intryck och markerna nedanför stugorna håller på att växa igen.

Vallen består av fyra fäbodpar på en öppen vallyta. En femte fäbod ligger för sig. Några av fäbodarna är kompletta, dvs har både bostuga och fähus i behåll. Alla bostugorna är mycket

välbevarade och av enkelstugetyper, med eller utan tillbyggd bod vid ena gaveln.

Vallen tillhör Bäcks by och bestod som mest av sju fäbodpar. Fäboddriften upphörde under 1930-talet, men marken har senare brukats som åker. De lägre liggande täkterna har inte brukats på flera år, men är fortfarande öppna. Här finns odlingssten.

ASPHOLMA OCH KÄLLBERGET

Se även Sandviken 8105-04

Nr: 8105-09

Klass: 2, Fäbodarna ligger alldeles i nordvästra kanten av bevarandeområde 8105-04 i Sandviken kommun.

Kommun: Sandviken

Församling: Österfärnebo

Aspholma och Källberget består av nio fäbodpar som ligger glest utplacerade längs landsvägen inom ett stort hävdad odlingsområde, avbrutet av små skogspartier. Fäbodarna ligger antingen i skogskanten eller direkt ute på den odlingsbara marken, där täkterna plöjts ända intill stugknuten.

Flertalet av fäbodarna är kompletta, dvs har både bostuga och uthus i behåll. De flesta byggnaderna är oförändrade och äkta. Den troligen äldsta bostugan är daterad 1759. Bostugorna är mestadels av enkelstugemodell och uthusen har det för södra Gästrikland typiska utförandet. De är alla stora, med en liten fähusdel av timmer inbyggd i den stora huskroppen av resvirke och bräder.

Fäbodarna har troligen anlagts här intill marker, som på den tiden utgjordes av myrar eller låglänta gräsbevuxna områden, vilka användes till bete eller myrslätter. Senare har områdena dikats ut och används numera både som åker, slätter- och betesvall.

Aspholma fäbodpar

Gunvor Gustafson

SÄTER (SEE FÄBODAR)

Nr: 8105-10
Kommun: Sandviken

Klass: 3
Församling: Österfärnebo

Längs västra stranden av Fängsjön finns två kompletta, men något förändrade fäbodan med

bostuga och uthus. Fäbodarna är omgivna av brukade marker ned mot sjön.

SÄLÄNGARNA

Nr: 8105-11

Klass: 1, på grund av mark med hävd och de för trakten typiska och äkta fäbodarna.
Kommun: Sandviken

Församling: Österfärnebo

Sälängarna består av tre välbevarade fäbodan med läge nära bygden i en odlingsdal norr om Ulvsbo. Markerna består troligen av uppodlade myrstråk.

Alla tre fäbodan är kompletta med de för socknen typiska stora fäboduthusen i bräder med en inbyggd mindre fähusdel av timmer. De rymliga förrådsdelarna var avsedda för de stora

höskördarna, som kunde bärgas sedan de låglänta markerna dikats ut. Bostugorna har någon form av bod, tillbyggd mot gaveln eller baksidan.

En av fäbodarna har dessutom ett härbre, troligen uppfört i slutet av 1800-talet, det enda härbret som noterats i de fältkontrollerade gästrikfäbodarna (100 st).

F. d. älvängar vid Åsbyvallen

ÅSBYVALLEN

Nr: 8105-07

Kommun: Sandviken

Åsbyvallen ligger på Mattön intill Långvindsjön, en av Dalälvens armar vid Gysinge. De är fem fäboddar varav fyra har fähusen kvar. Stugorna ligger alldeles vid vattnet. Det är små enkelstugor. En del av fähusen har ett fönster och en stor lucka vid borte gaveln. Ingången finns på andra gaveln. Gärdesgårdar saknas. På södra älvsidan finns slåttermader med en lada.

Sigurd Erixon skriver 1932 om Åsbyvallen:

”Till Åsbyvallen ej långt från Gysinge bruk i

Klass: 1

Församling: Österfärnebo

Österfärnebo begav man sig i slutet av augusti, när ängarna blivit slagna i omgivningen av vallen. Uppehållet här räckte ibland fram till den egentliga fäbodavslutningen vid Mikaeli. Mjölkken tog man ej hem om kvällarna, fastän avståndet ej var så stort till byn, utan den bereddes på stället. Man har åtminstone i senare tid icke haft stängsel omkring vallen. Stugorna, som äro små och enkla, har placerats närmast älven, medan fähusen ligga mot betesmarken.”

TALLENS FÄBODAR OCH ÖSTERBOR ÄNGAR

ingår i Sandviken 8105-04

Fäboden ligger inom odlingsbygden i ett skogsparti omgivet av stora, platta täkter. Bostugan är en enkelstuga i falurött, bart timmer. I skogen

och skogskanten finns betesmarker och även vallbeten på de platta täkterna.

KNALBO - NORRFÄBODARNA - SÖRBOFÄBODARNA - MOSSBO

Nr: 0402-10

Kommun: Hofors

I skogslandskapet i sydvästra delen av Torsåkers socken finns inom ett begränsat område fyra fäbodvallar.

I norr ligger Knalbo fäbod. Här har inte funnits mer än en fäbod, vars bostuga är bevarad till idag, medan fähuset är borta. Vid sidan av stugan står en äldre loge, ombyggd till lada. Ett par små täkter finns kvar, den ena besädd med havre, den andra igenväxande.

En knapp kilometer söder om Knalbo ligger Norrfäbodarna, som idag består av två kompletta fäboddar med bostugor och fähus. Byggnaderna ligger på en liten höjd med en liten åker, besädd med havre nedanför. Det finns flera borönnar och stubbskottsträd.

Klass: 3

Församling: Torsåker

Sörbofäbodarna ger ett blandat intryck med både äldre traditionell fäbodbebyggelse och nya bostugor, som i möjligaste mån anpassats till de äldre bostugorna. Tre av de ursprungliga fähusen och en av de äldre bostugorna finns kvar idag. En liten ålderdomlig enkelloge finns i utkanten av fäboden. Flera igenväxta småtäkter finns och dessutom en liten havrebesädd åker.

Mossbo (Mårtsbo) består av två bostugor och ett fähus, som ligger i en glänta i skogen. Flera odlingsrösen av olika storlek visar att ytan mellan fäbodarna, som idag är skogbevuxen, förr varit uppodlad.

LINDEBERGS FÄBODAR

Nr: 0402-11

Kommun: Hofors

Klass: 2

Församling: Torsåker

Lindesbergs fäbodrar är en mycket välbevarad fäbodvall i en liten öppning i skogen. Tre genuina bostugor ligger på rad överst i en svag sluttning med det enda bevarade fähuset nedanför. Troligen har även de numera försvunna fähusen legat på rad nedanför stugorna.

Bostugorna är av den tvårummiga typen, med

ingång direkt i spisrummet och med en mjölkbod eller kammare vid gaveln, samt dessutom en tillbyggd bod.

Ursprungligen fanns här åtta stugor. Fäbodriften upphörde 1917. Den enda öppna mark som finns är den lilla örtrika äng, som omger byggnaderna.

ÅSMUNDSHYTTANS FÄBODAR

Nr: 0402-12

Kommun: Hofors

Klass: 2

Församling: Torsåker

Sammanlagt fem fäbodrar finns vid Åsmundshyttans fäbodrar. Markerna är små, men hävdade. Tre fäbodrar ligger i kanten av skogen med två små brukade täkter nedanför. På andra sidan täkterna ligger den fjärde fäboden. En femte fäbod har ett ensligt läge norr om de övriga. Tre av fäbodarna är kompletta med bevarade

bostugor och fähus. Markerna har brukats kontinuerligt, som betes- eller slättervall. Vårdträd och bogran finns intill stugorna. Bebyggelse-rester berättar att vällen förr haft fler fäbodrar.

Fäbodvallen ligger intill ett stort myrområde, Bredmossen, som är avsatt som Domänreservat.

ORDFÖRKLARINGAR

agrar - jordbruksanknuten

AK-arbete - en tidig form av beredskapsarbete, som förekom framförallt under 1930-talet. AK-arbetarna utförde bl a omfattande vägarbeten. AK= Arbetslöshetskommissionen, upphörde 1940.

amkor - kor som ger di åt annan kalv utöver sin egen. Kon mjölkas inte och kalven föds upp till slakt.

bautasten - minnessten utan inskrift från förhistorisk tid

bergsmansgård - gård som innehafvs av bergsman, som fram till 1859 var skyldig att bedriva bergsbruk och använda sina skogar för kolning

betesindikator - växt som är anpassad till att klara den störning som betet innebär

biotop- ekologiskt enhetlig livsmiljö

blandby - by med bodland och permanent bebodda hemman

bodland - tillfällig bosättning mellan hemgården och fäboden. På bodlanden fanns ofta en komplett uppsättning av jordbrukets alla byggnader, men i enklare utförande än på hemgården. De flesta bodland blev så småningom fasta bosättningar.

bogran- stor grov gran, som sparats intill bostugan på fäboden som vårdträd

bolby - gammal by, odalby

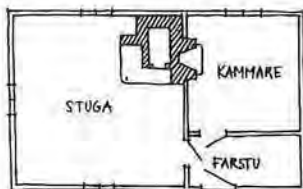
boreal - nordlig

brutet landskap- landskap med omväxlande åker, betesmark, skog, backar mm

centralplanhus- se korsplanshus

dikor- kor för köttproduktion. Kon mjölkas inte utan ger di åt sin egen kalv, som föds upp till slakt.

enkelstuga -

excentrisk välvning/mosse med excentrisk välvning-en mosse där högsta punkten är belägen i kanten av mossen och välvningen är asymmetrisk.

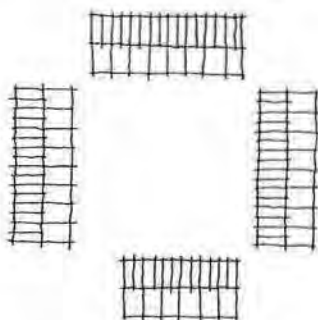
fasspontpanel- se panel

flark- vegetationsfattigt och tidvis vattenfyllt område i myr

flottäng -en gödselpåverkad gräsmark som hävdas genom årlig slåtter. Endast arter som tål slåtterin-greppet förekommer

fossil åkermark - varaktigt övergiven åkermark. Spår av denna kan man se som kanter, "hak", efter plöjning i exempelvis betesmarker

fyrbyggd- gård där fyra byggnader bildar en fyrkant med ett gårdstun i mitten

fägata- väg med hägnader på bägge sidor, där djuren drevs till betesmarken.

fäjs, fäx, fejs- lokala benämningar på ladugård

gavelsvale -överskjutande tak eller tak och väggar över ingång på gaveln

hackslog, hackslått/er - en form av ängsskötsel på marginella gräsytor som t ex åkerrennar, vägkanter, dikesrennar eller andra små, steniga restmarker. Man slog med kortbladiga liar och "hackade" sig fram mellan hindren. Skrabbslått eller att rabba är lokala benämningar.

Hasselakonstruktion - timrad fähusdel i en lagårdsbyggnad där övervåningen eller taket bärs upp av på timret utanpåliggande, stående stolpar.

hårdvall - ängsmark belägen på fast mark, oftast moränunderlag, men kan även förekomma på sedi-mentmark.

hävd - ett i ängs- och hagmarkssammanhang annat ord för skötsel genom bete eller slåtter. I detta sammanhang omfattar begreppet även åkerbruk.

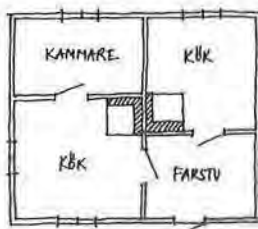
inäga - den odlade marken i byn som utgjordes av åker och äng. Inägomarken var skild från utmarken med hägnader.

kalkfuktäng-artrik gräsmarkstyp på fuktigt kalkpåverkat underlag

kastal- medeltida försvarsanläggning oftast i form av torn

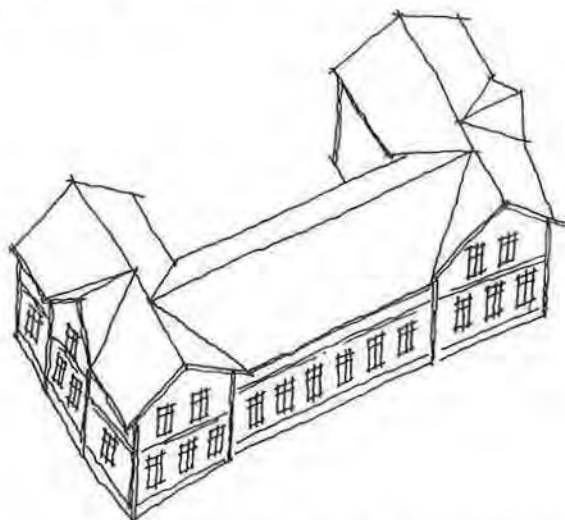
koncentrisk välvning /mosse med koncentrisk välvning- en allsidigt välvd mossetyp med högsta punkten belägen i eller nära mossens centrum

korsplanshus - bostadshus med fyra rum grupperade kring en centralt placerad murstock. Vanlig från ca 1870-1930.

kortskottsvegetation -betesgynnad vegetationstyp på fuktiga - våta sedimentmarker. De växter som ingår är alla mycket småvuxna, 1-10 cm, t ex ävjebrodd, strandranunkel, ävjepilört och slamkrypor.

ladugård av Voxnadalstyp - U-format, stort ladugårdskomplex från tiden kring sekelskiftet, ibland med en bostadsdel i ena flygeln. Vanlig i Voxnadalen.

lövtäktslador - timmerlador med huggna eller sågade hål på både ingångsväggen och den motsatta väggen, genom vilka troer (stänger) stacks in. På stängerna torkades lövkärvar.

lövtäktsträd - träd som bär spår av att man skördat kvistar till kreatursfoder

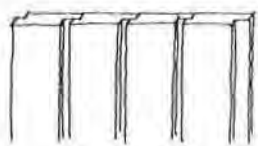
mad- en syd- och mellansvensk benämning för strandängar, dvs området mellan hög- och lågvatten-gränserna vid sjöstränder och vattendrag.

naturbetesmark - en betesmark som aldrig plöjts eller gödlats och som varit kontinuerligt betad under en lång sammanhängande följd av år. Naturbetesmarkerna har ofta en förhistoria som slåtteräng.

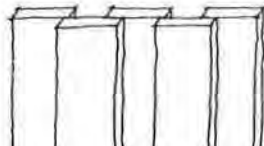
nybruk, nyodling - sentida, utdikade marker med tillhörande byggnader från senare delen av 1800-talet och 1900-talets början.

nygotik - riktning inom byggnadskonsten och konsthantverket under 1800-talets mitt, som sökte uppliva den gotiska stilen (från 1100-1400-talet).

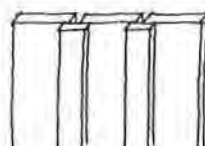
panel-

fasspontpanel

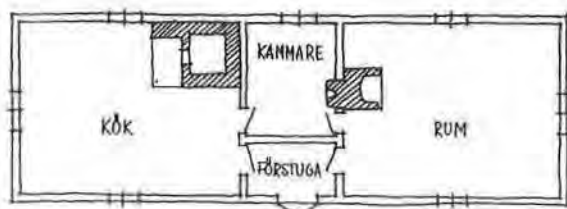

lockpanel

locklistpanel

parstuga-

Per Albintorp - småbruk från 1930-talet, byggt efter standardiserade typritningar.

pulpettak- yttertak med fall endast åt ett håll.

reveterat- trävägg som överdragits med puts.

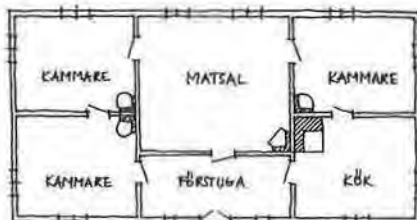
ria- torkhus av finskt ursprung som använts för tröskning och torkning av otröskad säd.

rikkärr- artrik myrtypp som mottar näringsrikt fastmarksvatten.

sadeltak-tak med fall åt två motstående sidor.

sexplanshus-

sidvallsäng - fuktiga - våta gräsmarker, som inte tillhör den egentliga strandzonen, men som genom sitt läge (svackor eller sluttningar) ändå har en vegetation av fuktängstyp.

sildiken - diken i silängsanläggning, se nedan.

silängsanläggning - bevattningssystem med fördämningar och diken, där man lät vatten "sila" över ängsmarken, för att förbättra den kommande höskörden.

skvaltkvarn- vattendriven kvarn med vågrätt vattenhjul.

slätteräng - en gräsmark som hävdats genom slätter, kontinuerligt under lång tid och utan påverkan av konstgödsel.

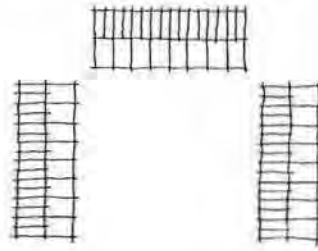
stensträng -stenar i rad som markerar en förhistorisk gräns eller hägnad

svaljord, svalåkrar- marker som huvudsakligen utnyttjades för slätter, men som plöjdes vart 7 - 10 år och besåddes med spannmål eller lin.

svämpera - karaktäriseras av innehåll av organiskt material i form av grenar, löv och mylla

torräng-artrik gräsmarkstyp på torrt underlag med tillväxtmaximum under försommaren.

trebyggd, trelängad- gård där tre byggnader i vinkel bildar ett gårdstun som är öppet på en sida.

tröskvandring- hästdraget mekaniskt tröskverk, vanligt under 1800-talet

täkt - en inhägnad inäga som omväxlande användes som åker och vall. Idag lokal benämning på åker.

tättingar- artrik ordning bland fåglarna, i huvudsak småfåglar, men även kråkfåglar ingår

utanvidsbebyggelse/ -område -bebyggelse i utkanten av en by. Här bodde de som inte hade direkt anknytning till jordbruksmarken, t ex hantverkare och snickare.

utmark - den mark som låg utanför den inhägnade inägomarken. Utmarken utgjordes oftast av stora betesskogar, där djuren betade tills skörden var avklarad på inägomarken.

vallträd- träd på fäbodvallen, ofta rönn eller stora granar

valmat- tak med fall åt fyra sidor

ängsvegetation - växtsammansättningen i naturlig fodermark - slåtteräng eller betesmark.

ävjebroddsamhälle - benämning på den speciella typ av vegetation som uppstår i en betad strandäng (jmf kortskottsvegetation).

Bevarandeprogram för odlingslandskapet - Gästrikland

är 1996 års tredje rapport, utgiven av Länsstyrelsen i Gävleborg.
Materialet är sammanställt av Enheten för samhällsplanering och kulturmiljö.
Detta är första delrapporten av tre. Del 2 omfattar södra Hälsingland,
del 3 norra Hälsingland.

Omslagsfoto (Hilleviksfjärden):	<i>Jonas Lundin</i>
Flygfoto:	<i>Stig Andersson</i>
Övriga foton (där inte annat anges):	Länsmuseet, Gävle
Illustrationer sid 10, 16:	<i>Erik Nordin</i>
Illustrationer i ordförklaringar:	<i>Ann Christin Gagge</i>

Rapporten kan beställas från
Länsstyrelsen
Kulturmiljö-enheten
801 70 Gävle

Rapporter 1996:

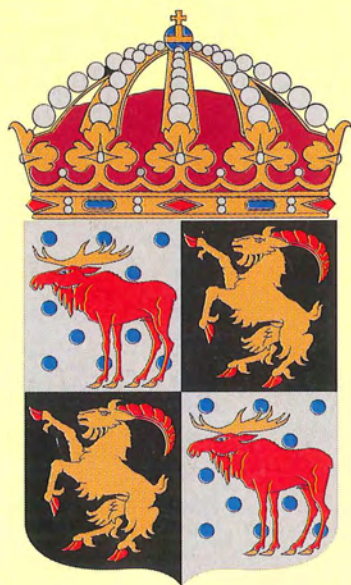
1996:1 Kvikksilver och organiska miljögifter i Rolfstaån-Delångersån

1996:2 Kontroll av utsläpp från företag med ytbehandling i Gävleborg 1994

ISRN LSTY-X-R--96/3--SE

ISSN 0284-5954

Tryck: Gävle offset, 500 ex.

Länsstyrelsen
Gävleborg